

84.7
1752

Гари Полсен

БАЛТА

2018

Гари Полсен

Балта

(повесть)

32467 б.к.

«Турар»
Бишкек — 2016

КАРА-КӨЛ ШААРЫК
КИТЕПКАНАСЫ
ОКУУ ЗАЛЫ
Китеп. № 1142

Эр
Д. е
БИБЛИОТЕКА

УДК 821.111(73)

ББК 84.7

П 52

HATCHET by Gary Paulsen
Copyright © 1987 by Gary Paulsen
All rights reserved.

This KYRGYZ language edition was published by Publishers & Booksellers Association of Kyrgyzstan in 2016 by arrangement with Flannery Literary Agency.

Полсен Гари.

П 52   **Балта / Котор. Т. Мадылбай.** — Б.: Турар, 2016 — 164 б.

ISBN 978-9967-15-512-1

Он үч жашар Брайен жайында чакан бир учак менен атасына жолукканы учуп жөнөйт. Канаданын тоолорунан өтүп бара жатканда учкучтун жүрөгү токтоп калып, учак токойдун арасына кулайт. Ээн токойдогу жапайы турмушта жалгыз баланын аман калышы керек, бирок балгадан башка анын эч нерсеси жок... Бул чыгарма «Брайен тууралуу баян» аттуу китептер топтомунун алгачкысы. Баян Америка окурмандарынын арасында абдан атактуу болуп, азыркы күндө ал өспүрүмдөр адабиятынын эң мыкты чыгармасына айланды.

Сүрөттөрүн тарткан *Злата Коксал*

П 4703040100-16

ISBN 978-9967-15-512-1

УДК 821.111(73)

ББК 84.7

© Турусбек Мадылбайдын котормосу, 2016

© Басмакерлер менен китеп таратуучулар ассоциациясы, 2016

БАСЫЛМА АМЕРИКА КОШМО ШТАТТАРЫНАН ЭЛЧИЛИГИ
ТАРАБЫНАН КАРЖЫЛАНГАН. АКЫСЫЗ ТАРАТЫЛАТ.

күрүлдөп-шарылдап, ага түшүнүксүз бир нерселердин бардыгын көрсөтүп жатты. Учкучтун алдында да ошондой. Адамдын эмес эле, учактын бир бөлүгү.

Аны карап турган Брайенди көрүп учкуч бир аз башын көтөрүп, ага жылмайгансыды.

— Буга чейин экинчи учкучтун ордунда отурдун беле? — ал бир аз кыйшайып, оң кулагындагы тыншагычын өйдө көтөрдү да, аны чыккыйына жылдырып, кыймылдаткычтын күрүлдөгөнүн баса кыйкырды.

Брайен башын чайкады. Ал буга чейин эч кандай учакка түшкөн эмес, кинодон же телевизордон башка эч качан учкучтун ордуна отуруп көргөн да эмес. Бардыгы анын эсин оодара тургандай дарылдай берди.

— Биринчи жолу.

— Татаал көрүнгөнү менен мунун кыйынчылыгы деле жок. Буга окшогон жакшы учак өзү эле учуп бараткансыйт, — учкуч ийнин куушурду. — Менин ишими жеңилдетет, — ал Брайендин сол колун кармап. — Мына, колдорунду текшергичке кой, буттарың менен ылдыйдагы баскычты геп, ошондо мен сага айтайын дегенимди көрсөтөм.

Брайен башын чайкады:

— Тим эле коёюнчу.

— Коркпо. Көрсөң...

Брайен алдыга умтулуп, колдору кубарганча башкаргычты катуу мыкчып алды. Анын буттары ылдыйдагы баскычты катуу тепти. Учак бир маалда оңго бурулуп кетти.

— Анчалык катуу эмес. Бош коё бер, жеңилдирээк.

Брайен колдорун бир аз бошотуп, жеңилдирээк айдады. Көздөрүнүн ачышканы заматта унутулду, анткени учактын титирегени ылдыйдагы баскыч менен өйдөдөгү башкаргыч аркылуу келип жатты. Учак тирүүдөй сезилди.

— Көрдүңбү?

Учкуч башкаргычын коё берип, колдорун өйдө кылды жана ылдыйкы баскычтарын бошотуп, эмеле Брайен өзү жалгыз кантип башкарганын көрсөттү.

— Жөнөкөй эле. Эми башкаргычты бир аз оңго бур да, ондогу баскычты азыраак теп.

Брайен башкаргычын акырын бурду, учак ошол замат оңго бурулуп, анан ал ондогу баскычты тепкенде, учактын тумшугу оңго жердин бети менен теңелди. Ал басканын азайтты, башкаргычын түздөдү, ошондо учак да түзөлдү.

— Эми бура бер. Аны артына, бир аз солго тарт.

Брайен башкаргычты солго буруп, сол баскычты тепти, ошондо учак артына кайрыла баштады.

— Бу оңой экен, — ал жылмайды. — Эң кур дегенде ушунусу.

Учкуч башын ийкеди.

— Уччу өзү оңой. Болгону үйрөнүш керек. Башкалардай эле иш, — ал текшергичти артка алып койду да, сол далысын колу менен кашынды. — Оору менен жаралар карттанышы керек.

Брайен текшергичти коё берди да, баскычтан буттарын алды, анткени учкуч колдорун башкаргычка койду.

— Рахмат...

Бирок учкуч тыңшагычын кайра кийди, Брайендин ыраазычылыгы кыймылдаткычтын күрүлдөгүндө жоголуп кетти, бардыгы терезеден бак-дарактар менен көлдөр теребелин тиктеп келе жаткан Брайендин өзүнө кайтып келди. Көздөрү башка ачышкан жок, бирок эсине ар нерселер келип жатты, аккан жашы аны каптап жатты. Сөздөр. Дайыма эле сөздөр.

Ажырашуу.

Сыр.

Уруштар.

Айрылышуу.

Биротоло айрылышуу. Брайендин атасы Брайендин өзүндөй түшүнчү эмес, ал болгону Брайендин апасы никесин бузганды билет деп түшүнчү. Айрылышуу башталды, анан ажырашуу, ушунун бардыгы бир паста болуп өттү, анан сот аны апасы менен калтырды, жайкы маалды гана сот «катташуу укугу» деп атады. Ушунчалык салкын мамиле. Брайен сотторду жактоочулардай эле жек көрчү. Соттор орундуктардан бери эңкейип, Брайенден «кайсы жерде жана эмнеге жашай турганыңды билесиңби?» деп сурады. Чынында эчтеме билбеген соттор. Эч сыр алдырбаган, курулай камкорлонгон соттор деле эч нерсени билдирбеген укуктук сөздөрдү бежиреген жактоочулардай.

Жайкысын Брайен атасы менен жашоосу керек экен. Окуу жылында апасы менен болот. Мына ушуну үстөлүндө жайылган кагаздарына тигилген сот жактоочулардын кебин угуп жатып айтты. Куру сөздөр.

Эми учак бир аз оңго кыйшайды, ошондо Брайен учкучту карады. Тигил кайра дагы ийнин кашып кирди, анан бир маалда эле учактын ичи сасып кетти. Брайен башын буруп, өзүн оңтойсуз сезип, уялып кеткен учкучтан тескери бурулду. Тигинин ашказаны бир нерсе болсо керек. Ошентип ушул жайын, атасы менен «катташуу укугунан» пайдаланган өзүнүн биринчи жайын, ажырашкандан бир айдан кийин эле пайдаланган Брайен түндүккө багыт алды. Анын атасы механика боюнча мукендис эле, ал мунай казуу үчүн өзү тазалана турган, өзү курчуй турган бурагычтарды ойлоп таап же оңдочу. Ал Канаданын тундрасы башталган жана токойлору түгөнгөн бак-дарактардын чегинде мунайзат тармагында иштечи. Брайен Нью-Йорктон бургулоого зарыл бир шаймандары менен келе жаткан, ал учактын куйругуна, сактык түйүнчөгү деп учкуч атаган кездеме баштыкка жакын байланып, эгер тигилер күтүлбөгөн жерден конуп калса колдонула турган шашылыш жабдыктары да бар болчу. Анын бардыгы шаарда атайын

даярдалган да, Жимби, Жейкпи же башкагабы, чакан учактын учкучу тарабынан жеткирилиши керек эле, ал Брайенди кошуп алгандыктан жакшы жигит көрүндү.

Жытынан башкасы. Ушудай, эч кетпеген бир жыт бар эле, Брайен учкучту дагы бир карады да, тигинин далысы менен колтугунун астын тырманып, сол колу ылдамдыкты коё берип, шылкыйып, титиреп жатканын көрдү. Бирдемени жеп алса керек, деп ойлоду Брайен.

Апасы аны шаардан Хемптондогу учакка чейин жеткирип койду, учак ал жерден бургулоо шаймандарын алып кетмек экен. Экөө унчукпай жүрүп отурушту, узакка унчугушкан жок. Эки жарым саат унаада отурду да, азыр учактын айнегин кандай тиктесе, унаанын да айнегин ошондой тиктеп келе берди. Бир гана жолу алар шаардан чыккандан бир сааттан кийин апасы ага кайрылды:

— Укчу, биз эмне, сүйлөшүп бүтүкпү? Баарын сүйлөшүп бүтүп койдукпу? Сени эмне кыйнап атканын мага айтпайсыңбы?

Кайрадан эле куру сөздөр. Ажырашуу. Айрылуу. Сыр. Билгендерин ал кантип айтып берет? Ошентип, ал унчукпай башын чайкап, айланадагыларды көрмөксөн болуп келе берди, ал эми апасы унаа менен алек болуп, алар Хемптонго жакындаганда гана дагы бир жолу ага сүйлөдү:

— Мен сага саякатыңда керек боло турган бирдеме апкелдим, — ал орундуктун артындагы чөнтөккө колун сунуп, кагаздан жасалган бир баштыкты алып берди.

Брайен баштыкты алып, анын үстү жагын ачып көрдү. Ичинде болот саптуу, кармай турган жери желимдеп жумшартылган балта бар экен. Анын башы жез илмек менен карматылган катуу кайыш кутуда.

— Бу сенин кемериңе туура келет, — апасы эми аны карабай туруп айтты.

Жолдо ошол маалда бир нече жүк ташуучу унаа кетип бара жаткан, ошондуктан аларды буйтап өтүп, жол кыймылынан абайлаш керек эле.

— Саткан киши мунун сага пайдасы тиет деди. Билесин го. Атаң экөөң токойдо жүргөнсүнөр.

«Атакем», — деп ойлоду Брайен. — Атам эмес, атакем.

— Рахмат. Чын эле жакшынакай экен, — бирок сөздөрү өзүнө да калптай угулду.

— Тагынып көрсөң. Карачы, кемерине жарашыктуу.

Ошондо ал өз оюндагыдай жок десе болмок, балтаны кемерине тагынып турганда гана жарашмак. Анын айтайын деген ошо сөзү гана жарашмак. Бирок апасынын үнү чыйылдап ничке чыкты, кичине эле тийсең сынып кете тургандай ничке угулду, ошондо ал ага жок деп айта албай койду. Бардыгын түшүнүп туруп, жини келип жатып дагы, аны ичинен аябай дегидей жек көрүп жатып дагы, ал ага эч жок дей албай койду, анан анын ушунчалык боору ачып, кемерин бошотту да, оң жагын тартты, анан балтаны илип, кемерин тартынды.

— Бурулсаң, мен көрөйүн.

Брайен өзүнүн кызыктай көрүнгөнүн сезип, ордуна бурулду.

Апасы башын ийкеди.

— Нак чалгынчыныкындай. Кичинекей чалгынчым менин.

Анын кичинекейиндегидей болуп апасынын үнүндө мээримдүүлүк сезилип турду, кичинекейиндегидей, суук тийип ооруганда маңдайынан сылагандай мээримдүүлүк сезилип турду, ызасы көзүнө чыкты, ал апасынан тескери бурулуп айнекти тиктеди, кемериндеги балтаны унутуп койду, ошону менен балтасы дагы эле белинде байланган бойдон учакка келди. Дары чачкан учак болгондуктан чакан аба майданында кароолчулары жок эле, ал келгенде

учак кыймылдаткычын иштетип, күтүп туруптур, ошондуктан ал кол сандыгы менен кагаз баштыгын алган бойдон токтоосуз балтасын түзөгөндү да унутуп коюп, учакты карай чуркап жөнөдү.

Ошондо балтасы кемеринде илинүү болчу. Ириде ал өзүн оңтойсуз сизди, бирок учкуч эч нерсе болбойт дегенде Брайен баарын унутту да, алар өйдө көтөрүлүп учуп жөнөштү.

Жанагы жыт дагы кайталанды. Чатак. Брайен кайрадан учкучка көз чаптырды, тигил эки колу менен ичин мыкчып, өңү-башы бузулуп, Брайен байкагандай, сол далысына жетүүгө тырышып жатты.

— Билбейсиң да, иним, — учкучтун сөздөрү шыбырап чыгып, зорго угулду. — Ушуерим катуу ооруп атат. Аябай катуу. Ичкен тамагыман го деп ойлойм, бирок...

Кайталай оорутканынан ал токтой калды. Атүгүл Брайен анын кыйналганын сезип турду, оору учкучту ордунда нары-бери тыбырчылатып жатты.

— Мен эч качан мынчалык ооруган эмесмин.

Учкуч сүйлөшүүчү шаймандын зымына жетип барды да, колдору ашказанынан кичинекей догоодой ийилип, шайманды иштетип жиберди:

— Бу, төрт — алты учагы...

Ошол маалда барскан менен катуу соккондой боло түштү, ал орундугунда тырышып, жабышып калгансыды, ага жетейин деп калган Брайен ириде эмне болуп кеткенин түшүнгөн жок, билбей деле калды.

Анан гана билди.

Брайен билди. Учкучтун оозу тырышып, сөгүнүп, ар кандай сөздөр менен орундугун кармап-шилеп, эми ийинин кармалай баштады. Тырышып, ызырынды:

— Жүрөгүм! Кокуй, жүрөгүм жарылып баратат!

Брайен эми анык билди. Учкучтун жүрөгү кармап калыптыр. Бир жолу Брайен апасы менен соода борборуна

барганда жүндөн кездемелерди саткан катардын тушунда бир кишинин жүрөгү кармап калган. Ал кулап түшүп, жүрөгүн кармап бакырган болчу. Карыя киши экен. Бул учкучтан кыйла картаң.

Брайен билди.

Учкучтун жүрөгү кармап, Брайендин байкашында, ал орундукуту дагы бир сүзүп алды, катуу силкинип барып орундукутун аркасын мурдагыдан да катуу сүздү, оң буту тыбырчылап, бир маалда учакты айлантып жиберди, башы алдыга шылкыйып, оозунан көбүк кетти. Шилекейи ууртунан чууруп, буттары орундукутун ичине буралып түйүлө түштү, ал эми көздөрүнүн агы антарылып, чекесине чыгып кеткендей болду.

Болгону көзүнүн агы көрүнүп, сасык жыт отурган жердин баарына тарады, ошонун бардыгы бир паста, заматта эле болуп өттү, Брайендин акылы аны ириде кабыл алган жок. Сахнада эле ушундайды көрбөсө.

Учкуч азыр эле сүйлөп отурган, оорусуна даттанып жаткан. Ал, кобурап жаткан.

Анан эле кагын болду.

Учкучтун кагыны кайрадан башталды, эми Брайен кыймылдаткычтын күрүлдөгөн үндөгү кызыктай бир жымжырттыкты тыңшап отурду. Кызыктай жымжырттык менен жалгыздык сезими. Брайен күтүп турду.

Ал күтүп калды. Ичиндеги сезимдер да токтоп калды. Ал өмүрүндө эмнени көргөнүн, эмнени сезгенин ойлоно албай койду. Бардыгы токтоп калды. Анын өзөгү, Брайен Робисондун ичиндегилери бүт токтоп, коркконунан бардык денеси калчылдап, коркунуч өтө күчтүү болгондуктан анын деми, ойлору, керек болсо жүрөгү да токтоп калгансыды.

Токтоду.

Секундалар өтө берди, анын бүт өмүрүнө айланып калган секундалар, ошондо ал эмнени көргөнүн ойлой баштады,

эмнени байкаганын түшүнө баштады, ушунчалык жаман окуя болгондуктан акыл-эсин кайрадан сергиткиси келди.

Ал, түндүк чөлүнүн жети миң фут бийиктигинде, учкучу өтө коркунучтуу жүрөк кагыны менен же өлгөнү, же өлүм алдында эси ооп жатканы белгисиз бир күрүлдөгөн чакан учакта отурду.

Ал жалгыз эле.

Учкучсуз күрүлдөгөн учактын ичинде ал жалгыз болучу.

Жападан жалгыз.

2

Ошентип, деңдароо болуп турган маалында Брайен эч нерсе кыла алган жок. Атүгүл анын мээси иштеп, эмне болгонун өз көзү менен көрүп турганда да ал эч нерсе кыла албай турду. Алакандары менен колдоруна коргошун куюп койгондой оор боло түштү.

Анан ал ушундай болбоонун жолун издей баштады. Уктап кал, деп ал ичинен учкучка жалдырады. Жөн эле уктап калчы, ошондо сенин көздөрүң азыр ачыла түшөт, ошондо сенин колдорүң кайра башкара баштайт, ошондо сенин буттарың ылдыйкы баскычты тебет... Бирок андай болгон жок.

Учкуч кыймылдаган жок, болгону анын башы бороонго туш келген учактай болуп мойнунда обу жок шалактап жатты.

Учак.

Учак эмнегедир дагы эле учуп бара жатты. Секундалар өтүп, мүнөттөргө жакындады, ал эми учак эч нерсе болбогондой эле учуп кете берди, Брайендин бир нерсе кылышы керек эле, ооба, бир нерсе кылышы керек, бирок эмне кылуу керектигин билбеди.

Жардам.

Жардам бериши керек.

Ал бир колун учкуч тарапка сунду да, манжалары калтырап жатканын көрүп, тигини төшкө акырын түрттү. Ал, дагы эмне кылаарын билбей жатты. Кайсыл бир эрежелердин барлыгын ал билчи, жүрөк кагынында ооздон оозго дем үйлөп, көкүрөгүн баскылаш керектигин, ЖөЖ (жүрөк-өпкөнү жандандыруу) жасаш керек экинин билчи, бирок аларды кандайча жасоону так билчи эмес. Анын үстүнө ал орундукта отурган, орундукка кемери менен байланган учкучка анте албайт эле. Ошондо ал манжаларынын учу менен учкучту түрткүлөдү, төшүн сайгылады, бирок тигинин жүрөгү бир да жолу сокконун, көкүрөгү көтөрүлүп же түшкөнүн сезген жок. Бул деген учкучтун чын эле өлгөнүн билдирет эле.

— Суранам, — деди Брайен, бирок эмнеден же кимден суранганын өзү да билбейт. — Суранам...

Учак кыйшая түштү, ого бетер кыйшая баштады, ошондо Брайен учактын тумшугу ылдыйлаганын түшүндү. Ал кулабайт, бирок тумшугу бир аз ылдыйлайт да, ошол кыйшайганы ылдамдыкты күчөтөт, анан анын билишинче ошол эңкейүү учакты акыры талдардын үстүнө алып барат. Аларды ал, алдынан көрдү, асмандан көрүнө турган жерден талдарды көрдү.

Кандай болсо дагы ал учакты учурушу керек. Учакты учурушу керек. өзүнө өзү жардам бериши керек. Анын бардык аракетине карабай учкуч эми жок. Эми ал өзү аракет кылып, учакты айдашы керек.

Брайен кайра ордуна отурду да колдору менен, дагы эле калчылдап жаткан колдору менен текшергич бурагычты алып, буттары менен акырын башкаргыч тепкичтерин басты. Учакты өйдө учуруш үчүн таякчаны түз өзүнө тартышың керек, муну ал китептен окуган. Бурагычты

тынбай артка тартышың керек. Ал аны күч менен тартканда, бурагыч оңой эле артка жылып кетти. Ушунчалык оңой экен. Учак ылдый энкейиштен ылдамдыгын күчөтүп барып, алы жетишинче өйдө көтөрүлдү да, Брайенди энкейтти. Ал тигил бурагычты артка тартты эле, өтө катуу учуп жөнөдү, ошондо учактын тумшугу жер үстүнө карап, кыймылдаткычтын ылдамдыгы жулкуп-жулкуп барып онолду.

Аябай катуу.

Брайен бургучту кайра артка тартты, бул жолу жумшагыраак, ошондо учактын тумшугу кайрадан көкөлөдү, бийигирээк, бирок мурункудай катуу эмес, кийин бир аз катуураак ылдыйлады, абдан жеңил ылдыйлады, ошондо кыймылдаткыч бир калыбына келди. Ал жердин бетине багыт алганда, учак туруктуу учкансыды, Брайен бургучту бекем кармап алды да терең дем алды (буга чейин ал демин кармап турган), анан дагы эмне кылуу керектигин ойлонду.

Асман ачык, көпкөк эле, мамыктай бир нече гана булут тигил же бул жерде калкып жүрдү, шаардыбы же кыштактыбы көрүп каламбы деген үмүттө Брайен терезеге бир пас баш бакты, бирок эч нерсе жок болчу. Тал-дарактын эле көгөргөнү, чексиз көк, учак улам алыстаган сайын (каякка?) көлдөр улам көбүрөөк жайкалат.

Ал учуп келе жатты, бирок кайсыл жакка экенин билбейт, кайсыл жакка бара жатканы тууралуу түшүнүгү да жок. Ал учактын көрсөткүчүн карады, сандарды изилдеди, кандайдыр бир жардам издеди, компасты тапмак болду, бирок бүт чачыранды эле, сандар менен жарыктар чачыранды жайгашыптыр. Көрсөткүчтүн тең ортосундагы бирөө 342, дагы бирөө 22 деген сандарды көрсөтүп жатты. Андан ылдыйыраак бир санариптик көрсөткүч канаттардын эмне кылып жатканын, кыйшайдыбы же жылдыбы көрсөтүп тургансыды, дагы бирөөнүн жебеси 70ти карайт, Брайендин

оюнда (өх, оюнда эле!), ал жөн эле бийиктик өлчөгүч болсо керек. Анын жер деңгээлинен бийиктигин көрсөткөн эле шайманга окшойт, же деңиз деңгээлинен. Бийиктик өлчөгүч жөнүндө ал бир жерден окуган, бирок эмне, кайсыл жерде, дегеле жөн-жайын билбейт.

Бийиктик өлчөгүчтөн бир аз солдо жана төмөндөн жарык санарип менен эки баскычтуу чакан төрт чарчы бир тактаны көрдү. Тактанын чокусунда майда тамгалар менен эмне деп жазылып турганын көрүү үчүн ал көздөрүн тигип, аны эки-үч сыйра карап чыкты. Темирде 221-ҮН ЖӨНӨТКҮЧ деп баткаланыптыр, көрсө, бул радио турбайбы деген ой келди ага.

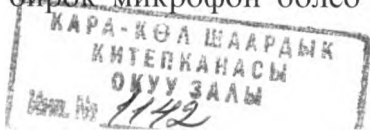
Радио. Албетте. Ал радиону пайдаланышы керек. Учкуч муну айтып койгондо (учкучтун өлгөнүн анын ойлогусу келген жок, үч чыгаргысы да келген жок), ал радиону пайдалана коймок эмес беле.

Брайен учкучту карады. Кулакка тыншагычы дагы эле башында кийилүү экен, ал орундукка бир аз кыйшайып, тигини кыса басып калыптыр, микрофон болсо анын кемерине карматылган бойдон.

Брайен тыншагычты учкучтан алышы керек. Эптеп жетип ал тыншагычты учкучтан алышы керек, антпесе ал жардам сурап радио аркылуу эч кимди чакыра албайт.

Брайендин колдору кайрадан калтырай баштады. Анын учкучка тийгиси келген жок, ага баргысы да келген жок. Бирок аракет кылуусу керек. Радиого жетиши керек. Ал колдорун бурагычтан бошотту, акырын гана көтөрдү, анан эмне болоор экен деп бир аз күтүп турду. Учак бир калыпта, тегиз учуп бара жатты.

Баары жайында, деп ойлоду ал. Эми... Эми бирдеме кыл. Ал артына бурулуп, колу менен тыншагычка жетти да, учкучтун башынан аны сыйрып алды, бир көзү учакта, ылдый түшүп кетпесин деп. Тыншагыч оңой алынды, бирок микрофон болсо учкучтун кемерине карматылган,

ошондуктан аны бошотуп алуу үчүн катуу тартышы керек. Ал аны тартканда чыканагы бурагычка бир тийип, аны түртүп алды эле, учак майда титиреп, ылдыйлай баштады. Брайен бурагычты бекем кармады да, аны кайра артка тартты, ошондо учак дагы бир сыйра өйдө-төмөн жүткүнүп барып, анан акырында бир аз түзөлдү.

Бардыгы кайрадан жайына келгенде микрофонду ал дагы бир жолу тартты, анан акырында бош зымын тартып алды. Тыңшагычты башына кийип, микрофондун түтүгүн оозунун тушуна алып келгенче дагы бир аз убакыт кетти. Учкуч аны кантип иштеткенин ал көргөн, кемердеги баса турган жерин колдонгонун да көргөн, ошондуктан Брайен аны басты да, микрофонду үйлөдү.

Тыңшагычтан ал өзүнүн демин укту.

— Алло! Мени уккан бирөө-жарым барбы? Алло...

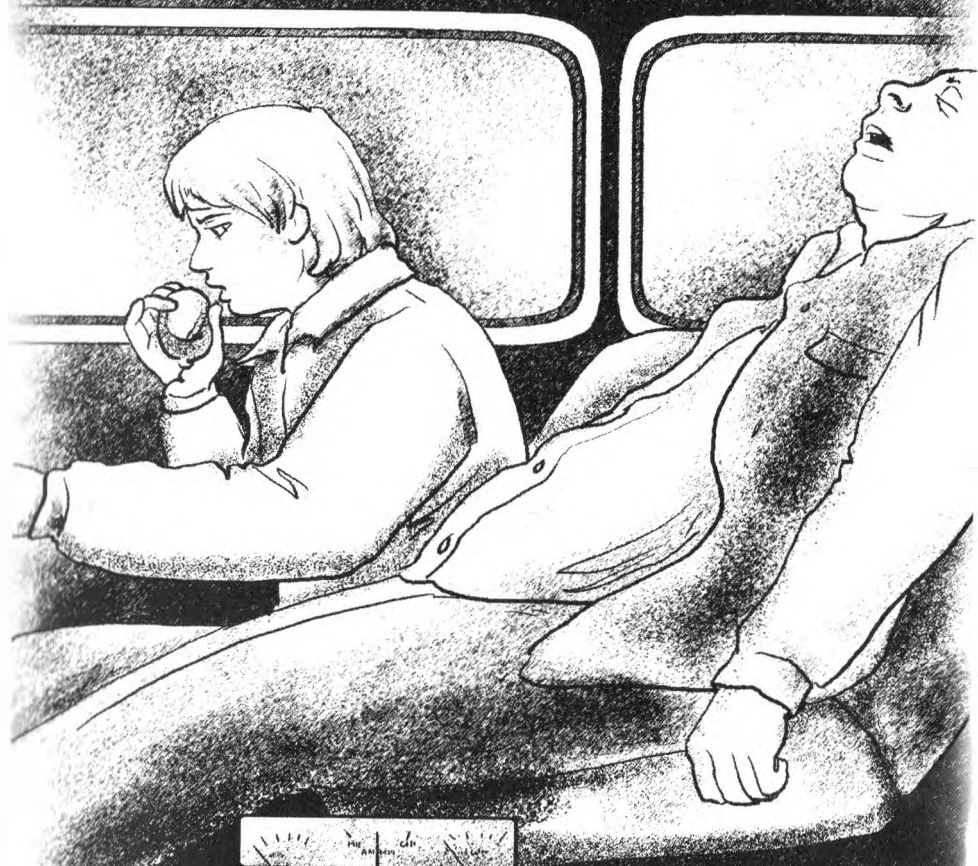
Ал ошентип эки-үч сыйра кайталады, анан бир аз күттү, бирок өзүнүн деминен башка эч нерсени укпады.

Ошондо аны коркунуч басты. Ал, чынында эле коркту, жана кандайдыр бир айла издеп коркунучун унуткан болчу, бирок, эми коркконунан ал микрофонго чаңыра баштады, кайра-кайра чаңырды:

— Жардам бергиле! Бирөө-жарымыңар жардам бергиле мага! Мен ушу учактамын, мен билбейм... эмне кыларды мен билбейм... билбейм...

Анан ал чаңырып, ыйлай баштады, ыйлап жатып колдору менен учактын бурагычын ургулады, бирде аны ичине киргизе коёт, бирде кайра артка сууруп чыгат. Бирок дагы эле ал өзүнүн бакырган үнүнөн башка микрофондон эч нерсени уккан жок, өзүнүн чаңырыктары шылдыңдагансып кайра өз кулагына угулуп жатты.

Микрофон. Билгенин эстей койду. Ал бир жолу абасынын унаасындагы СВ радио жыштыгын пайдаланып көргөн

эле. Бирөө-жарымды угуш үчүн ириде микрофонду бир аз өчүрүш керек. Ал кемерине жетип, баскычын өчүрдү.

Бир паска чейин анын укканы эле желдин ээн толкунунун шуулдаганы болду. Анан ызылдаган, чуулдаган шарпанын арасынан ал бир үндү укту.

— Бу радио түйүнү аркылуу ким кайрылса да микрофонду өчүрүп коюнуз, ал менин үнүмү басып коюп атат. Сиз менин үнүмү басып коюп атасыз. Сүйлөнүз.

Ал токтоду, ошондо Брайен микрофонун иштетти.

— Мен сизди угуп атам! Мен сизди угуп атам. Бу мен!.. — ал микрофонду өчүрдү.

— Рожер. Мен сизди эми уктум, — үн өтө начар угулуп, улам үзүлүп кетип жатты. — Кыйынчылыгыңыз менен учкан жериңизди атап коюңузчу. Анан дагы... бир тарап сүйлөп бүткөндөн кийин гана жооп бериңиз. Сүйлөнүз.

Кыйынчылыгымы айт дейби, деп ойлоду Брайен. Тобо! Менин кыйынчылыгым эмне?

— Мен учактамын, анын учкучу... анын жүрөгү кармадыбы же дагы бирдеке болдубу. Ал... Ал учакты башкаралбайт. Мен болсо башкарганды билбейм. Жардамдашкыла мага... Жардам бергиле... — ал кебин аягына чыгарбай туруп микрофонду өчүрдү.

Тигил жак жооп берээрдин алдында бир аз токтоп калды.

— Белгилер бир аз өчүп, мен көпчүлүк маалыматты укпай калдым. Түшүнгөнүм... учкуч... сиз башкарганды билбейсиз. Туурабы? Сүйлөнүз.

Брайен эми чала-була укту, көбүнчө ал чыйылдаган жана шуулдаган доошторду укту.

— Туура. Мен башкарганды билбейм. Учак азырынча абада, бирок мен андан нары эмне болоорун билбейм. Сүйлөнүз.

— ... белги жоголуп кетти. Сиз бараткан жерди айтыңыз. Канчанчы сандагы учак?... Учуп бараткан жериңиз... лөнүз.

— Канчанчы учак экенин же жерибизди билбейм. Мен эчтекени билбейм. Муну мен айтпадымбы. Сүйлөңүз.

Эми ал күтүп калды, күтө берди, бирок тигинден эч дайын жок. Бир жолу гана бир паска дабыш чыккандай болду, бирок ал деле жөн шарпа болушу мүмкүн. Эки-үч мүнөт, он мүнөт, учак күрүлдөп жатты, анан Брайен тыңшап калды, бирок эч нерсе укпады. Ошондо ал кайрадан микрофонду иштетти.

— Мен канчанчы учак экенин билбейм. Менин атым Брайен Робисон, биз Нью-Йорктогу Хемптондон чыкканбыз, мен атама жолукканы Канаданын мунайзат жерлерине баратканмын, мен учакты башкарганды билбейм, учкуч болсо...

Ал микрофондон артка жылды. Анын үнү чытырап угула баштады, ошондон улам чаңырыктай чыга баштагансып кетти. Ал терең дем алды.

— Эгер мага учакты кантип башкаруу керегин айтала турган бирөө-жарым болсо, жооп бериниздерчи.

Ал кайрадан микрофонду өчүрдү, бирок эч нерсени уккан жок, тыңшагычында болгону чыйылдаган үн чыгат. Жарым сааттай жардам сурап кыйкыра сүйлөп жана улам кайталагандан кийин ал жини менен тыңшагычын башынан жулуп алып, астына ыргытып жиберди. Эч кандай үмүт калбагансыды. Ал бирөөнү тапканы менен тигил ага кантип жардам бере алат? Этият бол дейби?

Эч кандай үмүт жок. Ал кайрадан сандарды чечмелеп кирди. Ал ылдамдыкты биле алам го деп ойлоду, тигинде 160 деген сан күйүп турду, бирок бул саатына канча чакырым учкандыгыбы же жалпы узактыгыбы, аны ал билчи эмес. Балким, ал жер үстүнөн канча ылдамдык эмес, жөн эле учактын абадагы жүрүшүн өлчөп жаткандыр. Анын билишинче, абадагы ылдамдык менен жердеги ылдамдык айырмаланып турат, бирок канчага экенин ал билбейт.

Ал бир кезде учактар жөнүндө окугандарын эстей баштады. Канаттары кандайча иштейт, дилдиреги учакты абада кантип тартып жүрөт. Бул жөнөкөй нерселер ага азыр жардам бере албайт эле.

Ага азыр эч нерсе жардам бере албайт.

Бирсаат өттү. Ал тыңшагычты алып, дагы бир аракет кылып көрдү, башка айла калбаганын ал билчи, бирок эч кандай жооп болгон жок. Ал өзүн камакта жалгыз калган кичинекей туткундай сизди, ал асманда 160 чакырым ылдамдыкта учакты башкарып, кайсы тарапка экенин билбейт, бирок бир тарапка башкарып бара жаткандай сизди...

Мына ошондой болчу. Канчага чейин учат? Майы түгөнгөнчө учат. Майы түгөнгөндө учак кулап түшөт.

Мезгилдин бир аралыгында.

Же ал ылдамдатып, учакты жерге кондурут. Учкуч ылдамдыкты басып, учагын тез учурганын ал көргөн. Эгер ал ылдамдыкты басаңдатса, анда кыймылдаткыч жай калкытып, анан барып учак жерге конот.

Эмне кылышты ал өзү тандашы керек. Же ал учактын майы түгөнүп, анын кулаганын күтүп отура берет, же ылдамдыкты басаңдатып, аны тез арада кондурушу зарыл. Учактын майы түгөнгөнүн күтсө, анда ал тезирээк түшмөк, бирок кайсыл багытта кетээрин ал билбейт. Учкуч ылдамдыкты тарткылап басаңдатчы, бирок анын канча жолу тарткылап же мурунку абалына келтиргендиги Брайендин эсинде калбаптыр. Мурунку абалын билбегенден кийин, көрсөткүчтүн кайсынысы компас болуп бере турганын таппагандан кийин алдында көрүнүп турган 342 деген жалаң бир санды болжосо, анда ал же кайсыл жерде экенин, же кайсыл жакка бара жатканын түшүнбөйт, демек, ага кулаганы да, күткөнү да баары бир.

Азыр кыймылдаткычты токтотуп, кулап түшүүгө ал бүт дили менен каршы болуп турду. Учактын алган багытында

кете берүүнүн туура эместигин ал бүдөмүк түшүнчү эле, антсе ал дегеле башка тарапка кетип калсачы, бирок кыймылдаткычты өзү токтотуп, кулаганга да анын дити тартпай койду. Азырынча ал аман, кулаганга караганда ал аманыраак: учак учуп бара жатат, ал азырынча тирүү. Кыймылдаткыч токтогондо ал кулайт.

Ошондуктан ал бийиктикти сактап, радиого тигилип учуп кете берди. Анын бир аракети бар эле. Ар бир он мүнөт сайын көрсөткүчкө орнотулган кичинекей саат аркылуу: «Мага жардам керек. Бирөө-жарым мени угуп жатабы?» деген жөнөкөй белги берилип турду.

Байланыштардын аралыгында ал өзүн алдыда аны күтүп турган кырдаалга даярдап жатты. Майы түгөнгөндө учак кулайт. Анын түшүнгөнү эле: пропеллерди тартпай, учуп бара жаткан учактын тумшугун ылдый каратып төмөндөй бериши керек, ал кайсыл жерде бара жатканын түшүнөт же жерге жакындай берет. Эмне болсо да, бул акылга сыярлык нерсе. Учуп бара жатып учактын тумшугун ал ылдый карата берет да, анан жерге урунаарда тумшугун мүмкүн болушунча кайра асманга карата коюп, жайкалып барып конуп калат.

Мунун бардыгы акылга сыярлык нерсе. Калкып барып, учакты жай айдап, анан урунат.

Урунат.

Ылдый түшөрдө ал бак-дарактан тазаланган жерди тапса болмок эле. Кептин бардыгы ушунда болчу: алар токойдун үстүнөн учкандан бери Брайен бир да тазаланган жерди көргөн жок. Биртике саз көрүнөт, бирок анын үстүндө да сынып, чачылган талдар бар. Бир да жол, бир да из, бир да газаланган жер көрүнбөйт.

Болгону гана көлдөр жайылат, ошондо ал көлдүн үстүнө кондурбаймынбы деп ойлоп кетти. Эгер ал талдарга урунса, анда ал даана өлөт. Учак талдардын арасына киргенде гытылып гана кетет.

Ал ойлонуп келип көлгө токтоду. Жок. Көлдүн жээгине. Ал көлдүн жээгине жакындап келип, сууга тиерде учакты мүмкүн болушунча жайыраак кылуусу керек.

Айтуу оңой, — деп ойлodu ал, — аткаруу кыйын.

Айтыш оңой, жасаш кыйын. Айтыш оңой, жасоо кыйын. Ушул ою кыймылдаткыч менен бирге безеленип жатты. Айтыш оңой, жасоо кыйын.

Жасоо мүмкүн эмес.

Ал он мүнөттүкаралыкта радиодон он жети жолу кайрылды, анын ортосунда эмне кылса болоорун ойлонду. Бир жолу ал учкучка жетип барып, аны бетинен сылады, бирок тигинин денеси катуу муздап, өлүктүкүндөй муздап калыптыр, ошондо ал көрсөткүчүнө кайра бурулду. Ал колунан келгенин кылды, орундугуна байланган бойдон өзүн кармады да, эмне кылуу керегин кайра-кайра ичинен кайталады.

Учак ылдамдыгын күчөткөндө, ал тумшугун ылдый каратып, аны жакынкы көлдү карай буруп, сууга коно тургандай кылып айдап барышы керек. Ал ушундай элестетти. Коно тургандай кылып айдап барышы керек. Анан коноордун алдында бурагычын артка тартып, катуу урунбай тургандай болуп учакты жай кондурад.

Муну ал мээсинде улам-улам кайталап жатты. Учак ылдамдыгын басандатат, суунун үстүнө конот, анан тарс дейт — муну ал сыналгыдан көргөн. Ал учурду көз алдына элестетип көрдү. Эми ал даяр болчу.

Бирок он жетинчи менен он сегизинчи байланыштын ортосунда эч эскертпей эле кыймылдаткыч какап, бир паска катуу арылдап, анан жок болуп кетти. Бир паста эле жымжырттык каптады, болгону чимирилген дилдиректин жана учкучтун орду тараптан келген шамалдын үнү угулат.

Брайен учактын тумшугун ылдый каратты да, коё берди.

3

Өлгөнү атам, — деп ойлоду Брайен. — Өлгөнү атам, өлүп баратам, өлүп атам. Анын бардык мээси бир пастык жымжырттыкта ушинтип чыңырык салды.

Өлүп атам.

Ал оозун колунун сырты менен сүрттү да, учактын тумшугун ылдый кармады. Учак сыйгалана баштады, бийиктикти жуткан сыйгалакка өттү, анан бир маалда эле эч кандай көл көрүнбөй калды. Алар учкандан баштап көрүнгөн көлдөр бар эле, эми алар жоголуп кетти. Жок. Алдында да, тээ жердин кырында да. Ал жайнаган көлдү көрө алмак, ондо да, солдо да алар көп болушу керек эле, кечки маалдын күнүнө чагылышкан көпкөк көлдөр.

Бирок ага түз эле алдындагы бирөө жетиштүү болчу. Ал учактын алдындагы бир гана көлгө абдан муктаж эле, ал болсо шамал тоскуч аркылуу болгону талдарды, өлтүрө турган көк талдарды көрдү. Эгерде буруу керек болсо анда учакты айдап убара болбойт эле. Анын ичи бир топ түйүлүп барып, деми кысылып кетти.

Мына!

Түз, бет маңдайынан эмес, саал оң тараптан ал көлдү көрдү. Бир аз ийилген, бурчтары тегерек экен, учак анын узунураак жагына жакындап барып, түбүнөн башына чейин багыт алды. Кичине эле оңго бурса болду. Брайен буту менен башкаргычты акырын басты, учактын тумшугу өйдө көтөрүлдү.

Бирок бурганы менен ылдамдык күчөдү, ошондуктан эми көл тумшугунун үстүндө болуп калды. Брайен бурагычты секин артка тартты, учактын тумшугу көтөрүлдү. Мунусу учактын жайыраак учушуна катуу себеп болду, ошондон улам ал токтой турган болуп, абада кыйгачтап кетти. Текшергичтер өз огуна

чыга качты, чочуп кеткен Брайен бурагычты кайра ордуна түртө салды. Ошондо ылдамдык бир аз күч алып, шамал тоскучтан кайрадан талдан башка эч нерсе көрүнбөй, көл учактын тумшугунан өйдө көтөрүлүп, ага жетпес болуп калды.

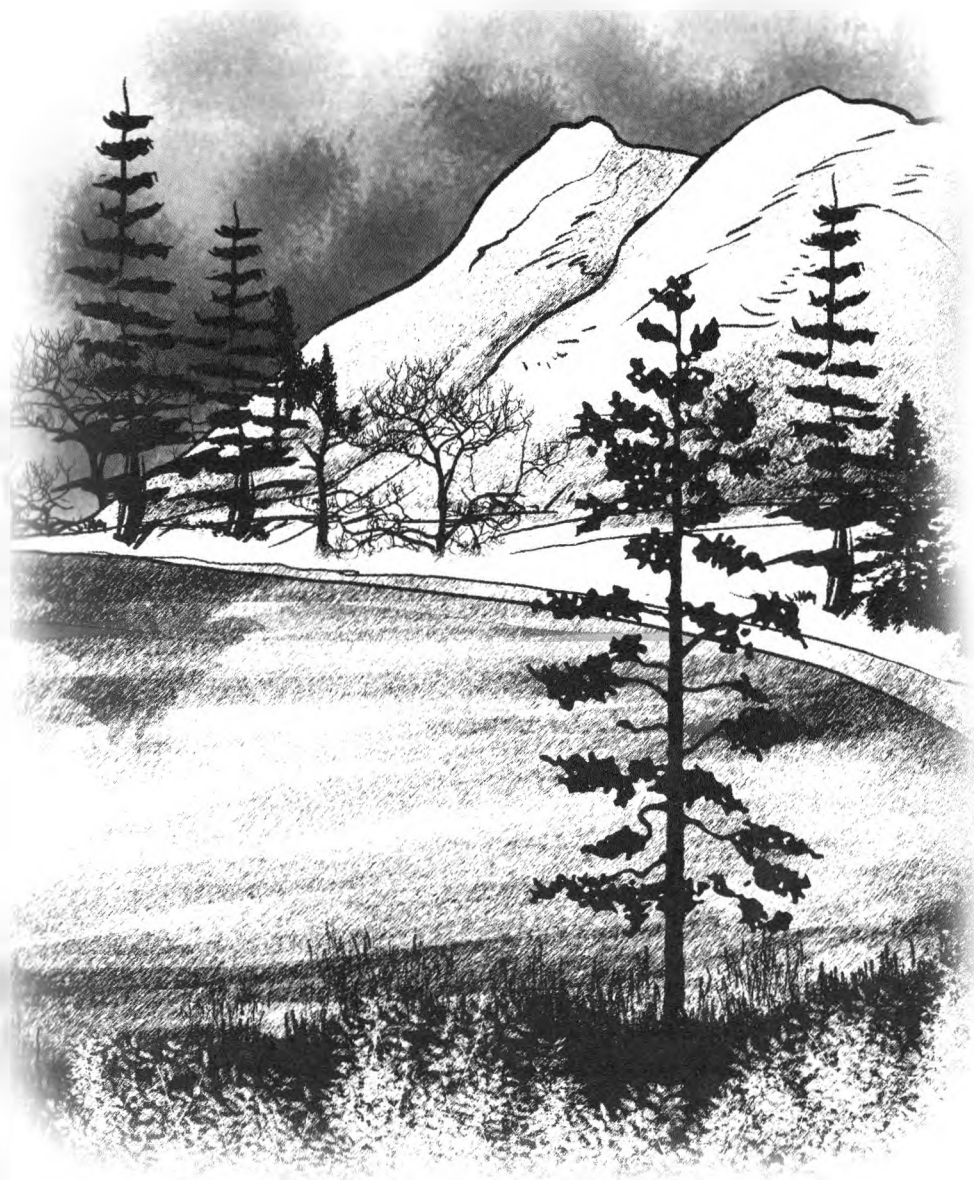
Бир нече убакытка чейин баары асманга илинип, токтоп да калгансыды. Учак учуп бара жатты, бирок жай, өтө эле жай... көлгө эч жетпей тургандай болду. Брайен башын буруп, капталын карады да, чакан көлчүктү көрдү, анын жээгинде килейген бир жаныбар суу кечип турат, багыш болсо керек деп ойлоду ал. Бардыгы мурдагыдай эле көрүнөт, ошондой эле токтоп калган, көлчүк да, талдар да, азыр эле ал үч-төрт жүздүк гана карыш жердин үстүнөн өткөндөй, бардыгы сүрөттөгүдөй.

Анан бир маалда баары кайра башталды. Талдардын майда-чүйдөсүнө чейин көрүндү, айлана-тегеректин баары жашыл болуп кетти, ал жерге урунуп, өлүп калаарын билчи, бирок анын жолу бар экен, жерге тийгенде ал ачык жолго, бөтөнчө дарактар курчаган арыкка, көлгө чейинки ээн жерге туш келди.

Азыр конуп, талкалана турган учак ээн жерге таштай түшүп келатты, ошондо Брайен бурагычты артка коё берип, урунууга даярданды. Бирок ылдамдык өтө эле аз калган, ошондуктан ал бурагычты тартканда учактын тумшугу көтөрүлүп кетип, Брайен учак талдарга урунган жерден бир аз нары жакта алдыда көгөргөн көлдү көрдү.

Тазаланган аянттан четкерээк учактын канаттары кызыл карагайга илинген жерде катуу карсылдай түштү, бекем карматылган ортосунан башка арткы жагы талкаланып кетти. Тоз менен чандын астынан анын бетине сапырылды эле, ага бир нерсе жарылып кеттиби деген ой да келе түштү. Ошол замат анын көздөрү тунарып, отурган жеринен аны бир күч алдыга ыргытып жиберди эле, башы бурагычка барып урунду.

Анан талкаланган темирдин шумдуктай үнү угулду, ошондо учак оңго томолонуп, талдардын арасына кирип

кетти, суудан өйдө-төмөн ыргып, көлгө чөгүп барып, суу үстүнөн таштай секирип, шамал тоскучту тытып, айнектерди талкалап жиберди, суу аны кайра отургучка алпарып такады. Бирөө чыңыра берди, учак сууга чөгүп бара жатканда да чыңырды. Кимдир бирөө коркуп да, денеси ооруп да чыңырды, бул өзүнүн үнү беле Брайен билбейт, аны соруп бара жаткан сууга каршы кыйкырдыбы, ал эми учак болсо дагы тереңирээк суунун астына чөгүп кете берди. Ал эч нерсени көргөн жок, бирок көк, көгүлтүр муздак сууну сезип жатты, аны кысып калган орундугун тыткылады, бир колунун тырмактарын сындырып алды. Бошонуу үчүн ал ага тырмагын матырды, анан суу аны өлтүрүп тына электе эптеп жулкунду да, алдыңкы терезени талкалап, көк суу жакка жүткүндү, аны бирдеме кайра артка түртүп жатканын, күрмөсү айрылып кеткенин сизди, анан ал бошоно түштү. Жиндене бошонду. Тытынып жиберди.

Бирок ушунчалык узакта араң бошонду! Суунун үстүнөн ушунчалык тереңде, анын өпкөлөрү мындайга чыдабайт эле, ошондо ал сууну жутуп алды, чоң жутуп алды, ошону менен иши бүтмөк, анан башы жарыкка атырылып чыкты, ал кусуп да, сүзө да берди, өзүнүн эмне кылып жатканын билбей даде сүзө берди. Эчтекени билбей сүзө берди. Ал балыр менен иримге жеткенче сүздү, колдору акырында чөп менен куурайга илингиче сүзүп да, чаңыра да берди, анан төшү жерге, бети чөптүн курч үстүнө тийгенин байкады да, тынчып калды, бүт баары токтоду. Анын өңү мурда өзү көрбөгөндөй кызарып чыкты, мээси жарылып кеткендей өңү кызарып чыкты, ал болсо алга жыла берди, жыла берди, ааламды карай сойлой берди, жок нерсени карай сойлой берди. Жок нерсеге умтулуп жатты.

Эстутуму ичинен кескен бычактай болчу. Жек көргөн сайын терең кесчи.

Сыр. Ал Терри деген досу менен ылдамдыгын он жолу алмаштыруучу велосипед тээп жүрчү. Алар веложолдон тээп ойноп, артка башка жол менен, Чайыр-Кыябан аркылуу кайтып келе турган болушту. Бардыгы майда-чүйдөсүнө чейин Брайендин эсинде. Кыябандагы банктын сааты бүлбүлдөп, 3:31, анан абанын жылуулугун, анан кайсыл күн экенин көрсөтүп турганы эсинде. Сандардын баары өз өзүнчө болуп эсинде сакталып калган.

Ириде Терри аны карап жылмайганы бурулду, Брайен болсо Терринин үстүнөн карап, аны көрдү.

Апасы.

Ал пундадагы арабада отуруптур, кызыктай араба экен. Ал аны көрдү, апасы болсо аны көргөн жок. Брайен колун булгап учурашайын же чакырайын деди, бирок ага бир нерсе тоскоолдук кылгансыды. Ал, унаадагы эркек киши эле.

Кыска, сары чачы бар эркек экен. Ак теннис көйнөгү сыяктуу кийимчен.

Брайен муну дагы, мындан дагы көптү, Сырды, кийинчерээк дагы көп нерселерди көрдү, бирок элесинде майда-чүйдөсү менен ошол окуя эле көрүнө берди: жылмайган Терри, анын үстүнөн тиктеп, пунданын арабасын көргөн Брайен, бир эркек киши менен отурган апасы, аба ырайы менен убакытты көрсөткөн саат, велосипеддин алдыңкы дөңгөлөгү, кыска сары чачтуу эркек киши, кишинин ак көйнөгү, элесинде кайнап, кыжырын келтирген акы-чүкүнүн баары даана көрүнүп турду.

Сыр.

Брайен көздөрүн ачып чаңырды.

Бир паска ал өзүнүн кайсыл жерде экенин билген жок, болгону тарсылдаган үн дагы эле угулуп, ал өлгөнү турду да, деми кысылганча ачуу кыйкырды.

Анан ал ыйламсырап абага чыкканда жымжырттык өңгүрөгөн ыйга толду. Кандайча жымжырт болмок эле? Биртике мурда ызы-чуу, талкаланган-сынган, чыңырган үндөрдөн башка эч нерсе жок болчу, эми тымтырс.

Кайсыл бир куштар сайрап жатат.

Куштар кантип ырдайт?

Анын буттары сууда экен, ошондуктан ал колдоруна таянып, артына кылчактады. Куштар көлдүн ичинде экен. Кызык. Тигилер суунун ичинде чөгүп жатат. Ал кыймылдап көрдү, бирок денеси катуу ооруп, деми кыстыгып кетти, ошондо ал токтой калды, эки буту дагы эле сууда.

Ооруп жатат.

Эстеп көрдү.

Ал кайрадан бурулду, кечки күн сууну аралап келди да, көздөрүн ачыштырып жиберди, ошондо ал кайра бурула калды.

Бардыгы бүткөндөй. Тарс эле дей түштү.

Ал, аман-эсен экен.

Тарсылдак токтоду, мен болсо аманмын, — деп ойлоду ал. Анан анын көздөрү жумулуп, башы узак көрүнгөнү менен бир паска эле шылкыя түштү. Ал көздөрүн кайра ачканда кеч кирип калыптыр, сайгылаган оорусу кичине азайыптыр, бирок, көпкө алсыратып ооруп турду, ошондо тарсылдаган үн ага толугу менен угулду.

Талдардын арасында жана көлдүн чет жагында болчу. Учак тарс дей түштү да, сууга чөгүп кетти, ошондо бала кандайдыр бир бошонуп кетти.

Ал суудан чыгып, кыймылдаган сайын онтоп сүзүп жөнөдү. Анын буттары күйүп жаткандай, маңдайына бирөө балка менен чапкандай ооруганын сезди, бирок кыймылдай

берди. Ал, бутгарын суудан сууруп чыкты да, жумшак, ным жээкте өскөн калың бадалдан алыстаганча колдору жана тизеси менен чабак ура берди.

Андан кийин ал жатып калды, болгону бул жолу бир аз өзүнө келгенче эс алайын деди. Ал капталынан жатып, башын колуна койду да, көздөрүн жумду, азыр анын колунан келе турганы ушул эле болду, анын оюнда, алы жеткени эле ушул окшойт. Ал көздөрүн жумуп тырп этпей, түш да көрбөй уктап калды.

Ал көздөрүн кайра ачканда жарыктан дегеле дайын жок экен. Түндүн караңгылыгы коюу эле, ошондон улам ал кайрадан алдастай баштады. Көрүш керек, деп ойлоду ал. Бүт көрүш керек. Анткени менен ал көрө албай койду. Бирок ал өзү кыймылдабай туруп, башын бурду, ошондо ал көлдүн үстүндөгү асман бозала болуп ачылганын, күн кайрадан чыгып келе жатканын көрдү, ал уктаардын алдында түнү эмне болгонун эстей койду.

«Таң атып калса керек...» — ал кирилдеген үнү менен ичинен кобуранды.

Уйкусу биротоло качты, дүйнө көзүнө кайта көрүндү.

Анын денеси дагы эле ооруп турду, бүт денеси сыздайт. Буттарынын тарамышы түйүлүп, түптүз сундуяп калды, тырышып ооруду, аркасы дагы кыймылдаганда зыркыратты. Эң жаманы анын башы жүрөгү соккон сайын лакылдап турду. Түрсүлдөктүн баары анын башына тийип жаткандай сезилди.

Ал аркасына оодарылды да, капталдарын, буттарын жай кыймылдатып көрдү. Колдору менен сыйпалады, эч жери сынып же өтө катуу чыгып кеткен эмес экен. Тогуз жашында ал эски чакан велосипеди менен токтоп турган бир унааны сүзүп алып, кызыл ашыгын сындырып алган да, сегиз апта аны ганчта кармаган, азыр андай дагы болгон жок. Эч жери сынбаптыр. Болгону денесинин баары бир аз урунуп калыптыр.

Чекесин сыйпаласа килейген шишик турат, так көздөрүнүн үстүндөгү дөбөдөй болуп ал ушунчалык катуу ооручу, колу тийгенде тим эле бакырып жиберди. Ал аны эч нерсе кыла албайт эле, анысы аз келгенсип шишиги да башка денесиндей эле сынбаса да, жараланган болчу.

Мен тирүүмүн, — деп ойлоду ал. — Мен тирүүмүн. Бу башкача болсо керек. Бу өлүм болсо керек. Бүттү, болду.

Учкучтай эле, — деп ойлой койду ал бир маалда. Учкуч учактын ичинде, суунун түбүндө, орундукка кемер менен байланып, көгүлтүр суунун түбүндө жатат.

Ал отурду. Же отурмак болду. Алгач ал чалкасынан кетти. Бирок бир аз аракеттен кийин кобурап — собурап жатып ал эптеп олтурду, анан капталы менен жыла берип, көлдүн боюндагы чакан талга чейин чырпыктарды кычырата тепседи, таң атаары менен ачыла баштаган асманды тиктеди.

Анын кийимдери суу, батташып калыптыр, ал бир аз чыйрыкты. Шамалда кие турган күрмөсүнүн айрыктарын тарткылап, чынында эле анын тамтыгы кетип калыптыр, аны ал ийинине оронуп алып жылынып көрдү. Ал туура кылып жатабы, аны ойлонуп деле койгон жок, бул анын оюна деле келбеди. Мунун бардыгын чындык деп кабыл албаганда, буюмдар чындык менен элестин ортосунда эле нары-бери жылып жүргөнүдү. Бир паска учактын кулаганы, чөгүп бара жаткан учак менен анын таймашы, анын жээкке карай сүзгөнү деле көз алдына элестеткен элестей көрүнүп кетти, алар башка бир киши менен болуп же оюндагы кинодо болгонсуду. Анан ал суу болгон муздак кийимдерин сезди, ошондо аны сыздаткан ой мээсине чейин жетти: башынан өткөн мунун бардыгы чын экенин ал түшүндү. Бирок бүт бардыгы элес-булас, бардыгы бүдөмүк. Ошону менен ал эки көзүн көлгө тигип отуруп калды, оорусу толкундардай

бирде келип, бирде кетип жатканын сизди, анан ал көлдүн кырынан күндүн чыгып келе жатканын байкады.

Бир, балким, эки саат өттү, ал убакытты өлчөй алган деле жок, күн жарымынан чыгып калган. Аны менен кошо бир аз жылуулук келди, ириде аз эле жылыды, анан ысык менен кошо жайнаган чиркей-кыпыктар да келди, калың топ кыпыктар денесин тыткылады, ачык этин кийимине чейин талады, ал дем алганда таноолоруна чейин кирип кетип, дем алганда оозуна толо калып жатты.

Буга көнүп болбойт эле. Ал жашынып да көрдү, бирок кыпыктарга чыдай албай кетти. Бала жөтөлүп-жөткүрүп да, түкүрүп да, чүчкүрүп да, көздөрүн жумуп, бетин тазалап да, аларды ондоп-жүздөп кагып-силкип, чаап жатты. Бирок канчалык ал бир жерин бошотсо да, тигилерди өлтүрсө да, алардын калың тобу зыңылдап-зуулдап келе берди. Кыпыктар менен ал мурда көрө элекмайда чиркейлер экен. Алар аны талап, чагып, каптап жатышты.

Бир заматта анын көздөрү шишигенден жумулуп калды, маңдайына жараша өңү да суук, топтомолок болуп калды. Ал шамалда кие турган күрмөсүн башына оронуп алып коргонмок болду, бирок кийими ушунчалык жыртык болгондуктан анысы ишке жараган жок. Айласы кетип ал ич көйнөгүн бетине оронуп алды эле, бирок анда жонунун эти ачылып, кыпык менен чиркейлер аркасындагы жаңы көрүнгөн жумшак этин ушунчалык катуу чакты эле, бала көйнөгүн кайра түшүрө салды.

Акырында ал шамалда кийүүчү күрмөсүн тарткылап жатып эси ооду, колдору менен кагынып, аны түздөдү, айласы кетип, жаны ачыганынан ыйлап жибере жаздады. Кылаарга башка айласы калган жок. Күн толугу менен чыкты, анын суу кийимин буулантып, денесин жылуулукка чулганып, ысыгын ага түз тийгизе баштаганда, кыпык менен чиркейлер жоголуп кетти. Заматта жок болгонсуду.

Ал бир паска эле алардын үйүрү арасында болду, кийин тигилер жоголду, мына эми ага күн тийип турат.

Кан ичкичтер, — деп жинденди ал. Коюу түн аларга жакпаганы, балким, өтө салкын болгондондур, ошондуктан алар күндүн нурун да түз кабыл албайт болушу керек. Бирок жылуу боло баштап, күн өйдө көтөрүлүп, аба ысыган ушул бозала таңкы мезгилге чейин ал тигилерге ишенбей койду. Эч качан. Ал китептерден окуп, теледеги кинолордон сырт жакты көргөзгөндө, чиркей-кыпыктарды эч качан көрсөтчү эмес. Табигатты көргөзгөн бардык берүүдө татынакай көрүнүш же жыргап, секирип жүргөн жаныбарларды гана тартуулашчы. Чиркей-кыпыктарды дегеле эстешчи эмес.

«Какы-ый!» Ал өзүн талдын түбүнө кыстап жеткирип, анан какайтып тургузду, денеси кайрадан сыздап ооруду. Жонундагы булчуңдары дагы катуу урунса керек, түзөлгөндө алар үзүлүп кеткендей болду, ошол маалда маңдайынын ооруганы эмнегедир басайгансыды, алсыздыгынан ал ошондо жыгылайын деп барып токтоду.

Чекеси шишип, көздөрү болсо чиркейлердин чакканынан дулдуюп кеткендей, ошондуктан ал бардыгын жымшыйган жылчыктан көрүп турду.

Көрө турган деле эчтеке жок го, — деп ойлоду ал чаккан жерлерин тырманып. Бет маңдайында көпкөк жана терең көл жатты. Бир маалда ал көлгө чөккөн учакты, тээ көгөргөн тереңдикте дагы эле орундукка байланып, чачтары сууда жайкалып жаткан учкучту көз алдына элестете койду...

Ал башын чайкады. Катуурак ооруду. Ойлоно турган эчтеке жок.

Ал айланасын дагы бир карады. Көл бир аз эле аралыкта жайкалып жатты. Ал узун тарабы кыска жагы менен оңго бурулган L тамгасындай болчу. Эртең мененки жарык жана бейпилдикте суунун үстү огеле жайбаракат эле. Брайен көлдүн наркы өйүзүндөгү талдардын сууга чагылышканын

көрүп турду. Өйдөдөн ылдый карай суунун ичинде дагы бир башка токой жаткансып көрүндү, ошол суудагы токой чыныгы токойго тете болучу. Бир караса, килейген куш, балага ал каргадай көрүнүп кетти, бирок чоңураак, тигил чыныгысы токойдун чокусунан учуп келип, берки, сууга чагылышкан кушка теңелип, экөө тең суунун үстүнөн уча беришти.

Бүт бардыгы жашыл эле, ошол жашыл бойдон кала берди. Токойдо жалаң кызыл карагай менен карагайлар өсүп, тигил же бул жеринде жапендес бадалдар, калың чөп жана абдан майда белгисиз куурайлар жайылып жатты. Сагасалардан башкаларынын атын ал таппай койду, андан тышкары, анын оюнча, байтеректерден биртике болсо керек. Тоодогу байтеректин сүрөтүн ал теледен көргөн. Көлдүн тегерегинде бир аз дөбөлөр бар экен, бирок жапыз дөбөлөр, бөксөлөрдөй эле, анан дагы сол тарабын айтпаганда, аскалар да өтө аз болчу. Жыйырма кадамдай бийиктикте көл тарапка сороюп аскар тоо көрүнүп турду.

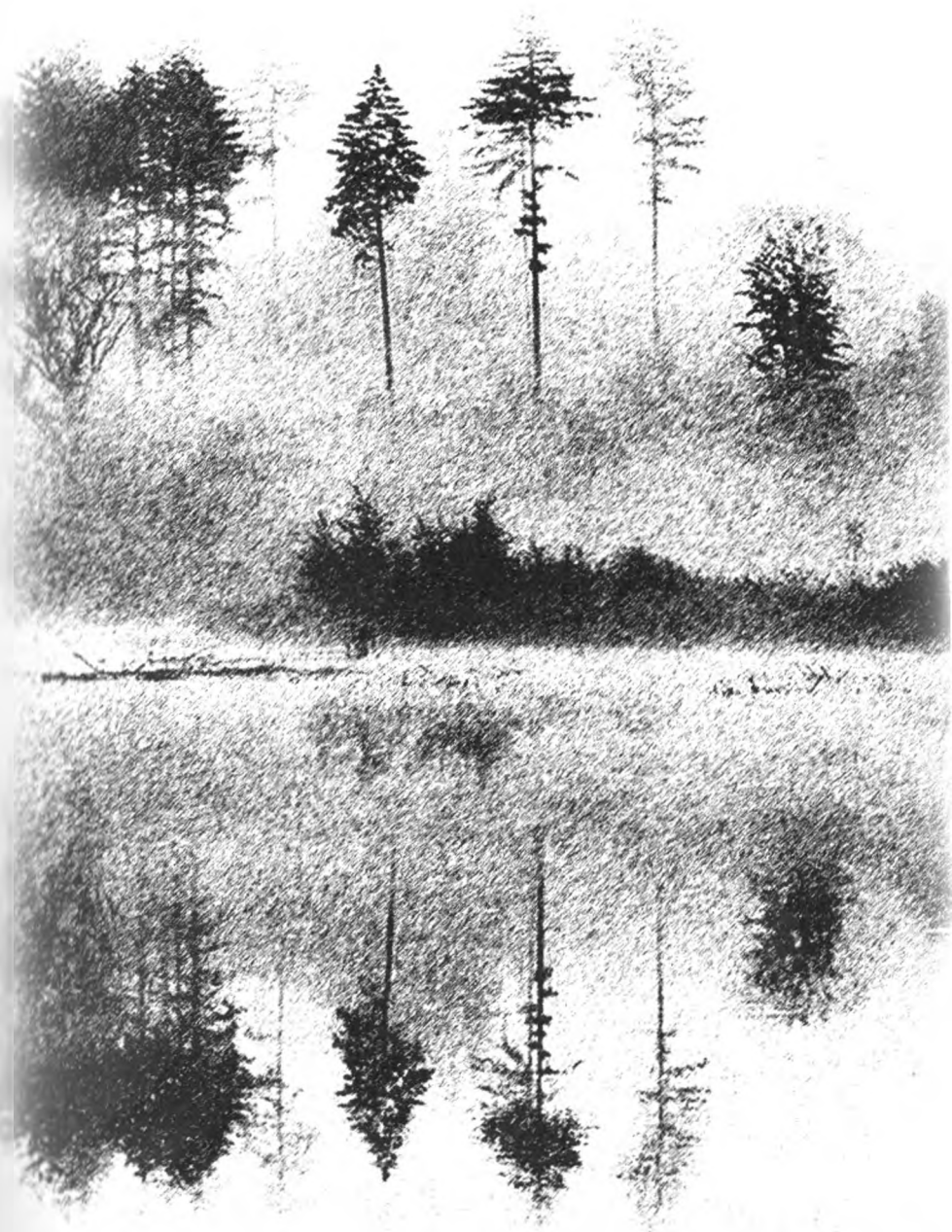
Эгерде учак бир аз солго кулаганда, ал көлгө түшпөй эле түз барып аскага урунмак экен. Анда ал талкаланып, сөзсүз өлмөк.

Жанчылмак.

Ой келе калды. Мен жанчылып, тытылып, талкаланып калмакмын. Аскаларга урунуп талкаланмакмын.

Көрөөр күнүм бар экен, — деп ойлоду ал. Жолум ачык, бактым бар экен. Бирок ал, жаңылып жатканын билчи. Эгер анын бактысы бар болсо, анда ата-энеси Сыр үчүн ажырашпайт эле, ал жүрөгү оору учкучтун учагына түшпөйт эле, дегеле ал бул жерге келип, талкалануудан аз жерден аман калып, бактым бар экен деп сүйүнбөйт эле.

Эгер сен бактынан качсаң, деп ойлоду ал, сенден бакыт качат.

Ал башын чайкап селт этти. Бул ойлонбой турган дагы бир нерсе эле.

Аскар тоо тегерек болчу, ал кумдактын бир түрү катары арасына кара таштан кирип катмарланган. Андан түз эле көлдү карай, L тамгасынын ички бурчунда чырпык менен ылайдан коюлган бир дөң суудан он кулачтай сороюп чыгып турду. Башында Брайен анын кантип коюлганын билген эмес, бирок анын эмне экенин билчи, кинодон көргөн. Анан кичинекей күрөң бир баш дөңгө жакын суунун үстүнөн сорок эте чыга калды да, артынан V тамгасына окшош жыбыр толкун калтыра L тамгасынын кыска буту жагына сүзүп жөнөдү, ошондо ал бул эмне экенин көрдү. Бул кемчеттин тамы экен, аны элдик бир каналдан көргөндө, кемчеттин жайы деп айтышкан.

Бир балык секирди. өтө чоң эмес балык экен, бирок кемчеттин алдындагы сууну катуу эле чачыратты, ошондо балык секире баштаганда белги берилгенсип бир маалда эле көлдүн туш тарабынан жээкти карай майда балыктар суу чачырата сүзүп жөнөдү. Жүздөгөн балык суунун үстүндө секирип, куйруктары менен чапкылап жатты. Брайен аларды бир пас карап турду, дагы эле көргөндөрүнө ишенбей, оюнда жакшылык күтпөй тиктей берди. Көрүнүш бир укмуштай экен, — деп ойлоду ал, анан көргөнгө дагы көп нерсе бар болчу, бирок алардын бардыгы жашыл менен көк тактар эле, ал болсо шаарда боз менен карасына көнүп калган, шаардын үндөрү да ошондой. Көчөдөгү кыймыл, адамдардын кобур-собоуру тынымсыз угулуп турат, шаардын кыжы-кужусу.

Бул жерде ириде тынч болчу же, анын оюнча, тынч болчу, бирок ал тыңшай баштаганда, чындап тыңшаганда ал миндеген үндөрдү укту. Ышкырыктар менен чаңырыктар, чыйылдаган үндөр, куштардын сайраганы, курт-кумурсканын чыйылдаганы, балык секиргенде шар-

пылдаганы, бул жерде жайнаган үндөр бар болчу, бирок тааныбаган бир үн да бар, ага жаңы көрүнгөн түстөр да бар, түстөр менен шарпалар аралашып, анын мээсинде жашыл менен көк так болуп көрүндү, аны ал кулагында шуулдагандай укту, ал дагы эле чарчап турду.

Ушунчалык чарчады.

Ушунчалык катуу чарчады дейсин, ордунда турууга алы жетпей калды, анын шайы кетти. Кулагандан кийин эси ооп жатабы деп ойлоду ал, дагы эле денеси ооруп, башы айланып, өзүн бир кызыктай сезип турду.

Ал башка бир талды тапты, бийик, чокусуна чейин бутагы жок кызыл карагай экен, ылдыйдагы көлдү карап ага аркасы менен желөнүп отурду, күн ага тийип турду, бир пастан кийин ал күп этип кулады да, кайрадан уктап калды.

5

Анын көздөрү бир ачылып, бир жабылып, ага керектүү нерселерди дароо көрүп жатты.

Ал оңбогудай кыйналып, чаңкап жатты. Оозу кургап, оозул болгонсуп сасык жыттанат. Эриндери жарылып, кансыраганын сезип турат, анан ал жакын арада суу ичпесе, анда ал суусап өлөөрүн билип турду. Көп суу ичет. Табышынча көп суу.

Ал чаңкап, бети күйүп калганын сезип жатты. Чак түш эле, күн так чокусуна келип, уктап жаткан аны кактап, анын бети жалындап, ыйлактап, карттанып турду. Анысы чаңкаганынан да артып кетти, ого бетер күчөттү. Денеси дагы эле ооруп, кыйналып тургандыктан ал түзөлүүгө талды пайдаланып турду да, көл тарапты тиктеди.

Бул суу эле. Бирок ал ичсе болобу, билчи эмес. Көлдүн суусун ичеби же ичпейби деп ага эч ким айткан эмес. Учкуч жөнүндө ойлор да аны кыйнап жатты.

Суунун түбүндө, учактын орундугуна байлануу, анын денеси...

Иттей жаман, — деп ойлоду ал. Бирок көл көкмөк, суу толтура болчу, алэми анын оозу менен тамагы чаңкаганынан кургак, иче ала тургандай суу кайсыл жерде бар болду экенин ал билчи да эмес. Анткени менен ал учактан чыгып, жээкке сүзүп келе жатканда суудан далай жуткан болушу керек. Кинолордо каарман таптаза суу аккан тунук булакты тапканын көрсөтүшөт, бирок кинолордо кулаган учакты, шишиген маңдайды, ооруган денени, анан чаңкагандан эс учун таба албай калган каарманды көрсөтпөйт.

Брайен майда кадамдары менен көлдүн жээгине басып барды. Анын жээгин бойлоп калың чөп өсчү, ал жактагы суу бир аз кара көрүнүп, суунун үстүндө майда нерселер, чакан чимейилдер учуп жүрчү. Бирок көлдүн суусунда жыйырма карыштай узундуктагы бир дөңгөч туткага окшоп соройгон, какчыйган бутактары менен жатыптыр, аны буга чейин бир кезде кемчет кулатса керек. Брайен дөңгөчтүн үстүндө тең салмакты сакташ үчүн бутактарды кармап алып, куурай менен карайган сууну көздөй кылтылдап бара берди. Суу таза жерге чыгып, чимейилдер жок экенин көргөндө ал суу ичкени дөңгөчтүн үстүнө чөгөлөй калды. Бир ууртам, деп ойлоду ал дагы эле көлдүн суусуна таңгалып. Мен жөн эле бир ууртам ичем.

Бирок кочуштап сууну оозуна жакындатканда көлдүн муздак суусу жарылып кеткен эриндерине жана тилинин учуна тиери менен, ал өзүн токтото албай калды. Ал эч качан, жайкы ысыкта узакка велосипед тепкенде деле мындай чаңкаган эмес. Суу ага суудан да артык эле, суу ага бүт өмүрүнө барабар болчу, ошондуктан ал өзүн өзү токтото ал-

бады. Ал, эңкейип, оозун көлдүн суусуна жакындатып, терең жутуп, чоң-чоң ууртап иче берди, иче берди. Ал, курсагы торсоюп, дөнгөчкө салаңдап тийип калганга чейин ичти, анан ал туруп, эки жагына кыйшая басып жээкке жөнөдү.

Ошол жерден ал дароо өзүн оор сизди да, сууну кусуп жиберди. Бирок ал чаңкабай калды, ошондой эле бетин күн дагы эле кактаганына карабастан анын баш оорусу да басыла түшкөнсүдү.

— Анда эмесе, — ал ушуну кыйкыра айтып, секирип жиберди; үнү ичинен атып чыккандай болду, ал дагы кайгалады. — Анда эмесе. Анда эмесе. Анда эмесе, мынакей мен.

Тигил болсо анакей, — деп ойлоду ал. Кулагандан бери анын мээси биринчи жолу дурус иштей баштады, ал эсине келип, ойлоно баштады.

Мынакей мен, тигил кана?

Мен каердемин?

Жээктеги бутагы жок бийик тал тарапка ал дагы бир жолу чыгып барды да, кайрадан жонун катуу кабыкка такап жөлөндү. Бул жолу ысык эле, бирок күндүн нуру артынан бийиктен тийип жатты, Брайен талдын көлөкөсүндөгү ыңгайлуураак жерде отурду. Чече турган маселелер көп эле.

Мен ушуердемин жана эч жерде эмесмин. Ал, акыл-эсине келип, болгон ойлорун чогултуп, ушунун бардыгы ы-акаптай берди, аларды эч токтото албай койду. Бардыгы эч акылга сыйбаган бир тополоңго айланды. Ошентип ал өзүн өзү басып, оюн бир гана нерсеге бурууга умтулуп жатты.

Ал түндүк тарапка атасына жолукканы эки айга бара жаткан жайында, анан учкучтун жүрөгү кармап, ал өлүп калды, ошондо учак түндүктөгү Канаданын токойлорунун бир жерине барып кулады, бирок ал канчалык алыска же кайсыл тарапка учуп жеткенин, же азыр кайсыл жерде экенин билбейт...

Акырын, — деп ойлоду ал, — дагы акырын.

Менин атым Брайен Робисон, мен он үч жаштамын, мен түндүктөгү Канаданын токойлорунда жалгызмын.

Баары жакшы, — деп ойлоду ал, — ушу жетиштүү.

Мен атама жолукканы бараткам, учак талкаланды да, көлгө чөгүп кетти.

Мына, ушу бойдон коё тур. Аз ойлон.

Мен каердемин, билбейм.

Бу көп деле немени билдирбейт. Дагы алдыга жылалы: тигилер менин каерде экеними билбейт, бу мени издей турган киши жок дегенди билдирет. Издөөчүлөр.

Алар аны издемек, учакты издемек. Атасы менен апасы эсин жоготмок. Алар аны табып үчүн дүйнөнүн баарын тытып жиберешмек. Брайен издөө жөнүндө жаңылыктардан уккан, жоголгон учактар жөнүндө кинодон көргөн. Бир учак кулаганда алар катуу издөө салып, көпчүлүк учурда бир-эки күндүн ичинде аны табышчы. Учкучтардын бардыгы учуу жобосун түзүп, майда-чүйдөсүнө чейин, кайсыл жерге, качан учуп барарын белгилеп, бүт багытын көрсөтчү экен. Алар келмек, алар аны издемек. Издөөчүлөр өкмөттүк учактарды алып, учкучтун учуу жобосуна таянып туш тарабын айланмак да, аны тапмак.

Мүмкүн, бүгүн деле. Алар бүгүн келип калмак. Бүгүн кулагандан кийин эки күн өттү. Жок. Брайен кабагын бүркөдү. Бүгүн биринчиби же экинчи күнбү? Алар түштөн кийин кулаган, анан ал түнү менен үшүп чыкты. Демек, бу чынында биринчи күн турбайбы. Бирок алар бүгүн деле келсе болмок. Брайен келбей калганын көргөндөн кийин алар дароо эле издей башташса болмок.

Ооба, алар бүгүн деле келип калышы мүмкүн.

Балким, алар бул жерге сууда сүзүүчү учак менен келет, так көлдүн үстүнө конуу үчүн шарты бар чакан учак аны суудан чыгарып, үйүнө жеткирмек.

Кайсыл үйгө? Атасынын үйүнөбү же апасыныкынабы? Ал ойлонгонун токтотту. Кеп анда эмес. Же атасыныкына, же кайра апасыныкына. Анын үйгө барган убактысы болжолу менен түнкүсүн кеч же эртең менен эрте, ал үйүндө отуруп, эжигей кошулган килейген, даамдуу, патинчеси менен, татымалы эки сыйра кууруп бышырылган тоочоту жеп, коюу шоколаддан ичип отурмак.

Эми ал ачка болду.

Брайен кардын сылады. Ачкалыгын сезди, бирок андан башка нерселер — коркунуч менен оору анын акылын голук ээлеп алды. Гамбургер жөнүндө ой менен бирге эми жалгызсыроо дагы ага кошулуп, кыйналып жатты. Ал ачкалыгына ишене албай турду, анткени ал эч качан мынчалык ачка болуп көргөн эмес. Көлдүн туздуу суусу анын ичин челкейткени менен, ошол эле кезде аны ачка кылып жатты, эми ашказан тамак сурап, тамак бер деп тимеле чыңыргыдай.

Бирок, — деп ойлоду ал, — биерде жегенге дегеле эчтеме жок.

Эчтеме.

Эн жерде калганда кинодогулар эмне кылышчы эле? Аа, ооба, каарман демейде өзү жакшы тааныган, жегенге жарайт деген өсүмдүктүн бир түрүн таап, анан аны кайтарчы. Анан жөн эле андан тойгонунча жеп же жаныбарды кармап турган бир каймана тузакты колдонуп, кармап алган соң анын этин чакан бир отко бышыра салып, бир пастан кийин эле сегиз түрдүү тамак жегендей курсагын кампайта салчы.

Маселенин баары, — деп ойлоду Брайн, тегерегинде көрүп тургандар бүт чөп менен эле куурай экен. — Жей коё турган эч нерсе көрүнбөйт, болгону жайнаган куштар менен кемчеттен башка кармап жегенге жарабай тургандар, анан эгер ал эптеп бир нерсе тапса да, бышырганга анын ширеңкеси жок, демек, от да жага албайт...

Эчтеке жок.

Ал баягы эле оюна келди. Анын эч нерсеси жок.

Ооба, дегеле эч нерсе. Бу турган иш дечи, — деп ойлоду ал, — эмнем бар, эмнем жок экенин мен билбейм. Мүмкүн, мен өзүмүн кандай абалда экеними тактоого аракет кылышым керектир. Бу мени бирдемеден кутултат: мен ачкалыгым жөнүндө ойлобойм. Тигилер мени тапканча.

Брайендин бир кезде англис тили боюнча мугалими бар болчу, Пөпич деген жигит, ал дайыма жакшы болгула, жакшыны ойлогула, бардык учурда бийик болгула дечи. Брайен азыр аны эстеди, кантип жакшыны ойлоп, бийик боло алам деди. Пөпичтин айтканы эле мени бир максат кой дегени. Балакайларга ал дайыма максаттуу жашагыла дей берчи.

Брайен орун которуп, чөгөлөп отурду Анан чөнтөктөрүн аңтарып, эмнеси болсо бүт алып чыкты да, алдындагы чөпкө жайды.

Жарытарлык деле эч нерсе жок экен. Жыйырма беш центтик чака тыйын, дагы он центтик үч чака, беш центтик бир чака жана пенстен экөө болуп чыкты. Анан тырмак алгыч. Жыйырма доллары бар намиян, аны бир чакан шаарга кокусунан конуп калсаңар, тамактанганга жарайт деген апасы. Дагы биртике майда-чүйдө кагаздар.

Анан эптеп белиндеги кемерде апасы ага алып берген кичинекей балта калыптыр. Аны ал унутуп коюптур, эми бүт боюн сыйпалап отуруп ал муну таап алды да, аны чөптүн үстүнө таштады. Балтанын мизин бир аз дат баса баштаган экен, бала аны бармагы менен тазалады.

Мынакей.

Ал мурчуйду. Жок, коё тур, ойноп сүйлөсөң да ойлоп сүйлө дейт. Пөпич ага алагды болбо деп айтмак. Жакшылап ойлон. Туш тарабыңын баарын кара, Робисон.

Ал татынакай теннис тапчикесин кийинген болчу, эми анысы азыр кургайын деп калды. Байпактары бар. Жинсы,

ич көйнөк, жука кайыштан кемер, жеңил көйнөк, суу өтпөгөн күрмөсү ушунчалык тытылгандыктан денесинде анын айрыктары гана илинип турду.

Анан саат. Санариптик сааты дагы эле анын билегинде экен, бирок кулаганда анын кичинекей бети сынып калыптыр, бала аны чыгарып, ыргытып жибермек болду эле, бирок өзүн токтотту, саатты ал чөптүн үстүнө, башка буюмдарга кошуп койду.

Мына. Болду.

Жок, коё тур. Дагы бир нерсе. Булар го бүт буюмдары, бирок ал ошондой эле өзүнө да ээ эмеспи. Пөпиш ушуну улам айта берчи: «Силер эң баалуу байлыксынар. Ушуну унутпагыла. Силер ээ болгон байлыктын эң мыктысы өзүнөрсүнөр».

Брайн айланасына дагы бир жолу карап чыкты. Сенин ушуерде болушуңу каалайт элем, Пөпиш. Мен ачкамын, бир гамбургер үчүн эмнеми болсо да бермекмин.

«Мен ачкамын». Муну ал катуу айтты. Ириде акырыныраак, анан катуу, катуураак, акырында бакырып-өкүрдү. «Мен ачкамын, мен ачкамын, мен ачкамын!»

Ал токтогондо баары тымтырс боло түштү, ал эле токтогон жок, токойдогу ызылдаган-чуулдаган үндөр, майда-чүйдө шарпалар да басыла түштү. Анын үнү баарын таңыратты көрүнөт, жымжырт болуп калды. Ал туш гарабын карап, оозун ача тыңшап турду, анан буга чейин ал өмүрүндө мындай жымжырттыкты эч укпаганын түшүндү. Кулак кескендей жымжырт. Мурдакандайдыр бир дабыш угулуп турчу, ар кандай үндөр.

Бул бир көз ирмемге чейин эле созулду, бирок ал ушунчалык таасирдүү болду, ошондо жымжырттык да анын бир бөлүгү боло түшкөнсүдү. Эч нерсе угулбайт.

Бирда үн жок. Анан куштар кайрадан чырылдай баштады, анан зыңылдаган бир курт-кумурскасы, анын артынан чурулдаган, каркылдаган үндөр кайрадан курчады.

Мунун бардыгы анын ачкалыгын эске салды.

Албетте, — деп ойлоду ал, тыйындарын, калган нерселерин кайра чөнтөгүнө салып, балтасын кемерине илип, албетте, эгер аны издөөчүлөр бүгүн кечинде келсе же эртеңкиге чейин созулуп кетсе, анда бул өтө деле чоң иш эмес. Суу болсо эле адам тамак-ашсыз көпкө чейин жүрө берет. Эгер алар эртең кеч келсе деле мен чыдайм. Мүмкүн, бир аз салмагымы жоготом дечи, бирок бир гамбургер, ачытылган, куурулган неме болсо эле, кайрадан калыбыма келип калам.

Гамбургерди элестеткенде, теледен көрсөткөн жарыялар оюнда чагылгандай жарк этти. Боёкторго бай, эти майлуу, ысык...

Ал элестерди алыс айдап салды. Тигилер аны эртеңкиге чейин деле таппаса, ал баары бир өзүн жакшы сезмек. Суусу дагы жетиштүү, бирок ал анын таза жана ичкенге жарай турганын деле билчи эмес.

Ал талдын түбүнө отурду, ага жөлөндү. Аны кабатырга салган бир нерсе бар болчу. Ал эмне экенин деле түшүнгөн жок, бирок жүрөгү негедир өйүй берди. Бул ой тигил учак менен учкуч жөнүндө болчу, алар көп нерсени өзгөртүп жибермек...

Ий, ошондой болгон: учкучтун жүрөгү кармаганда ал оң буту менен башкаруучу баскычты тээп алып, учак багытынан кыйла кыйшайып кеткен. Ал эмне ой болду экен? Эмнеге эле бул санаа аны улам сайгылап, түрткүлөп жатат?

Ал, түпөйүл ою ага, бул деген тигилердин бүгүн да, эртең да сени таап келбей турганын билдирет. Учкуч башкаруучу баскычты тээп жибергенде учак кыйшайып кетип, жаңы багыт алган. Анын канчалык катуу тепкени Брайендин эсинде жок, бирок кыйла эле күч менен басса керек, анткени ошол учкуч өлгөндөн тартып Брайен бир топ саат жаңы багытта калкып кете берген.

Учкучтун учуу багыты небак катталган. Көп саат мурда, саатына 200 чакырымдай убакыт менен. Эгерде

ал багыттан кичине эле кыйшайган болсо да, ушундай ылдамдыкта, ушунча убакытта Брайен азыр катталган учуу багытынан жүздөгөн чакырым алыстыкта отурат.

Эми издөөчүлөр балким, аябай убара тартып, ириде учуу багытында издеп жүрүшкөндүр. Мүмкүн, алар биртике четке жылып карайт дечи, бирок анын беш-алты жүз чакырымга ооп кетиши оңой эле болчу. Ал канчалык четке жылып кеткенин билбейт, болжолдоп да билбейт, анткени ал так багытты да, өзүнүн канчалык алыска ооп кеткенин дагы болжолдой албайт.

Бир азга эле четтесем экен, анын ойлогону эле ушул. Учак бир силкингенинче эле дейт. Бирок учак чимирилгенде анын тумшугу чукул бурулуп кеткен болчу.

Издегичтер аны эки-үч күн таппай коюшу мүмкүн.

Ал ойдон жүрөгү катуу түкүлдөй баштаганда коркуп кетти. Эсинен эч чыкпай койду, аны канчалык кууп, нары айдаган менен бир убакта анысы жарылып кетти.

Алар аны көпкө чейин таппай коюшу мүмкүн.

Андан кийин ага дагы бир ой келди, тигилер аны биротоло таппай коюшу да мүмкүн, бирок алдастоонун кереги жок, ал өзүн өзү кармады да, ойлорун жакшылыкка бурду. Алар учак кулагандан кийин катуу издешет, далай киши менен далай учакты табышкан, анан жака-белдин баарын издешет, жолдон чыгып кеткенин алар билет болушу керек, алар учкуч менен радио аркылуу сүйлөшкөн, эптеп билип алышат...

Бардыгы жакшы болот.

Алар аны сөзсүз табышы керек. Балким, эртең эместир, бирок жакында. Жакында. Жакында.

Алар аны жакында табышат.

Бара-бара чачыраган майдай жайылып отуруп анын ойлору да ордуна келди, анан алдастоосу басылды. Ага эки күн эч ким келбейт, жок, үч күн, атүгүл, төрт күнгө

чейин деле эч ким келбейт десе, ал чыдап жашай бермек. Ал ошол кайраты менен чыдап жашашы керек. Анын тигилер жөнүндө көп ойлонгусу келген жок. Бирок төрт күн деп коёлу. Ал бир нерсе кылышы керек. Ушул талдын түбүндө эле отуруп, төрт күн бою көлдү жалдырап тиктей бербейт да.

Төрт түн дагы. Ал токойдун тереңинде, эч кандай ширенкеси жок, ал от жага албайт. Токойдо көп чон коркунучтар бар. «Карышкырлар, — деп ойлоду ал, — аюулар да бар, дагы башкалар». Талдын түбүндө олтура берсе, кеч киргенде ал ачык асмандын алдында калмак.

Бир маалда ал эки жагын каранды, желкесиндеги чачтары тик туруп келе жаткансыды. Бир нерселер ага тигиле карап, аны күтүп тургандай, караңгыда анын кирээрге эч нерсеси жогун байкап, анан аны сүйрөп кеткени турушкандыр.

Ал белиндеги балтасын кармалады. Бул анын жалгыз куралы эле, бирок акыры бир нерсеге жарайт да.

Баш калкалаганга ал бир нерсе табышы керек. Жок, андан да көбүрөөгү керек. Ал баш калкалаганга, анан дагы кардын тойгузганга бир нерсе табышы керек.

Ал бутуна туруп, чиркейлер жете электе көйнөгүн өзүнө карай жакындата тартып алды. өзүнө жардам бериш үчүн ал бир нерсе кылышы керек эле да.

Мен максат коюшум керек, — деп ойлоду ал, Пөпишти эстеп. — Так азыр мен ошого аракет кылам. Менин бирдеме кылуум керек.

6

Эки жыл мурда алар Терри экөө бак тарапта ойноп жүрүшкөн, ошол жерден шаар бир паска аяктагансып, талдар калың өсүп, бакты кесип өткөн кичинекей суунун жанына барып калчы. Ошол жерден бак калың жана жапайы сыяктуу көрүнчү, ошондуктан алар тамашалап бир нерселерди ойлоп таап, өздөрүн токойдо адашып кеткендей сезип, эми түштөн кийин эмне кылуу керек деп келе жатышкан. Албетте, алар аңчылыкта балык кармаганда, от жакканда керектөөчү мылтык, бычак, кайырмак менен ширенке сыяктуу ар нерсени сүйлөшүп жүрүп отурушту.

Сен ушуерде болуп калсаң кана, Терри, — деп ойлоду ал. — Мылтык, бычак, биртике ширенке менен...

Бакта ошол маалда алар бастырма эң жакшы башпаанек болот деп чечишкен, ошондуктан Брайен азыр ошондойдон бирди жасамак болду. Аны ал, балким, чөп же жалбырак, же чырпык менен жабамбы, деп ойлоду, ошондон улам ал кайрадан көл тарапка ылдый түшө баштады, ошол жерде биртике мажүрүм тал өсчү, андан ал байлаганга чырпык кесип алат. Бирок оюна келген дагы бир нерсе, ал ириде бастырма куруу үчүн бир жакшы жай таап алышы керек, ошондуктан ал биринчи ирет туш тарабын байкап алайын деди. Анын көлдүн боюна баргысы келди, себеби ал жерде учак бар болчу, ал сууда терең жатканы менен, мүмкүн, үстүнөн учуп бара жатып бирөө жарым көрүп калышы ыктымал, баланын ошон үчүн көрүп калабы деген үмүтүнөн айрылгысы келген жок.

Анын назары солдогу таштак кырга түштү, ошондуктан ал ириде башпаанегин таштын тушуна курсамбы деди. Бирок алгач ал кырдан нарагыраак

жерди байкап көрмөк болду, андай жер баягы өзүнүн аман калган жери болду.

Күндү, анын шарктан чыгып, маарыпка батканын эске алып, эң алысы кырдын түндүк тарабы экен деп чечти. Тээ илгери бир кезде ошол жер бир нерседен оюлуп калган окшойт, балким, мөңгүдөндүр, анан ушул оюктун четинде, тектирдин артында өзүнчө бир аяктай жер калган экен. Ал анча терең эмес, үңкүр да эмес болчу, бирок ал сыйдам болгондуктан келишкен чатыр болуп бермек, ошондуктан Брайен ошол чуңкурда баш калкалаганга жарайт. Ал башын бир аз алдыга эңкейтип алышы керек эле, антпесе чокусу менен ташты сүзүп алмак. Оюлган жердин айрым аскалары мөңгүлөр тарабынан талкаланып, кумга айланган, эми алар майда кумдан төшөлгөн жээктей суунун боюна чейин бет мандайдан ондогу тектирге чейин түшүп барчы.

Бул анын биринчи ийгилиги эле.

Жок, деп ойлоду ал. Анын биринчи ийгилиги ал жерге конгондо болгон. Бирок бул дагы жакшы ийгилик, бул ага керек болчу. Анын бир гана кылар иши аяктай жердин бир бөлүгүн короолошу керек, кичине гана эшик калгыrsa, ошондо анын келишкен башпаанеги бар болот, бул чатырдан да жакшы, кургак, анткени уркуйган аска суу өтпөс чатыр болуп берет. Ал артына сойлоп барып, жалнак кырга отурду. Бул жердин куму көлөкөдө калып, муздагыраак экен, ошол салкын аба анын ыйлаактаган, өзгөчө мандайын оорутуп, ыйлаактардын учу бөрсөйүп бара жатканда бетин сыйпалаганы бир укмуштай эле.

Азырынча ал дагы эле алсыз болчу. Жөн гана кырдын артында көп жүрө берип, анан бир аз чокуну ашканда буттары жыгачтай болуп катып калды. Асканын колөкөсүндөгү муздак кумдун үстүндө отурганга ал өзүн жакшы сезип калды.

Эми, — деп ойлоду ал, — мен бирдеке жеп алсам болот эле.

Бирдеке.

Бир аз эс алгандан кийин ал кайра көл тарапка барды да, суудан бир-эки жутту. Ал анчалык деле чаңкаган жок, бирок анын оюнча, суу анын ачка болгонун анча-мынча басып коёт беле. Андай болгон жок.

Көлдүн муздак суусу эмнегедир ашказанын ого бетер жаман кылды, ал оорусун күчөттү.

Ал аска тарабын короологонго дөңгөч сүйрөп келиши керек эле, бирөөнү тапты, бирок анын колдору өтө алсырап калыптыр, ошондо бул жөн эле кулагандан эмес, денеси менен башынын сестенгенинен эмес, бул алсыраганы ачкалыктан экенин түшүндү.

Ал, жегенге бир нерсе табышы керек эле. Бир жумуш кылаардын алдында ал бир нерсе жеп алуусу керек.

Бирок эмнени?

Брайен аскага жөлөнүп, көл тарапты тиктеп калды. Ушул нерселердин ичинен жегенге эмне жарайт? Ал дайыма оокат алдында турганга көнүп калган, белен оокатка. Ал ачка болгондо муздаткычтын жанына же дүкөнгө барып, же апасы даярдаган дасторконго отурчу.

Өх, деди ал азыр оокатты ойлоп, өх! Ошо, баягы, былтыркы Ыраазычылык күнү болгон, дал ошо акыркы Ыраазычылык күнү алар бүтүн үй-бүлө болчу, анан апасы ажырашам деген, атасы болсо кийинки январда көчүп кеткен. Брайен ошондо эле анын Сырды билчи, бирок ошол ажырашууга алып келген эмне экенин даана билчи эмес, ал атасы ишке байланыштуу кеткен го деп ойлочу, Сырды болсо атасы алигиче билчи эмес, бирок баласы ага айтайын деп аракет кылчы, ага жолукканда.

Оокаттары күрптүн эти болчу, алар аны арткы короодо көмүрдөн от жагып, кордо кылып бышырып жатышкан.

Атасы майдаланган жаңгактарды чоктун үстүнө коюп, бышып жаткан күрптүн эти менен жаңгактын жыты бүт короону каптады. Атасы жылмайып, капкакты ачканда эттин жыты бөтөнчө катуу буруксуду, анан алар жегени отурганда эт өтө жумшак болуп бышып, даамы ыш жыттанып турду...

Ал бул оюн токтотушу керек эле. Анын оозу шилекейге толуп кетти, ачкалыгы ичин бурап, курулдай баштады.

Тигил жакта жегенге эмне бар болду экен?

Окуганынын жана көргөнүнүн баары ага жапан турмушта эмнени жеш керек дейт? Эчтекени айткан эмес беле? Көрсөтүүлөр, ооба, телекөрсөтүүлөр аба учкучтары жөнүндө, дагы бир нерселерди көрсөткөн. Кантип аман калыш керек деген көрсөтүүлөр. Туура, анын оюна азыр ар кандай нерселер келе берди. Чөлдө жашаганды билген учкуч. Бир канча учкучтарды Аризонанын чөлдөрүндө же дагы бир жерде бир апта жашоого ташташат. Алар бир аптага эптеп тамак жана суу табышат. Суу табуу үчүн алар шүүдүрүмдү чогултуучу шайманга жылтырак баштык коёт, тамак катары кескелдириктерди жешет.

Мына ошондой болгон. Албетте, Брайендин суусу көп, ал эми ушул Канаданын токойлорунда ал билгендей кескелдирик көп деле эмес. Учкучтардын бирөө кол саатынын айнегин чыгарып, аны күндүн нурун чогултканга пайдаланчы, ошону менен алар от жагып, кескелдириктерди чийки бойдон жебей калган. Бирок Брайендин саатынын айнеги жок, санариптик болчу, анысы да талкаланып калган. Ошондуктан анын эч кандай пайдасы жок.

Коё турчу, дагы бирдеме бар. Учкучтардын бирөө, аял киши куурайдын арасынан тобуянын бир түрүн таап алып, аны кескелдириктин этине кошуп бир калайга бышырып жейт. Тобуяга бышырылган кескелдириктин эти. Биерде тобуя жок, бирок жер-жемиш болушу керек. Айлана-

тегерегинде жер-жемиш өсөттүр. Албетте, токойлор жер-жемиштерге толо экен. Аны баары айтышчы. Бирок чынында ал муну эч кимден өз кулагы менен уккан эмес. Анткени менен ал муну чын болсо керек дечи.

Жер-жемиштер ушуерде өсүшү керек.

Ал ордуна туруп, кумдарды карай басып барды да, күндү карады. Ал дагы эле бийикте экен. Саат канча болгонун ал биле албай койду. Үйүндө экенинде күн ушундай бийиктикте болсо, анда саат бир же эки болчу. Үйүндө ушул маалда апасы тамак ырастап, анан өзүнүн машыгууларына даярданчы. Жок, ал кечээ болгон. Бүгүн ал уулун көргөнү жөнөчү эле. Бүгүн бейшемби күн, ал бейшембилерде аны көргөнү келчи. Шаршемби машыгуу күнү болчу, анан бейшембиде аны көргөнү келчи. Анын оюнда бир аз жек көрүү сезими козголду, бир келет, бир кетет. Эгер апасы аны көргөнү келип, атасы менен ажырашпаса, анда Брайен азыр бул жерде болмок эмес.

Ал башын чайкады. Андай ойлоруңу токтот. Күн дале бийикте, демек, караңгы киргенче жер-жемиштен таап алса болот. Караңгы киргенде анын өзүнүн... ал аз жерден үйүм деп ала жаздады... өзүнүн башпаанегинен чыккысы келбейт.

Караңгы кирген маалда анын токойдо ой келди жерде калгысы келбейт. Анан дагы анын жоголуп кеткиси келбейт, бул чыныгы маселе. Дүйнө жүзүндө анын билгени эле бет маңдайындагы көл жана артындагы дөбө менен кыр, эгер аларды көз алдынан жоготуп жиберсе, анда ал артына кайтаарда кайра жолду таппай калаары турган иш.

Ошондуктан улам ал жер-жемишти таап, бирок көз алдында дайыма көлдү же аска кырды көрүп турушу керек.

Ал көлдүн жээгин, түндүк тарапты карап турду. Бир нече аралыкта, эки жүз кадамдай алыстыкта бүт ачык көрүнүп турду. Бийик кызыл карагайлар, алардын так чокусуна

чейин бир да бутагы жок, мелүүн айдарым аларды карай согуп, бирок жапыз бадалдарга анчалык катуу тийбейт. Эки жүз тамандай жерде калың, жапыз бадал башталат, он-он эки тамандай бийиктикке анын арасынан эч нерсе көрүнбөгөн дубал созулат. Көлдү бойлоп болсо керек, калың жана таттуу жер-жемиш курчап тургансыйт, бирок толук ишеним жок.

Ал жакта жер-жемиш болсо, алар тигил бадалдын арасында болот, аны ал түшүнүп турду, демек, оң жагындагы сууну көз жаздымына калтырбаса, анда ал адашпайт. Жер-жемишти таал, деп ойлоду ал, артына кайтканда, суу анын сол жагында болуп калат, ошондо ал түз эле кырга жана башпаанегине кайтып келсе болот.

Опоңой эле. Оңой эле неме. Мен Брайен Робисонмун. Мен учактан куладым. Мен биртике оокат издеп жүрөм. Мен жер-жемишти издеп жатам.

Ал көлдү бойлоп өйдө жакка жай басты, анын муундары дагы эле кичине ооруп, анан дагы ал ачкадан алсырап турган. Талдардын арасында, күндүн жарыгында анын бет маңдайынан куштар сайрап жатышты. Кээ бирин ал тааныды, кээ бирин билбей койду. Ал чыйырчыкты, таранчынын бир түрлөрүн, анан тумшугу жоон, чымкый кызыл куштардын үйүрүн көрдү. Алардын жыйырма-отуздайы кызыл карагайдын үстүнө конуп алыптыр. Алар ызы-чуу салып, бала талдын түбүнөн өтүп бара жатканда бет маңдайынан учуп кетишти. Куштардын учканын тиктеп бара жатты, тигилердин түсү чымкый жашылдын үстүндө ачык түстүү кыйгач сызыгы бар эле, анан ошол жолдон ал издеп жаткан жер-жемиштерин таап алды. Чымчыктар жалбырагы кең жайылган сейрекмажүрүм талдардын түбүндөгү чырпыктарга келип конуп, секирип, чурулдай берди. Ириде ал тигилердин эмне кылып жатканын көрө албай, өтө алыс болчу, бирок өңү-түсү аны кызыктырып,

ал тигилерди карай жыла берип, оң жагындагы көлдү көз жаздымда калтырбай, ал улам жакындай берди, ошондо тигилердин жер-жемиштерди жеп жатышканын көрдү.

Ал мунун ушунчалык оңой экенин билбептир. Бул куштар аны түз эле жер-жемиштерге жеткиргендей болду. Майда чырпыктар жердин үстүнөн жыйырма тамандай аралыкта өсүп, кыпкызыл жер-жемиштердин килейген шингилдери салаңдап турду. Алар жүзүмдөн эки эсе чоң, бирок сабактары жүзүмдүкүндөй эле, Брайен алардын күнгө жалтыраганын көргөндө сүйүнгөнүнөн кыйкырып жибере жаздады.

Анан ылдамдай басты, ал көп өтпөй жер-жемиштерге жетип, чымчыктарды айдап, сабактарды ийип алып, шингилдерди сыдырып, тезирээк оозун толтура баштады.

Анан аларды түкүрүп жиберди. Алар өтө деле ачуу эмес болчу, шириндиги деле жетиштүү эле, бирок алар оозун кургатып жибергенсиди. Алар ичинде чоң данеги бар алчадай экен, ошондуктан чайнаганга кыйын эле. Бирок ал өтө ачка, өзөгү карарып кеткен эле, ошондон улам эч токтоно албай сабактардан сыдырып, жер-жемиштерди кочуштап оозуна толтуруп, аларды майдалап оозуна мыжыгып, данектери менен кошо жута берди.

Ал токтоно албай калды, анан акырында карды бүт толгондо да ал өзүн ачка сезип жатты. Эки күн ачка болгону анын ашказанын кичирейтип койгонбу, бирок ачарчылык сезими дагы эле кетпей турду. Чымчыктардын жер-жемиштерге кайра учуп келээрин ойлоп, бала айрык күрмөсүнүн чөнтөгүн баштык кылып алып, жемиштен толтурду. Акырында ал күрмөсүндө төрт кадактай болуп калды го дегенде токтотуп, кырдагы өзүнүн жайына кайтып барды.

Эми, — деп ойлоду ал, — эми менин биртике тамак-ашым бар, эми мен бир орунга так токтошум керек. Ал күн

тарапка көз жүгүрттү да, караңгы киргенче дагы убакыт бар экенин түшүндү.

Ширеңкем болгондо го, — деп ойлоду ал жээк менен көлдүн тегерегин өкүнүчтүү карап. Кургак чырпык менен ар бир талдан саландап турган куураган бутактарды айтпаганда деле ар жерде дөңгөчтөр жайнап жатты. Бардыгы отунга жарайт. Бирок ширеңке жок. Буларды кантип пайдалансам, — деп ойлоду ал. Эки таякты бири-бирине сүрсөмбү?

Чөнтөгүндөгү жер-жемишти асканын көлөкөлүү салкынына катты да, эки таяк издеп тапты. Он мүнөттөй сүргөндөн кийин ал таяктарды кармап көрдү, алар дагы эле муздак бойдон. Мындай эмес, — деди ал, — отту минтип күйгүзбөйт. Кыжыры келип таяктарды ыргытып жиберди. Демек, от жок. Бирок ал башпаанекти жасап бүтүрсө болот, ушул жерден «жакшыраак сактануум керек» деген ой мээсине кылт этти, анан эмнегедир «жашаганга ыңгайлуу» деп жиберди.

Жакшылап жап, — деди ал, — жөн эле, бир аз жапса болот.

Көлдүн кылаасы менен тоо кырканы эч бир көз жаздымга калтырбай ал көл тараптан чырпыктарды ташып, дөбөдөн куураган узун бутактарды сүйрөп келе баштады. Алары менен бала кашааларды токуп байлап, асканын бет маңдайындагы ачык жерди тосту. Буга эки сааттай убакыт короду, ал бир нече жолу токтошу керек болду, анткени өзүн дагы эле алсыз сезип жаткан, бир маалда ашказаны сайгылап жибергендей да болду. Ичи буралып, кысылды. Өтө көп жер-жемиш жеп алдым го, — деп ойлоду ал, — өтө көп жемиш жеп койдум окшойт.

Көп өтпөй оорусу басылып калды, ошондо ал ишин улантып, аска тараптагы ачык жерди толугу менен жапты, болгону оң тараптагы көлгө жакын жеринен бир аз жылчык

калтырып койду. Эшик үч карыштай болчу, ал киргенде өзүн узундугу жыйырма беш, туурасы он беш карыш бөлмөдөгүдөй сизди, арт жагын аскадан келген эңкейиш тосуп турду.

Кош, — деди ал башын ийкеп, — кош...

Сыртта күн акырын батып бара жатты, анан алгачкы салкында чиркей-кыпыктар кайрадан жайнап келип, аны каптап кирди. Алар семиз, жут эле, эртең мененкидей тынч эмес, тажаал, алар анын колдорун талап, бала чыдабай кетип жемиштерин колунан таштап жиберди да, күрмөсүнө ороно калды. Акырында жеңдери менен колун жапты.

Күрмөсүнө оронгон бойдон ал караңгыда тез ылдыйга, асканын кычыгына томолонуп кире качты да оронуп-чүмкөнүп, уйкуга жан талашты. Ал абдан чарчаган экен, дагы эле эти ооруйт, бирок ага деле карабай бара-бара уйкусурай баштады, акырында кечки салкын түшүп, чиркей-кыпыктар да тынчыды.

Акыры анын ашказаны жемиштерден ооруганын токтотуп, Брайен уйкуга кетти.

7

«АПА!»

Ал ушинтип кыйкырды, бирок кыйкырыгы анын өзүнбү же ашказанындагы ооруну козгодубу өзү да билген жок. Анын кардындагы оорунун катуу булкуусунан жарылып кеткенсиди, ушул чакан башпаанегиндеги караңгыда ал оору эки эсе күчөп чыккансып, аны жерге көтөрүп чаап, бети менен кумга жыгып, аны улам-улам: «Апа, апа, апа...» — деп онтоотту.

Мындай тозок эч качан келбесин. Эч качан. Анын кардындагы бардык жемиштер, бүт данектер ичинен жарылып, анын ичин тытып-жыртып жибергенсиди. Ал эшиктин оозуна томолонуп барып, кумда тыбырчылап оонап жатты, андан нары томолонуп отуруп, бир саат ага бир жылдай көрүнүп кетти окшойт, акырында ичи бошоп, биротоло күч-кубаты кеткенче кусуп, ичи өтүп кетти.

Анан ал кайрадан башпаанегине томолонуп кирди, кайра кумга кулап, бирок алгач эч уктай албай, атүгүл эч кыймылдай албай койду да, алсырап жата берди, ошондо мээси кайрадан санаа тартып кирди.

Соода борбору. Бардык аки-чүкүсү. Пундадагы арабада апасы бир эркек киши менен отурган. Анан ал энкейип, тигини өптү, кыска сары чачтуу эркекти өптү, жөн эле тамашалап эмес, кадимкидей өптү. Апасы башын кыйшайтып, оозу менен тиги сары кишинин оозунан өптү, тиги киши атасы эмес болчу, алар оозуна оозун тийгизип өбүштү, апасынын колун тигил көтөрүп, жаактарын, мандайларын тийгизип өбүшүп жатты. Брайен ушунун бардыгын көрдү.

Апасы сары киши менен эмне кылганын бүт көрдү. Сырдын бардыгы ушунда болчу: анын көргөнүн атасы алигиче көрө элек.

Элесинде баары ушунчалык айкын эле, ал ошол күндөгү ысыкты да сезип турду, Терри дагы бурула калып, апасы көрүп коёбу деп кабатырланганы дагы эсинде, ошондон уялганы дагы эсинде, бара-бара бардыгы унутулуп, ал кайрадан уктап калды...

Ойгон.

Бир, балким, эки секундга чейин ал өзүнүн кайсыл жерде экенин билген жок, уйкусунда дагы эле бир жерде жүргөнүсүдү. Анан ал башпаанегинин оозунан төгүлүп кирген күндүн нурун көрдү, чиркейлердин зыңылдаган ачуу үнүн угуп, туйду. Ал эки күндөн бери чагып, бүт

шишип калган бетиндегилерди силкип жиберди да, чекесиндеги кыйла эле шишиген жери таркап калганына таңгалды.

Бир жаман жыт чыкты, ал эмнеден экенин билбей койду. Анан ал башпаанектин артындагы жер-жемиштерди көрүп, түндө кыйналганын эстеди.

— Ушунча көп экен, — деди ал катуу сүйлөп. — Ушунча көп жептирмин да...

Ал жаткан жеринен сойлоп чыгып, кумдагы булганычты көрдү. Бир чыбыкты алып, ал жерди алы жетишинче тазалады, үстүнө таза кумдан чачып, көмдү да, колдорун жууп, суу ичкени көл жакка түшүп барды.

Али өтө эрте экен, таң супа салгандан бир аз эле өтүптүр, суунун үстү жайбаракат агып, ошондуктан өзүнүн өңүндү көрсөң да болот. Ал чочуп кетти: бети кесилип кан жалаган, дулдуюп шишиген, чачтары чаташкан, жарылган мандайы карттанган, бирок канга чачы жабышып, жара болуп калыптыр. Чагуудан көздөрү жымшыйып, аябай жүдөгөн кишидей көрүндү. Күзгүдөй суу бетин бузуп жибереш үчүн ал сууну катуу чапчыды.

Өңүм суук, — деп ойлоду ал, — аябай суук болуп калыптыр.

Ошондо гана ал өзүн өзү аёодон кутулгандай болду. Ал кир, ачка, денесинин баары чагылып, жараланып, өзү болсо жалгызсырап коркуп, бүткөн бою шүмүрөйүп, кадимкидей эле бир кудукка, терең, караңгы бир кудукка түшүп, сыртка чыга албай калгансыды.

Ал жээкке отуруп, ыйлап жибербейин деп өзүн өзү карманды. Анан баары бир ыйлап жиберди да, үч-төрт мүнөт шолоктоп ыйлады. өңгүрөп ыйлады, өзүн өзү аяп ыйлады, чамбылала болуп ыйлады.

Бала ыйын токтотту, кайрадан суунун боюна барды, андан бир аз ичти. Муздак суу ичине барып тийгенде ал

өзүн мурдагыдай эле ачка сизди, бир аз токтоп, ачкадан иче-карды түйүлүп, кардын мыжыгып турду.

Тамактанышы керек. Ал дагы эле алсырап турат, ачкадан чөгөлөй калды, тамактанышы керек.

Кайра башпаанегине темтендей чуркап келди, күрмөсүн чечип жатканда таштап койгон жер-жемиштерди алды, аларды ал иче-кардынан чыккан алчалардеп койду, ошолорду жеп алсамбы деп да ойлоду. Акылынан анча айный элек экен, түндөгү кыйналганын эстей койду да, өзүн өзү токтотту.

Ал башпаанегине жөрмөлөп кирди. Бир топ чымындар жер-жемишке конуп алышыптыр, аларды силкип жиберди. Ал эми жалаң гана жакшы бышкандарын тандады, ачык кызыл эмес, кочкул күрөн, карайып кызаргандарын алды. Бир аз кочушуна чогулткандан кийин ал көлдү карай чуркап түштү, тигилерди сууга жууду: ал сууну чачыратканда майда балыктар чачырап качты, ошондо анын кайырмак издегиси келип кетти, анан ал жер-жемишти акырын жеп, анын сөөктөрүн улам түкүрүп коюп жатты. Алар дагы эле ачкыл болчу, бирок ширин даамданып турду, ошентсе да эриндерин бир аз дуулдатты.

Жемиштерин жеп бүткөндөн кийин деле ал ачка болуп жатты, бирок ичи тызылдаганы токтоду да, өзүн анчалык алсыз сезбей калды.

Ал башпаанегине кайтты. Жер-жемиштин калганын терип, алардын жакшы бышкандарын тандап, жалбырактын үстүнө жайганча жарым сааттай өттү. Калдыктарын өзүнчө коюп койду. Жайып бүткөндөн кийин ал чымын-чиркей каптабасын деп, үстүн көлдөн үзө келген чөп менен жапты да, кайрадан сыртка чыкты.

Тигилер жаман экен, — деп ойлоду ал, — ичинен чыккан алчаларды эстеп. Бирок алар деле оокат болчу, кандай болсо да тамак, аларды бүгүн кечинде жеп алат.

Азырынча анын бир күн бою убактысы бар. Талдардын арасынан ал асманды карады да булуттар тарап, азырынча жаан жаабай турганын көрдү. Жеңил жел чиркей-кыпыктарды айдап кетиптир, бала көлдүн боюн карап, эгер жер-жемиштин ушундай түрү болгон соң, анда башка түрлөрү да болуш керек деп ойлоду. Албетте, шинирээктери.

Эгер ал кечегидей көлдүн кылаасына көз салып турса, анда анын иши жакшы болмок беле, ал үйүнө кайтып келмек, ошондуктан ушул нерсе аны токтотуп турду. Ошол убакта ал чынында эле ошентип ойлоду.

Үйүнө. Үч күнбү, жок, эки... же үчпү? Ооба, үчүнчү күн болчу, ал башпаанегин үй деп эсептеп калган.

Ал бурулуп, үй тарапты карады, эптеп эле жасалган нерсе. Бапик дубалды таптаза кылып коюптур, аба ырайына байланыштуу эмес, бирок анча-мынча шамалга каршы. Муну ал андай деле жаман эмес жасап алды. Мүмкүн, өтө деле жакшы эместир, бирок кантсе да үй сыяктуу.

Баары жакшы, — деп ойлоду ал, — мен аны үй деп атайм.

Ал артына бурулду да, көл тарапка багыт алып, ичекарды тилеп жаткан алчаларын көздөй жөнөдү, анын күрмөсүнөн жасалган баштыгы колунда эле. Иш чатак, — деп ойлоду ал, — бирок, балким, анча деле эместир.

Мүмкүн, ал эми түзүгүрөөк жер-жемиш табаттыр.

Ичекарды эңсеген алчалардын түбүнө жеткенде ал бир пас эс алды. Бутактарда куштар жок, бирок дагы эле жемиштери көп, алардын кечээ эле жөнөкөй кызыл айрымдары эми кочкул-күрөндөн карага чейинкиси бар болчу. Бышыгыраак. Мүмкүн, ал токтоп, аларды сактоого үзүп алсабы.

Бирок түндөгү ичинин жарылып кете жаздаганы алигиче эсинде эле, ошондуктан ал жолун улай бермек болду. Ичекарды үчүн алчасы деле оокат дечи, бирок ага алымсынып болбойт. Ага түзүгүрөөк бир нерсе керек.

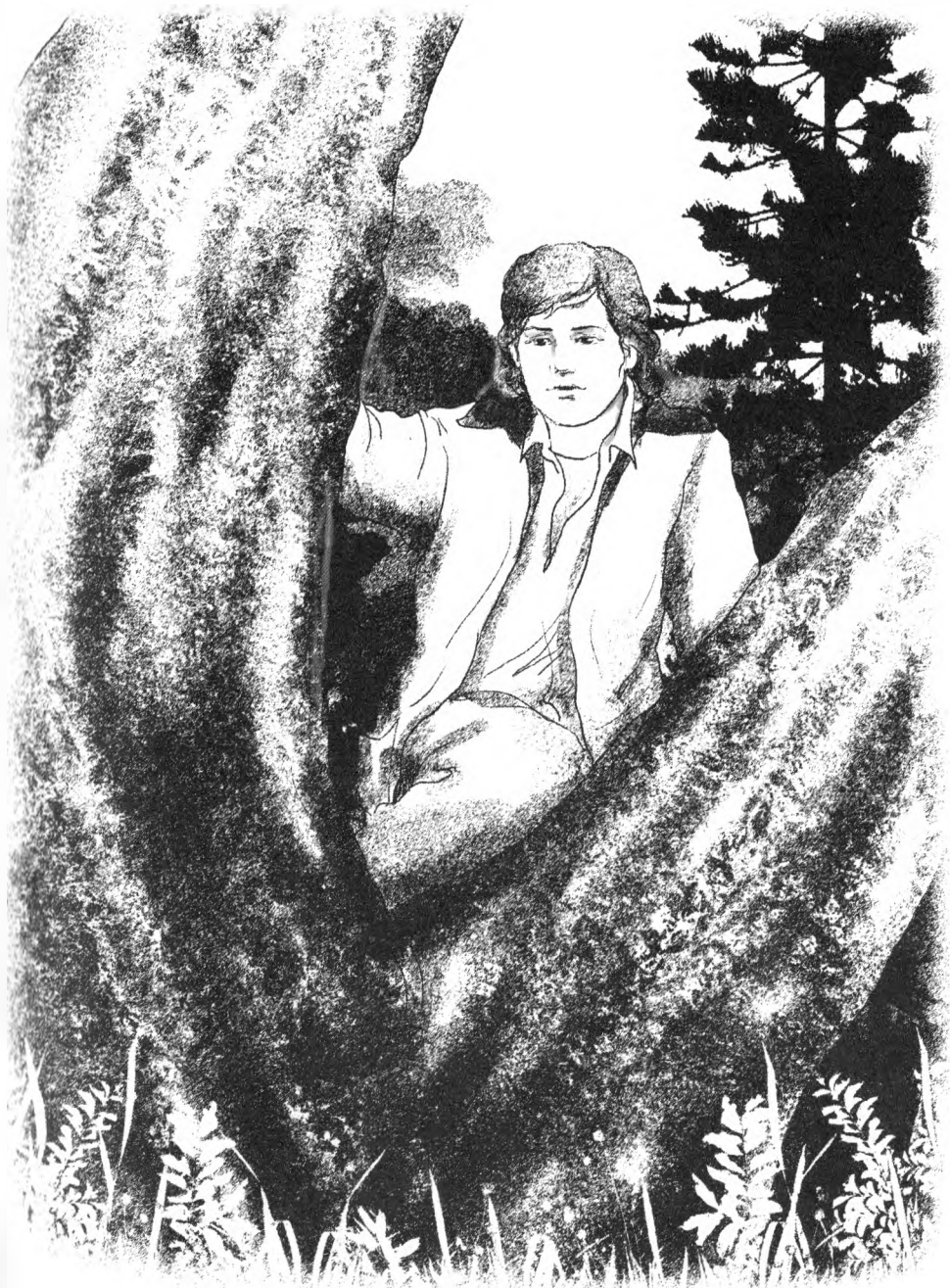
Жээкке карай кийинки жүз элүү кадамда шамал үйлөп ачып койгон чыйыр бар эле. Ал шамал өтө катуу болсо керек, — деп ойлоду ал, — ушунчалык жерди оюп жибергенин карачы, алар учактан кулаганда да ушундай чыйырларды көргөн. Бул жердеги талдар өтө жапыз эмес эле, бирок чырмалышып жерге кулап, чокулары жерге чейин ийилип сынып, эми асманга соройгон тиштин дүмүрлөрүнө окшоп турду. Бул жайнаган сынык жана куураган талдарды чогултуп коюптур, ошондуктан бала дагы бир жолу отун жагып көрмөк болду. Ошондой эле бул ачык жер болуп, күн талдардын чокусун жерге кулай тургандай кылып кургатып койгон, эми ал жер тикенектүү куурай менен капталып, жер-жемиштерге толуп турган.

Кожогаттар.

Муну ал билчи, анткени шаардагы бакта кожогаттын түрлөрү өсчү, алар велосипед тээп жүргөндө Терри аларды дайыма терип жечи.

Жемиштер толуп-бышып турган экен, ал бирин жеп көрдү эле, тигил жанагы иче-карды жактырбаган алчалардан шинирээк да, ичти кыйнабаган да жемиш экен. Алар шингилденбегени менен абдан көп, оңой терилет экен, ошондуктан Брайен жылмайып коюп, жей баштады.

Даамы ширин экен, — деп ойлоду ал. Ооба, алар кандайдыр бир даамы бар, ширин болгондуктан бала улам жулуп жеп, дагы жулуп, ашыга жеп жатты, ал өмүрүндө мындай сонун нерсени жеген эмес. Мурдагыдай эле көп өтпөй анын карды тойду, бирок бул жолу ал акыл-эсине жоготпой, өтө тойбой, оокатты курсагына көп шыкабай жеди. Анткени менен ал көбүрөөк терип, аларды күрмөсүнүн чөнтөгүнө шыкай берди, таңкы шооланын табы жонуна тийгенин сезип, өзүн бай санап, оокатка бай экенин ойлоп, тим эле кушубак тартты, ошондо ал аркасынан бир добушту уга салды, угулар-угулбас болчу, ал артына бурулуп, аюуну көрдү.

Ал эмне кыларын билбей, эч нерсени ойлоп таба албай далдырап калды. Тили жемиштердин ширесине чыланып, таңдайына ката түштү, ал аюуга тигилди. Тигил кара, тумшугу ачык-күрөң экен, андан жыйырма кадамдай аралыкта туруптур, килейип чоң экен. Жок, килтейет тим эле. Жүнү кара, аябай семиз. Ал бир аюуну бир жолу шаардагы зоопарктан көргөн, кара аюу болчу, бирок ал Индустанданбы же башка жерден беле. Бул жапайы, зоопарктагыдан да кыйла чоң болчу, ошол аюу бетме-бет турду.

Так бет маңдайында.

Күн анын желкесиндеги чачтарынын учуна тийип жатты. Жүндөрү капкара жибектей аюу арткы буттарына туруп алып, саал көтөрүлө калып, Брайенди тиктеди, кайдыгер тиктеди, анан эңкейип, солго жай жылды да, кепшегенсип акырын жер-жемиштен аймай берди, анан заматта жок болуп кетти. Жоголду да кетти, ал эми Брайен болсо алигиче кыймылдай албайт. Тили таңдайына жабышып калды, учу гана сороюп чыгып турат, көздөрү алайган, колдору жемишке созулган бойдон кыймылсыз.

Анан ал эптеп үнүн чыгарып, акырын уңулдады. Эсин эч жыя албай койду, анысы болгону коркконунан чыккан белгисиз үн эле, ушул килейген жаныбар байкатпай, ушунчалык жакын келээрине ишенбестиктен чыккан амалсыз үн болучу. Ал жөн эле артынан келип, аны жеп салат турбайбы, эч нерсе кыла албайт экен да. Эч нерсе. Анан дагы бир алсыз үн чыгарып алды да буту буттарына тийбей аюу кеткен тараптын каршысына карай чуркап жөнөдү, түз эле башпаанегине качты.

Коркконунан ал чуркап кете берди, бирок болжолу менен элүү кадамдай алыстаганда анын акылы ордуна келип, жайыраак басты, акыры биротоло токтоду.

Эгер аюунун сени жегиси келсе, — деди ал акылында, — анда ал сени кармап эле алмак. Бул түшүнүктүү нерсе, — деп ойлоду ал, — андан качып кереги жок. Аюу жер-жемиштерди эле жейт.

Адамдарды эмес.

Аюу сага зыян келтириш үчүн аракет кылган жок, сага кол да салган жок. Ал сени жакшылап көрүү үчүн ордунан турду, сени жөн гана байкады, анан жемиш издеп жолуна түштү. Бу чоң аюу экен, бирок анын сени жегиси келген жок, сага зыян келтиргиси келген жок, сен ушуну түшүнүшүн керек.

Ал бурулуп, кожогаттар өскөн жерди карады. Аюу кетип калды, куштар сайрап жатат, ага зыян келтире турган эч нерсе жок. Ага эч кандай коркунуч деле жок, ушуну ал сезиши керек, түшүнүшү керек. Шаарда түнкүсүн кээде коркунучтуу болчу. Сен түнкүсүн бакка бара албайт элең го, коркчусуң. Бирок бул жерде аюу аны жай карады да, кете берди, ушулар оюнан кетпей койду, демек, жер-жемиштер ушунчалык сонун болчу.

Ушунчалык сонун. Ушунчалык ширин, ток, ал эми анын карды ач.

Аюу дагы жер-жемиштин жетиштүү экенин түшүнүп, жөн эле нары кетип калды.

Ал эми жер-жемиштер абдан сонун экен.

Анан акырында ал: эгер артына барып, жанагыл жемиштерди терип албаса, анда бүгүн кечинде тигил ичекардына жакпаган алчаларын жеши керек болот.

Ушуларды ойлоп ал жай басып барып кожогат өскөн жерге кайрылып барды да, өтө этияттык менен эртең мененкиге чейин жете тургандай терип алды, ошондо бир тыйын чычкан кызыл карагайдын түбүндө төшөлгөн ийнелерин басып алып шытыратканда, баланын жаны чыгып кете жаздады.

Түшкө жакын, күн так чокуга келип калганда, булуттар чогула баштап, асман карая түштү. Бир заматта жаан төгүп жиберди, ошондо бала тергендерин колуна алган бойдон кайра башпаанегине чуркады. Ал эки кадактай кожогатты жеп салды, анын күрмөсүндөгү баштыкта, мүмкүн, дагы үч кадактайы оролуп жаткан болчу.

Ал, баш паанегине жаңы эле кирген маалда булуттун баары ачылып, жамгыр жалбырактарды дабырата баштады. Тез эле сырттагы кумдар суу болуп кетти, анан алар чууруп көлдү карай акты. Бирок ичте отурган ага кургак жана жылуу болчу. Терип келген кожогатын ал териштирип, иче-кардына жакпаганалчага кошуп жыйды, бирок кожогат күрмөсүнөн эзилип, сыртка агып кеткенин көрдү. Алар алчалардан жумшагыраак экен, ошондуктан алардын өз салмагынан эзилип кеткенин түшүндү.

Күрмөсүн ала коюп, анын астын караганда кызыл суюктук агып жатканын көрдү. Сөөмөйүн малса тигил көбүгү жок ширедей ширин жана даамдуу экен, бала кубанып кетип кумдун үстүнө чалкасынан жата калды да, баштыкты бетинин үстүнө кармап, оозуна таттуу тамчыларын тамыза берди.

Сыртта жаан төгүп жатты, бирок Брайен чалкасынан жатып алып, жер-жемиштин ширесин жырғап ичти, денеси кургак, оорудан дайын жок, кысталыш да жок, анын карды толуп, оозунда жагымдуу даам турду.

Учактан кулагандан кийин алгач эле ал өзү жөнүндө, өзүнүн өмүрү жөнүндө ойлогон да жок. Брайенди кызыктырганы: эгер жемиштердин арасынан аюу башка жанды жолуктурганда ал «таңгалмак» беле?

Кийинчерээк күүгүмдө, кеч кирээрге жакын ал көлдүн боюна барып, колу-башындагы жер-жемиштен тамган ширени жууду, анан кечкиге даярдык көргөнү кайтып келди.

Аюу ага зыян келтирбей турганын түшүнүп, ушул ойго ынангандан кийин ал караңгы кире электе башпаанегине кирди да, балтасын кемерден чыгарып, баш тарабына коюп, сабын колуна кармап алды, ошол маалда күн батып, ал уктап калды.

8

Алгач ал бул үндү айкырык деп ойлоду. Түн ортосунда башпаанегиндеги караңгылыкта анын көздөрү чакчайып ачылып ойгонду да, бир нерсе айкырдыбы деп кулак түрдү. Бирок ал шамал болчу, карагайлардын арасында жорткон шамал аны ойгонуп тура калгыдай катуу уңулдап жатыптыр. Ал ордуна олтуруп, мурдуна урунган белгисиз жытка таңгалды.

Үн аны чочутса, жыт каңырсыйт, көгөргөн, желедей, чандак жана эски өлүктүн сасыгы сымал мындай жыт мүрзөдө гана болот. Анын таноолору дердейип, көздөрүн алайта ачкан менен, эч нерсени көрө албай койду. өтө караңгы, булуттар жылдыздардын алсыз жарыгын тосуп, жылчыктан өтө албагандан улам көрдөй караңгы эле. Байкаса жыт кайсыл бир жаныбардыкы сымал, башпаанеги ал жытка толуп чыгыптыр. Эсине жанагыл аюу түшө калды, анан эч качан өз көзү менен көрө элек, коркунучтуу кинолордон гана көрүп жүргөн адамноо менен ар кандай азыткылар жөнүндө ойлоду, ошондо анын жүрөгү оозуна кептеле калды.

Анан ал бирөөнүн сойлоп бара жаткандай дабышын тыңнап калды. Буттарынын жанынан жер шыпыргансып жаткандай шарпа чыгат, ал күчүнүн болушунча болжоп туруп аны тээп жиберип, артынан ал дабышты карай

балтасын ыргытты. Кекиртегинен киркирегендей үн чыкты. Балта ыргып барып ташка тийгенде учкундар чачырап кетти, ага удаа эле балтыры ачышып, жүздөгөн ийне сайылгансыды. «Ох-ийй!»

Бул ирет ал денеси катуу ооруп, коркконунан кыйкырып жиберди, эмне болуп кеткенин түшүнүүгө аракеттенип, оор дем алып чалкасына оодарылды да, башпаанегинин төркү бурчуна сойлоп барды.

Сойлогон үн дагы угулду, ага жакындап келаткансыйт, демалбай коркуп жатты. Караңгыдан ал томпондогон жапыз караанды көргөнсүдү, тирүү экен, ал сойлоп, кытыратып кетип калды, ошондо бала көргөн көзүнө ишенбей, тигил караан эшиктен чыгып кетти.

Ал бирпас жамбаштап жатты, анан кыбырап, демин басты да, тигил караандын кайтып бараткан дабышын тыңшап калды. Белгисиз караандын кайра кайтпас болгонуна ынангандан кийин гана ал балтырлары тырышып калганын сезип, булчундарын бошотуп, бутун жайды.

Манжалары шымын тешип, балтырынын этине сайылып калган бир топ тикенге урунду. Тикендердин ийнеси катуу жана учтуу экен, бала эми гана тигил сойлогон нерсе эмне экенин түшүндү. Башпаанегине ийнеси узун, чоң кирпичи — ехидна кирип алыптыр да, бала аны тепкенде, тигил ийнелүү куйругу менен бирчапкан экен.

Брайн денесине сайылган ийнелерди акырындык менен бирден сууруп кирди. Ар бир сууруган сайын бутунан он чакты ийнени жулгансып катуу ооруп жатты, бирок алар болгону сегиз эле экен, кийимин көзөп өтүп, этине чейин кирип кетиптир. Бала артындагы дубалга бир аз жөлөнүп отурду. Ийнелерди сыртка таштоо керек эле, бирок жаратка тийген сайын денеси ого бетер катуу ооруп жатты.

Бир паста эле, — деп ойлоду ал, — Бир паста эле бүт баары өзгөрүлүп кетти. Уктаганы жатканда анын көңүлү куунак

эле, анан бир заматта баары минтип башкача болуп калды. Ал балтырындагы ийненин бирин акырын кармады да, демин бир аз токтотуп туруп жулуп алды. Оору бүт денесин аралап барып, мээге чейин бир тийди, бирок ал көгөрүп ийненин дагы бирөөнү, анан дагы башкасын жулуп-жулуп жиберди. Төрт ийнени сууругандан кийин ал бир аз эс алды. Оору суурулган ийнелердин жаратынан жылып, калган ийне сайылып турган жактарга тарады, бала демин бир аз басып, күчүн чогултту.

Кээ бир ийнелер башкаларына караганда тереңирээк кирип кеткен экен, ошондуктан аларды сууруганда денесинде терең жаракат калып жатты. Бала эки ирет катуу онголоп алды да, кайрадан ишин баштады. Жулат, эс алат, кайра жулат: ошентип ал караңгыда кайра жаткыча дагы үч жолу ийне сууруду. Денеси бүт дуулдай ачышып калды, өзүн өзү аяп, сооротту. Караңгыда жапжалгыз, буттары тызылдай ачышып олтурду, бирин-экин чиркей-кыпыктар да аны таап алып чагып киришти, ошондо жаны ачынган бала ыйлап жиберди. Бул ашкан кордук эле, мындан өткөн азап болбос, ал чыдай албайт. Бирок чыдабаска да айласы жок.

Кой, минткеним болбойт, жападан-жалгыз болсом, от жок, караңгы, эмкиде мындан дагы жаман болушу мүмкүн, балким, аюу да келип калат, ошондо бутумдагы ийненин жаракаттары эле эмес, андан да жаман болот. Минтпешим керек, дей берди ал улам-улам. Болбойт. Брайен ой токтото калды, анткени ал так эле үңкүрдүн терең бурчунда отуруп калыптыр. Ал башын тизесиндеги колуна койду да, сол бутун эптеп, бар күчү менен өзүнө тартты, ошондо жанатан кыйкыра албай жаткан жаны эми чыңырып жиберди.

Канча убакыт өткөнүн ал билген жок, бирок кийинчерээк ыйлап жатып, ал караңгы үңкүрдүн төркү бурчун бурулуп карады да, жанын сактоонун эң керектүү жолун табууну

ойлоду, өзүн өзү аёо жардам бербей турганын түшүндү. Анысы колдон келбей турган же жаңылыш ой эмес болчу. Андан башкасы ишке ашпайт. Ал караңгыда жалгыз отуруп ыйлап, өзүн аяп, кейийберди, бирок анда эч майнап чыккан жок. Балтыры дагы эле ооруйт, дагы эле караңгы, ал дагы эле өзү жапжалгыз, өзүн өзү аяганы эч нерсеге жардам берген жок.

Ошентип жатып акыры ал кайра уктап калды, бирок бу жолку түшү башкача, жаркын маанайда болду, уйку-соонун ортосунда болуп, терең уйкуга баткан жок, түндүн калганында ал эки жолу кичинекей эле дабыштан ойгонуп кетти. Таң атаардагы акыркы үргүлөөсүндө, таң супа салып, чиркей-кыпыктардын жаңы тобу каптаарда ал түш көрдү. Бул жолу апасы эмес, Сыр да эмес, ириде атасы, анан досу Терри түшүнө кирди.

Түшүнүн баш жагында атасы бет мандайындагы мейманкана бөлмөсүнүн жанында туруптур да, Брайенге бир нерсени айтканы келгенсийт. Анын эриндери эле кыймылдайт, бирок эч бир үнү, шыбыраганы да угулбайт. Ал Брайенге кол булгалайт, бир нерсени жазгансып оозу-башын кыймылдатат, бир нерсени айткысы келгенсип кобурайт, бирок бала эч нерсени укпайт. Ананмөөрөгөнсүдү, анткени менен үнү балага жеткен жок. Бир туруп маарагансыйт. Брайен аны угуп, түшүнө албайт, анын анчалык деле уккусу келген жок, негизгиси атасынын эмне деп жатканын түшүнүшү керек эле. Тигинин ага жардам бергиси келип жаткансыды, ал абдан катуу аракеттенди, анан Брайен аны түшүнө албай койгондо тигил кыжырлана карап алды да, кол шилтеп, жоголуп кетти. Түтүндүн арасында сиңип кетти, Брайен канчалык аракеттенсе да аны эч көрө албай койду, ошону менен ал жөнүндө түшү аяктагандай болду, анын артынан Терри келди.

Ал Брайенге атасындай кол жансаган жок, бирок бактын ичиндеги орундукта ташкордонун чуңкурун карап отурду, бир нече убакыт эч нерсе деле болгон жок. Анан тигил туруп барып, каптан биртике көмүр алып отко таштады, андан соң ага май тамгызды да, бир чакмакты алып, отту күйгүздү. От жанып, көмүр тутанып, жылуулук келе баштаганда гана Брайенди байкады. Ал бурулуп карап жылмайып, отту көрдүңбү дегендей жалынга колун жаңсады.

Бирок Брайенге оттун керектигинен башка эч нерсени билдирген жок. Ал Терринин жанындагы азык-түлүк салынган баштыкты карады. Брайен анда хот-дог, чипсы жана татымал бар го, алар ачка болгонунан эле көрүнүп жатса керек деп ойлоду. Бирок Терри башын чайкап, кайрадан отту көрсөттү. Брайенге жалынды кара дегенсип дагы эки жолу отко колун жаңсады, Брайен болсо кыжырланып, жини келип: туура, туура, отту мен көрдүм, анан эмне деп ойлоду. Менин отум жок. От тууралуу мен деле билем, мага оттун керектигин да билем.

Баарын билем.

Анын көздөрү ачылып кетти, үңкүргө жарык түшүп калыптыр, таңдын агыш мунарыгы. Ал оозун аарчыды, жыгачтай катып калган бутун кыймылдатмак болду. Суусап, ачка болуп калыптыр, күрмөсүндөгү кожогаттан алып жеди. Ал бир аз бузула түшкөн экен, эзилип суюк болуп калыптыр, бирок ширин даамы кадимкидей бойдон. Ал жер-жемишти таңдайына таткана чайнап, таттуу ширени шимип жатты. Аңгыча темир жылт эте түштү, ал кечээ караңгыда ехиднаны карай ыргыткан балтасы кумдун үстүндө жатканын көрө койду.

Уюп, чымыраган бутун көтөргөн сайын бетин тырыштырып, ооруксунуп жатып ал балта жаткан өйдө жакка эптеп сойлоп чыкты. Аны алып текшере карады да, баш жагындагы сыныкты көрдү.

Сынык анча чоң эмес экен, балта ага өтө маанилүү болчу, ал анын жалгыз куралы, ошондуктан аны ыргытпашы керек эле. Ал аны дайыма колунда алып жүрүшү керек, аны менен коргоно алат. Союл же найза жасап алгын да, анан балтаңды сакта. Анан эсине бирдеме келди, ал балтасын мыжыгып ойлоно түштү, түшүндөгү бирдеме болчу, атасы менен Терри, бирок ал түшүн так билбей койду.

«Өх!» Ал сыртка жөрмөлөп чыкты, саалга эртең мененки күнгө кактанып жатты, тырышкан булчундары менен ооруган бутун жайды. Балта дагы эле колунда болчу, ал керилип, башын өйдө кылган сайын эртең мененки күндүн биринчи нурлары ага чагылып жатты. Алгачкы күн нурлары күмүштөй балтаны жаркыраган алтынга окшоштуруп жаркылдатты. Отко окшоп да кетти. Ошондой, — деп ойлоду ал. — Тигилердин мага эмнени айткысы келди?

От. Балта ошого ачкыч болуп берди. Үңкүрдөн балтаны кирпичи тарапка ыргытканда ал барып ташка урунуп от чачыраткан, азыр күнгө чагылышкандагыдай, алтындай жаркыраган отту чачыраткан.

Балта жооп болду. Мына ушуну атасы менен Терри ага айтайын деген. Кантип болсо да ал балтадан от чыгарышы керек. Учкундар от чыгарат эмеспи.

Брайен башпаанегине кайра келди да, дубалды кунт коё карады. Ал ак, кара таштан экен. Балтанын тийген жерин табуу үчүн көп деле убакыт кеткен жок. Болот барып кара таштын сыныгына урунган. Брайен балтанын аркасы менен кара ташты акырын чаап көрдү. Акырын чапты эле, эч нерсе болгон жок. Ал катуураак урду, кайытып сокту, эки-үч жолу таштан учкун чачырады да, ошол замат өчүп калды.

Ал катуу күүлөнүп, балтаны узунураак кармап, жандыра сокту эле, кара таштан от чыгып кетти. Учкундар ушунчалык

чоң болгондуктан бир нече жолу асканын түбүндөгү кумга чачырады, бала сүйүнүп дагы-дагы чапкылап жиберди.

Эми от күйгүзүш керек, — деп ойлоду ал. Ушуерден мен от чыгарам, — деди ал, — кайра-кайра чапкылап: мен балтадан от чыгарам.

9

Брайнен учкундан отко чейинки убакыттын узак экенин түшүндү.

Учкунду тутандыруу үчүн бир нерсенин кереги айкын го, ичеги же чырпык сыяктуу, бирок тагыраагы эмне? Ал кургак чоптөн башпаанегине алып кирди, ага учкун чыгарды да, күтө карап калды. Анан чырпыктан сындырып ичине үймөктөдү, бирок анда ого бетер жаман экен. Ошондо ал эчөөнү тең: чөп менен чырпыкты аралаштыра үйдү.

Эч болбоду. Учкун чыгарганда кыйналган жок, анысы ысык ташпы же темирби, эмне экенин билбейт, жөн эле жалт этип, тим болот.

Ал чөгөлөй калды да, үйүлгөн чөп менен чырпыкты кыжырлана карады.

От жагууга ага бир майдараак, жумшагыраак жана назик нерсе керек эле.

Майдаланган кагаз жакшы болмок, бирок кагаз жок болучу.

«Аз эле, — деди өзүнчө катуу сүйлөнүп. — Бир аз гана...»

Ал балтасын кайра кемерине илип алды да, ооруган буту менен аксап башпаанегинен чыкты. Бир нерсени ойлоп табуу керек эле, табуу керек. Адам баласы отту тапкан. Миң, миллион жылдарда от жагылып келген. Кандайдыр бир жолу болушу керек да. Ал чөптөктөрүн аңтарып,

намыянындагы жыйырма долларлык кагазды тапты. Кагаз. Эч нерсеге жарабаган кагаз ушул жерден табылды. Бирок эми от жагылса экен...

Жыйырма долларды ал майдалады, майда кылып тытты, анан үстүнө учкун чыгара чапты. Алар учкундан оңой эле тутана койгон жок. Бирок анын бир жолу болушу керек, бир жолу бар.

Жыйырма кадамча оң жакта суудан сороюп кайыңдар чыгып турду, бала аларды бир пас карап туруп, эстеп кирди. Алардын кабыгы аппак кооз, бир аз темгил, кагаздай таза эле.

Кагаз.

Ал кайыңдарды карай жөнөдү. өзөгүнөн каңтарылып чыгып турган кабыктары канаттардай кайрылып, үлбүрөп калыптыр. Брайен алардан бир нечесин оңой сыйрып алды да, манжаларына ороп койду. Булар тез күйө тургандай кургак, талкандай майдаланган эле. Ал дарактан улам сыйрып алып, аларды колу менен ороп отуруп, бейсболдун тобундай түрмөктөп алды.

Анан кайра башпаанегине келди да, кара таштын түбүнө кайыңдын кабыктарынан чөмөлөп койду. Эстей коюп, анынл арасына жыйырма долларлык кагаздын калганын таштады. Ал отту чагып, учкунун кабыктарга түшүрдү да, бир аз дымырап калды. Бирок бул жолу бир учкун барып кургак кабыктардын чакан түктөрүнө жабыша түштү, алжиптей ичке кыл болчу, жалт деп барып, кайра өчтү.

Кабыкты жукараак кылуу керек. Учкун түшкөн жери жумшак жана өтө жука болушу керек.

Мен учкундарга жай даярдашым керек, — деп ойлоду ал. Сонун жай, болбосо алар токтобойт, от болуп күйбөйт.

Ириде тырмактары менен, анан алардын алы жетпей койгондо балтанын мизи менен ал кабыктарды майдалай баштады, кабыктарды жука кылып тилип, түктөрү майдалыгынан көрүнүп көрүнбөс болду. Бул иш

чыдамкайлыкты талап кылган жумуш, ошондуктан ал аны эки саатта бүтүрдү. Эки жолу ал бир кочуштан жер-жемиш жеп, бир жолу көлгө суу ичкени барып келди. Анан кайра ишке киришти, күн анын аркасында эле, акыры анын колунда бир алмадай түк чогулду, кайың кабыгынын кургак түгү.

Бала жел тийбегидей, асканын түбүнө учкунга орун даярдады, түктү баш бармагы менен басып, ортосуна чакан коңул жасады, балтасынын арты менен кара ташты кайыта чапты. Учкундардын тобу жаандай чачырады, көбү коңулга жетпей калды, бирок биртикеси, отуз же андан да көбүрөгү ортого барып түштү да, алты-жетиси тутанып, бара-бара кабыкты каптап, кызыл отко айланды.

Анан алар тез эле өчүп калды.

Жакын, жакын калды. Бала коңулду дагы оңдоду, жаңы түк жасап, аны бармагы менен чаканыраак ойду да, кайрадан ташты чапты.

Бу жолу көбүрөөк учкун чыкты, бир аз тутаныш барып, кайра өчтү.

Мен өзүм, — деп ойлоду бала, — мен өзүм бирдемесин туура эмес кылып атам. Жакшы билбей атам, бу үнкүр турукта буга чейин от болгон, Кроманьондун адамы илгери от жаккан, бирок мен билбей жатам. Мен от жакканды билбей турам.

Мүмкүн, учкун жетишсиз болуп жаткандыр. Ал дагы коңул жасады да, бир нече жолу алы жетишинче асканы катуу чапты. Учкун алтын шаркыратмадай чачырады. Ириде ал бир аз тутангандай болду, бир нече, көп учкун жылт эте жанданып барып, тез тутанды да, бирок бардыгы кайра өчүп калды.

Ачка болуп чыкты.

Ал аркасына чалкалады. Ата-энемдер да мендей. Алар да ачка болушса керек. Отко учкун жетпей калган, көп учкун чачырады, бирок андан да көбүрөөк керек.

Мен бирөөнү өлтүрүп да салат элем, — деди ал бир маалда, — бир куту ширенке үчүн. Бир эле куту. Бир эле тал. Мен өлтүрмөкмүн.

От эмнеден чыгат? Ал кайра мектептегисин эстеди. Илимдер боюнча бардык сабактарын. Бир да жолу от жагууну үйрөндү беле? Бир жолу мугалими аларга айтты беле: «Мына, от ушинтип жагылат», — деп...

Ал башын чайкагылады, оюн токтотоюн деди. Канткенде от жагылат? Отун керек, — деди ал, — анын отуну бар. Кайыңдын кабыгы да отун. Аба кычкылтектен турат.

Аба керек. Анан чокту желпиши керек, үйлөшү керек.

Ал кайрадан конул жасай койду, кайра дагы балтаны алды, даярданды, төрт жолу чаап жиберди. Учкундар чачырап түштү, бала эңкейе коюп, мүмкүн болушунча тез-тез үйлөп кирди.

От алуу ушунчалык кыйын экен. От тутанып келди, күч алып барып, өчүп калды. Ал аны өчүрүп алды.

Дагы бир сыйра ташты ургулады, көбүрөөк учкун чачырады. Ал эңкейип үйлөдү, бирок бул жолу акырыныраак, артка жылып, отту чоңураак күйгүзүш үчүн абаны оозу менен түз үйлөдү. Беш-алты учкун кабыктын түктөрүнүн үймөгүнө тийди, ошондо Брайен бардык күчүн топтоду.

От анын үйлөгөнүнөн күчөдү. Кызыл чок учкундан отко айланып, кабыктан кабыкка жылып отурду да улам ысып, кызыл от кабыктын түктөрү менен жөрмөлөп жыла берди, бала кабыктын жиптерин чубалтып, акырында кызыл от жалындап күйгөнчө отун сала берди да, акыры кызыл отко айландырды.

Анан ал демин бир аз токтотуп, үйлөбөй токтоп калганда топтой кызарган от бир маалда жалындай түштү.

— От! — деп кыйкырды ал. — От күйдү! Эми менин отум бар, отум бар, отум бар...

Бирок жалын чоң чыгып, майдай чатырап, тез күйүп бара жатты, кабыктын үймөгү мунайдай эле тез жок болуп кете берди. Ал дагы отундан салышы керек, отту кармап калышы керек. Алы жетишинче тезирээк кыймылдап, бала кургак чөптөн жана жыгач отундан сала берди, алгач ал кабыктардын үстүн толтурду, анан оттун тутанганына аябай ыраазы болду.

Бирок алар тез эле күйүп калат. Ага дагы отун керек. Жалынды өчүрүп албашы керек.

Башпаанегинен ал чуркап чыгып, кызыл карагайларга барды да, жапызыраак куураган бутактарды сындыра баштады. Аларды башпаанегине таштап, кайра башкасына чуркап барды, аларды ичкери алып кирип, чөгөлөй калды да, чырпыктарды сындырып, отко ыргыта берди. Майда отун жакшылап күйгөндө, ал чоңураак отун издегени жөнөдү, от күчөгөнчө ал эч эс алган жок. Анан ачык каалганын жыгач гирөөчүнө жөлөнө олтуруп чалкалай жылмайды.

— Менин досум бар, — деди ал, — эми менин досум бар.

— Ач, бирок жакшы досум бар. Менин от деген досум бар.

— Салам, от...

Асканын кыйгач жери жакшы мор болуп, жылуулукту сактап, ал эми түтүндү сыртка тартып кетип жатты. Ал бир аз оттун жылуулугун кармап турса укмуш болмок эле, анда ал тигил кирпидей жат бирөөлөрдү да киргизбей турат эле.

— Досум жана сакчым, — деди ал.

Чакан учкундан эле ушунча пайда. Кибиреген учкун — досум да, сакчым да.

Ал тегерегин карап, ушинтип сүйлөнүп, кылган ишин көрсөтө турган бирөө-жарымды издеди. Бирок эч ким жок болчу.

Эч нерсе эмес, талдар менен күн, жел менен көл бар да.

Эч ким.

Бирок ал ойлоно берди, тынбай ойлонду, түтүн анын башын каптай берди, анын өчүндө жарым-жартылай жылмаюу дагы эле турду, кызык, азыр тигилер эмне кылып жатты экен, — деп ойлоду ал.

Азыр атам эмне кылып атты экен?

Азыр апам эмне кылып атты экен?

Азыр ал атам менен болду бекен?

10

Ириде ал отту таштап кете албады.

Ал абдан баалуу, кымбат жана жакын нерсеси болчу, башпаанегинин ичиндеги ошол сары менен кызыл аралаш жалын жалтырап, кургак отун күйгөн сайын өзү да бактылуу чытырап күйүп турду, ошондон улам ал аны таштап кете алган жок. Ал токойго барып, алы жетишинче кургак чырпыктан керттип келип, ичкери алып кирди, анан бир кыйла отун топтоп алгандан кийин, күндүн жарымы жылуу болуп, бала ысыганы менен ал оттун жанына отурду да, чырпыкты майдалап сындырып, отко салып жатты.

Менсени өчүрбөйм, — деди аличинен жалынга кайрылып, эч качан өчүрбөйм. Ошентип күндүн узак бир бөлүгүн ал отту кайтарып отурду, белендеп койгон кожогаттан жеп, суусаганда көлгө барып ичип келип. Түштөн кийин кеч курун бети ыш болуп, ысыктан денеси кызарган бойдон ал акыры эмне кылуу керегин алдын-ала ойлоду.

Түнүндө ага чоң дөңгөч керек болот. Караңгыда отун табуу кыйын, ошондуктан ал күндүзү даярдап, күн батканча жыгачтарды керттип, бир четке жыйып алышы керек эле.

Брайен жакшылап отту даярдап, аны отун менен камсыздап коюп, башпаанегинен чыгып, ичегинин башка жаңы түрүн

издеп жөнөдү. Дөбөнүн үстүндө, баягыда учак менен кулаганда, үч-төрт күн мурда борон-чапкындан үч килейген куу карагай биринин үстүнө бири кулап калыптыр болчу. Алар азыр какжырап кургап, бутактары куураган тал болуп калган, бир нече күнгө жетет. Ал кертип, майдалап, отунду туругуна ташып келди, асканын соройгон далдаа жерине далдалап койду, оюнда ал ушул жерге килейген дөңгөчтөрдөн киши боюнан бир топ бийик кылып жыйып коёюн деди. Нары-бери өткөн сайын отту өчүрбөйүн деп ал майда-чүйдө ичегиден таштап коюп жатты, анан ошондой сапарынын биринде оттун ал дагы бир кошумча касиетин байкады. Бала галдын көлөкөсүндө туруп чырпык кертип жатканда, чиркей-кыпыктар демейдегидей аны каптап, үстүндө үйүлүп турушту, отко келип же жөн эле түтүн булап турганда, ал башпаанегине жакындаганда курт-кумурсканын баары жоголду.

Бул укмуштай ачылыш эле. Чиркейлер аны кыжаалат кылып жадатып жиберген болучу, эми алардан кутулганын сезген баланын көңүлү көтөрүлө түштү. Кийинки сапарында ал артын карап, түтүн талдын арасынан булап чыкканын көргөндө, биринчи жолу оттун белги болуп берээри анын оюна кылт этти. Ал күйүп жаткан чыбыкты алып барып, үйүлгөн отунду асканын чокусуна орнотуп, от жагып, түтүн булатып, балким, бирөө-жарымдын көңүлүн бурса болот.

Ал деген көбүрөөк отунду талап кылат. Дагы эле отун чогултушу керек. Отун дегендин аягы суубаш керек, ошондуктан ал күүгүмгө чейин отунга бара бери.

Караңгы киргенде ал кайрадан ичеги сала турган болуп даярданып оттун жанына жайгашты да, кожогаттын калганын жеди. Күндүзү иштеп жүргөндө анын буту жеңилдеп калган, бирок дагы эле кичине ооруп турду, бала ал жерин ушалап отту тиктеди да, кулагандан бери биринчи жолу ал өзүн өзү колго алып, жөн отургандан көрө бир ишти баштаса болот эле деп ойлоду.

Анын тамак-ашы жок, бирок ал аны эртең издейт, ал белги бере турган отту жагат, көбүрөөк отун издейт...

От түнкү суукту кыскартып, ал эртеңки күндү ойлоп жатып уйкуга батты.

Ал катуу уктап, аны эмне ойготконун түшүнбөй көзүн ачты да, караңгыга тигилди. От өчөйүн деп калыптыр, бала бир чыбык таап, отту көсөдү да, күлдүн арасынан дагы эле табы кете элек кызыл чокту тапты. Майда ичегиден салып, акырын үйлөп отуруп ал тез арада кайрадан отту тутандырып алды.

Таң атаарга жакындап калган. Ал аракет кылып, азыраактан уктоосу керек, антпесе отту өчүрүп алат, демек, ал уйкусун башкаруунун жолун табышы керек, бирок муну ойлонгон сайын ого бетер уйкусу келип, анан ал дагы уйкуга батып бара жатканда, сырттан бир дабыш укту.

Ал кирпичин үнүнө окшобойт, бир нерсе кумдун үстүнөн сойлоп бара жатты, бирок бала эшикти ачып, сыртты караганда эч нерсени көрө алган жок.

Анткени менен сойлоп бара жаткан бирөө бир паска токтоп калгансыды, ошондо бала жээк тарапта бирөө сууга түшкөндөй дабышты уккандай болду, бирок анын эми оту да, отуну да жетиштүү, ошондуктан мурдакы түндөгүдөй чочуркабаса деле болот.

Ал убакытты өлчөп, чактап уктап турган болду, эртеси таң дык салганда ойгонду да, сыртка чыгып чиренээрдин алдында дагы эле түтөп жаткан отко ичеги салды. Колдорун башына көтөрүп, карды ач бойдон туруп ал көл жакты карады да, издерди көрдү.

Алар кызыктай экен, көл тараптагы кумдактан башталган издердин ортоңку негизги катары үйүлгөн кумду карай келип, анан кайра сууга кетиптир.

Бала ошол жакка барды да, чөгөлөп алып издерди кунт коё карады, алар кимдики экенин изилдеди.

Кандай гана болбосун из калтырган бирөө жалпак таманын сүйрөп басып, улам бир буту менен түртүп, бир жакка кыйшай жылган экен.

Суунун үстү жагынан кумдун тилкесине чейин барып, анан кайра сууга кетиптир. Бир жаныбар. Суу айбанатынан бирөө кумга келип, анан... эмне кылганы келген?

Кумдан бир нерсе жасаганы, ойногону же кумду үйгөнү келгенби?

Бала жылмайды. Шаардык бала, деди ал. Йа, шаардык бала, шаардык ойлоруң мененсиз да: ал күзгүнү элестетти, өңү кандай болуп калганын күзгүдөн элестетти. Шаардык бала шаардыктарча кумга отуруп алып, эч нерсени билбей, эч нерсени түшүнбөй издерден аң уулап жатат. Эмнеге бир жапайы айбанат суудан чыгып, кумга ойногону келди экен? Андай эмес, айбанаттар андай болбойт? Алар убактысын антип текке кетирбейт.

Ал суудан бир себеп менен чыккан, маанилүү себеп менен, ошондуктан бала аны түшүнүшү керек, анын себебин толугу менен өзү түшүнүшү керек же ойлоп табышы керек.

Ал суудан бир себеп менен чыккан, бала чөгөлөп отуруп ойлонду, ошол себеби кумдан бирдеме кылышы керек болчу.

Брайен үймөктүн үстүн акырын ачты, болгону ным кумду тапты. Дагы эле себебин ойлой берди да, акырындап кумду чачып каза берди, төрт карыштай казганда ал салкын, нымдуу кумдан бир чакан чункурду тапты, анда тоголок уруктар жатыптыр, көптөгөн уруктар, стол теннисиндеги майда топтордой томлок жумурткалар экен, ошондо бала каткырып күлүп жиберди, анткени ал түшүндү.

Ал — таш бака болсо керек. Ал бир жолу теледен деңиз таш бакалары жөнүндө көргөн, алар жээкке чыгып, уруктарын кумга көмөт экен. Бул жерде таза сууда жашоочу таш бака дагы ошентет көрүнөт. Балким, тиштөөчү таш бака болсо

керек. Ушундай таш бакаларды ал уккан. Алар өтө чоңоюп кеткен го, деди ал. Бул тиштегич түндө ал ойгонуп кеткенде келген окшойт да, жумурткаларын көөмп койгон.

Тамак.

Жумурткадан дагы, билимден дагы, бардыгынан баалуу азыр тамак-аш. Жумурткаларды карап турганда анын ашказаны түйүлүп, ичегиси бири-бирине жабышып, ичи курулдай баштады, карыны бүт башка бирөөнүкүндөй болуп үн чыгарып тамак-ашты талап кыла берди. Эч нерсе жебей калганда ачарчылык аны башкарып, ар бир кыймылын текшере баштады, бирок жумурткалар менен кошо курсагы ого бетер ачты. Анын денеси бүтүндөй тамакты ушунчалык каалады дейсиң, тим эле деми кысыла түштү.

Ал колу менен уяга жетип, уруктарды кочуштап алып чыкты. Алар он жети болчу, ар бири топтой томолок жана ак экен. Алардын калың кабыгы катуу мыкчыганда жарылып кетти.

Бала жумурткаларды жыйып алганда, ал өзүн ушуга чейин эч качан мындай бай сезген эмес, бир маалда ал буларды кантип жей турганын билбестигин түшүндү.

Анын оту бар болчу, бирок оокатты кантип бышырат, идиш жок, ал эч качан чийки жумуртканы жейм деген эмес. Анын Картер деген абасы, атасынын бир тууганы бар эле, ал дайыма жумуртканы сүт куюлган идишке куюп, эртең мененкисин ичип турчу. Брайен бир жолу анын даярдап жатканын көргөн, суюк бөлүгү идиштен абасынын оозуна куюлуп, кекиртегинен бир эле жутканда өтүп кеткенин байкап Брайен ошондон кийин чийки жегиси келбей калган болчу.

Алигиче, — деп ойлоду ал. Алигиче. Карды кабыргасына чейин гартылып кеткенде ал бара-бара жийиркенгенин токтотту. Жапайы кишилердин кээ бирөөлөрү чегиртке менен кумурсканы жечи, анан алар ошенткенден кийин ал деле чийки жумуртканы жутуп жиберет.

Ал жумурткадан бирди алды да, кабыгын жарып, анын катуу экенин көргөндө таң калды. Акырында ал балтаны колдонуп, жумуртканы тешти. Бала тешикти сөөмөйү менен чоңойтуп, ичин карады. Жөнөкөй эле жумуртка. Анын кочкул сарысы бар экен, ойлогондой көп эмес агы жүрөт.

Кадимки жумуртка.

Тамак.

Жумуртканы ал жеши керек.

Ал, чийки.

Ал, көлдүн сыртын карап, жумуртканы оозуна жакындатты, көздөрүн жумуп, бир эле маалда аны сыгып дагы, соруп дагы жатты, анан мүмкүн болушунча тез жутуп жиберди.

«Өөх...»

Ал семиз, май даамданган, бирок баары бир жумуртка эле. Баланын кекиртеги аны артка чыгарып жибере тургансыды, аны менен кошо денесинин баары тырыша түштү, бирок ашказаны кабыл алып, өзүнө сиңирип, дагы сурап жатты.

Экинчи жумуртканы оңоюраак жеди, ал эми үчүнчүсүн дегеле сезген жок: ал өзү эле нары кирип кетти. Бала жумурткадан алтыны жеди, оңой эле бүт жеп коё тургандай, ошондо деле тойбосо керек, бирок ал өзүн тарта же, калганын сактап кой деди.

Эми ал ачкалыкты тоготпой калды. Жумуртка биротоло анын уйкусун ачты, кекиртип, ичин жарып кете тургансыды. Жети жумурткадан кийин ал кабыктарын сындырып, ичин таза жалады, анан кайра артына барып, калган бешөөнү жарып, аларды да жалады, кабыктарын жеп сала тургансыды. Аларда да бир кубат болушу керек да. Бирок ооз тийип көргөндө тигилердин териге окшош экенин билип, жута албай койду.

Бала бир паска жумурткалардан алыс турду, мындайча айтканда, аларды көрбөйүн дегенсип тескери бурулуп алды. Эгер аларды караганда, дагы жегиси келип кетмек.

Ал башпаанегине сактап коюп, күнүнө бирден гана жеп турушу керек. Ал, ачкалыгын эми женди, аны башкарды. Эми ал жумурткаларды алып сактап, күнүнө бирден жеп турат, анан анын байкаганы: бирөө-жарым аны издеп келээрин ал дегеле оюнан чыгарып коюптур. Издөөчүлөр. Албетте, жумурткаларды ал бирден жеп түгөтө электе тигилер аны таап алышы мүмкүн.

Аларды бала дегеле эсинен чыгарып салыптыр, бул жакшы эмес. Эч эстен кетирбеши керек, анткени эгер тигилерди унутуп койсо, анда тигилер да аны унутуп калат.

Анан дагы үмүтүн эч үзбөшү керек.

Ал үмүтүн үзбөшү керек.

11

Жасай турган иштери көп эле.

Ал жумуртканын бардыгын кумдан ташып, башпаанегине алып барды да, аларды жаткан жерине жакын көөмп салды. Жегиси келип турса дагы ал ташып жатканда өзүн кармап, аларга тийген жок, ишин бүткөндөн кийин жумурткалар көзгө көрүнбөй, жеңилдеп калды. Ал отко отун салып, турагынын тегерегин тазалады.

Эки жагын тазалап алганына жыргап күлдү. Кылганы эмес ал күрмөсүн кагып, жер-жемиш тамчылап кеткен жерин кургатамка күнгө илип койду да, жаткан жериндеги кумду тегиздеди.

Бирок бул акыл-эстин иши болчу. Кишилер эмнеге аны ашигиче таппайт деп кыжалаттанды, ошондуктан ал бир аз иш кылып, бир нерсе менен алектенгенде кыжырланганы тарканкалгансычы.

Ошондуктан ал бир нерселерди жасашы керек эле.

Турагын тазалаган менен бирге отун да ташып кирип алды. Ал бардыгын үч күнгө жете тургандай даярдады, бир түндү от досуменен таң атканча убара болгондон кийин ал отундун канча керек болорун түшүнүп деле калды. Эртең менен ал жалаң токойдо иш кылды: куураган чырпыктан сындырып, аларды майдалап же балталап, асканын коңулуна тыкан жыйды. Ишин токтотуп суу ичкени көлгө барды да, суудагы өзүнүн чагылышынан башындагы шишиги таркап кеткенин көрдү. Ооруганы кетип, бала аны этиятташ керегин түшүндү. Балтыры дагы түзүк болуп калыптыр, анткени менен кирпичин ийнелери кирген жылдызга окшош чоң жарааттары дагы эле бар болучу, ошондуктан көлдүн боюнда отун терип жүрүп денеси өзгөрүлүп бара жатканын сезди.

Ал эч семиз болгон эмес, бирок кемерин чынаган казысы, бир аз ашык баш салмагы бар эле.

Анысы толугу менен жоголуптур, ачкадан карды ичине тартылып, күн кактагандыктан күнгө күйүп, отун ышынанбетиндеги эти кайышка окшоп турду. Бирок денесине караганда, балким, анын аң-сезими өзгөрүлүп бара жаткандай, же жүргөн түп-турпаты.

Мен мурдагыдай эмесмин, — деп ойлонду ал, — мен башкача көрүп, башкача уга баштадым. өзүнүн качан өзгөрө баштаганын ал билбейт, бирок ошондой болчу; үн жеткенде ал дароо эле аны уга койчу эмес, алгач тыңшап калчы. Ал үндүн диркирегенин угуп, солкулдаганын көрүп турчу, чырпыктын сынганын, абанын жылганын, бардыгын ал тыңшап-андап, эмнеден дабыш чыкса, ошонун толкундарын сезчи.

Азыр кандай дабыш чыкканын билип койчу, аны уга электе түшүнүп турчу. Ал бир нерсени көргөндө, куурайдын түбүндөгү куштун канаты кыймылдаганынбы, суунун

үстүндөгү жыбырдыбы, шаардагыдай жөн эле байкабастан, эми аны чындап көрө алат. Ал бир нерсенин бүт тарабын көрө алат, куйругун да, канатын да, канатынын боёкторун да, куурайды көрөт, анын жалбырактарынын өңү-түсүн, көлөмүн көрөт. Ал суунун үстүндөгү жыбырдын тараган жолун, ал жыбырды айдаган шамалды, жыбыр чыгарыш үчүн жел кайдан келгенин, майда толкундарды кандайча айдаганын көрөт.

Ушунун бири дагы мурда Брайенде жок болчу, эми алар анын бир бөлүгү болуп калды, анысы көбөйө берди, эки нерсе, акылы менен денеси дагы бирге жүрчү, бири-бири менен байланышып, муну ал анча түшүнө берчи эмес. Кулагы үндү укканда же көзү бир нерсени көргөндө, акылы анын денесин башкарып турчу. Ошол жерден эч ойлонбостон ал ошол үндү же ошол нерсени карай аткарганга, ал маселени чечкенге даяр болуп жөнөчү.

Жардам бере турган ошол нерселери бар болчу.

Отун даяр болгондо ал от жагып, белги бермек болду. Ал башпаанегинин үстүндөгү зоосу бар асканын чокусуна чыгып, ошол жердеги кенен, жалпак ташты көргөндө кубанып кетти.

Отундан көбүрөөк керек, — деп ичинен онтолоп жиберди ал. Кулап калган талдарга кайра барып, куураган бутактарды көбүрөөк тапты да, аларды аскага көтөрүп чыгып, отту жалындатмак болду. Башында ал от белгини күнүгө жакмак болду, бирок колунан келген жок: анча отунду даярдап бүтө албай койду. Ошондуктан ал отунду ырастап, күрүлдөгөн үндү укканда, же учактын күрүлдөгөнүн уга кошм деди, чокуга күйгүзүлгөн оттон бутакты көтөрүп чуркап, белги отту жагып жиберүүнү чечти.

Ушуларды аткаруу керек.

Отунду көтөрүп, жалпак таштын үстүнө акыркы жолу чыкканда ал токтоп, көз алдына тартылган көлдү тиктеп

отурду да, бир азга эс алды. Көл анын алдында жайкалат, жыйырма же андан да көбүрөөк кадам ылдыйда, ал көлдү бул жагынан көргөн эмес, анткени ал учак менен түшкөн. Кулаганын эстегенде мурда коркунуч, деми кыстыгып, денеси титиреген бир айласыздык пайда болчу эле, бирок азыр анысы тарады, ошондо ал ойлорун табияттын сулуулугуна токтотту.

Бул көрүнүш ушунчалык сулуу болгондуктан ага ишенүү да кыйын эле. Бийиктиктен ал жалаң эле көлдү эмес, токойдун бир бөлүгүнүн жашыл килемдей жайкалып жатканын көрдү, анын бардыгы тирүү жандыктарга толо эле. Куштар, курт-кумурскалар тынымсыз зуулдап жана сайрап жатышты. Токойдун төмөн жагында суунун үстүнөн сороюп турган дагы бир чоң зоо бар экен, анын чокусунда бутактардан жылаңачталган бир кызыл карагайкыйшайып-эңкейип өсүп турду. Бутагынын биринде таажысы бар, шиш тумшуктуу бир куш отурат, мындай куштун сүрөтүн ал бир жолу көргөндөй болгон, бала тигиле карап турганча тигил чымчык сууга секирип түшүп, чөмүлө баштады. Анын бир жак бөлүгү бир пастан кийин кайра көрүндү. Анын оозунда бир кичинекей балык бар экен, ал күнгө чагылышып тыбырчылады. Куш, балыкты бутакка учуп алып барды, бир-эки жолу тумшугунда ыргытып, анан бүкүлү жутуп жиберди.

Балык.

Албетте, — деди ал. Көлдө балык жайнайт, аларды жесе болот. Анан балыкты кармагандан кийин...

Бала жалпак асканын таштуу жагынан сойлоп түштү да, сууну тиктеп көлдүн боюна чуркап барды. Эмнегедир ал көлдүн ичине үнүлүп карап көрбөптүр, дайыма үстүн гана карачы. Күн чагылышып, көздөрүн уялгып турду, ал күндөн жашырынып четке чыга берди да, бут кийимин чечип, сууну он беш кадамдай кечип барды. Анан ал бурулуп, тынч туруп

калды, эми күн аркасында болучу, бала кайрадан суунун түбүн карады.

Ал бир аздан кийин көлдүн ичи тирүү жанга толтура экенин көрдү. Майда чабактар жайнап сүзүп жүрүшүптүр, кай бирлери ичке, узун, дагы бирлери жумуру, көпчүлүгү эки-үч карыштай узун, дагы бирлери кичирээк. Суунун тереңинде уюп калган ылай бар экен, анын арасынан майда үлүлдөрдүн кабыгын көрдү, алар суу үлүлдөрү болсо керек. Анын байкашынча, деңиз чаянына окшогон суу чайндар үлүлдүн кабыгын гана калтырып жеп, жегенге дагы бир нерсени издеп, канаттары менен ылайды чукуп жатышты.

Ал кыймылдабай турганда кичинекей, томолок бир балык буттарына жакын келди, бала даярданып жыйрыла түштү да, бутуна асылган бирөөнү тээп жиберди. Жүздөгөн майда чачырандылар заматта жарк этип, тигилер качып берди, ошондо бала бул жолу өзүнүн балык кармай албастыгын түшүндү. Бирок бир пастан кийин эле тигилер кайтып келишти, ага кызыгып калышты көрүнөт, бала суудан чыгаарда балыктардын кызыкканын пайдаланып, кармап көрмөк болду.

Анын кайырмагы же зымы да жок болчу, бирок эптеп аларды тайыз жерге айдап келип, шиш жасап алса, анда ал эң кур дегенде бир балыкты сайып алмак.

Ал бир жакшы жыгач табышы керек, ничке жана түз, ал көлдүн тегерегиндеги мажүрүм талдарды карап келди, анан ал балтасын пайдаланып шишти учтап, кеч киргенче оттун алдында отурганда жакшылап жасап алды. Анан оокаттанганы отун алып келди. Күндү бир карап алып, түшкөн ооп, кеч болуп бара жатканын, ошончо кеч болгондон кийин бүгүнкү эмгеги үчүн бир жумуртканы жесе болоорун ойлоду, ага дагы бир даамдуу тамак кошсо жакшы болмок, аны ойлогондо ал жылмайып жиберди, ушунчалык түрдүүболмок, бала көлдүн боюна жакындап

барып, отун жыйгандан кийин бир аз кожогат терип алса болмок эле деп, бир жагынан шишке дагы жыгач издеди. Алтыгана, — деп ойлоду ал, — тегеректи бүт курчап турат, тим эле жайнайт, оролуп-чырмалат... Мына, ошондон шиш жасап алышы керек.

12

Шиши балыкка сайылбай калды.

Бала тайыз жерде дагы күтүп турду. Кичинекей балык улам жакын келет, бала аны улам саймак болот, бирок үлгүрбөй калып жатты. Ал алыстан мээлеп, ыргытып да көрдү, сайгылап да көрдү, алтургай чапкылап да жиберди, бирок эч майнап болбоду. Балык андан шамдагайыраак экен.

Ал түнү менен иштеп, курал жасап алайын деди. Оттун түбүнө отуруп алып, ал мажүрүм талдан акырын жонуп, андан алты кадам узун, учу бир эли, жоон, түптүз таяк жасады.

Анан асканын кырына таяп, балтасы менен жонуп, таягынын баш жагын ошол жакка карата улам ничке кылып учтап отуруп, учун ийнедей учтуу шиш кылды. Дагы эле ага алымсынбай, жалгыз бир уч менен балыкты сая албай койгонун элестетип, балтасы менентаякты ортосунан экиге жарып, тогуз-он элиге чейин ажыратты да, эки ачакей жасап алды.

Таягы анчалык жылма болбосо да, эптүү, тең салмактуулук үчүн ал жакшы жарап, башпаанегинен сыртта ага жардам бермек. Ал шишти пайдаланууга аракеттене берди, акырында анысы жөн эле шиш эмес, курал сезиле баштады. Ал убактысынын бардыгын ошентип коротту, бирок али да аны жакшы колдоно албай жатты.

Ал кайрадан суунун тайыз жерине барып турду, балыктар ага жакындап сүзүп келе баштады. Анан алар анын бутун тегеректеп алышты, кээ бирлери алты элидей узун, бирок кеп анда эмес: ал канчалык аракеттенсе да, тигилер баары-бир андан шамдагайыраак болчу. Ал шишин ыргытып сайып да көрдү, бирок болбоду. Ыргытаардан мурда ал колун артына алат, ошондо анын кыймылынан тигилер чочуп кетишет. Анан ал шишти түз эле суунун үстүнөн мээлеп кармап туруп, сайгылап да көрдү. Акырында ал шишинин учун сууга малып да турду, балыктар аны каптап келип, бирок бала колун кыбыратканда эле бардыгы чачырай качышат.

Шишин балык качаардан мурда сайып жиберүү үчүн ага бир нерсе керек болчу: кандайдыр бир ыкчам күч. Катуу тартылган зымбы же жаабы. Жаа менен ок. Учу сууга каратылган ничке жана узун ок, катуу тартылган жаа, ошондо ага аз гана убакытта окту коё берүү керек болот... Ооба.

Мына ушундай.

Ал жаа менен окту «ойлоп табышы» керек болчу, бала жылмая күлүп суудан чыкты да, бутун кийинди. Эртең мененки күн ысып бара жатты, ошондуктан ал көйнөгүн чечти. Балким, чынында эле бир кезде ушундай болсо керек: байыркы жапайы адам балык кармайм деп шишти колдонгон, анан анысы жарабай калганда ал жаа менен окту «ойлоп тапкан». Мүмкүн, бардыгы ушундай себеп менен болот: алар муктаждыкка жараша табылган.

Эртеден бери ал оозуна эч тамак ала элек, ошондуктан жумуртканы казып алып, андан бирди жеди. Анан аны кайра көөмп, отко жоон жыгачтан салып, балтасын белине тагынды да, оң колуна шишти алып, жаа жасаш үчүн чыбык издеп көлдү карай жөнөдү. Ал көйнөгүн кийбей чыкты, бирок денесиндеги ыштын жыты аны чиркей-кыпшыктан сактап турду, бала жер-жемиши көп жакка басты.

Кожогат өтө бышып бара жатыптыр, эки күндүн ичинде эле, ошондуктан бала чыбык тапкандан кийин мүмкүн болушунча андан терип алышы керек, бирок көп тергенге анын убактысы аз калды. Жемиштер эзилип, ширин болуп калыптыр, ошондуктан бала бирди үзсө, экөө сабагынан чөптүн үстүнө түшүп жатты, жакын арада анын колдору менен бети ширеден кыпкызыл болуп калды, бирок карды да тойду. Аны таңгалдырганы — эми ал тоюп калды.

Ал мындан нары эч тойбой, ачка болуп жүрө берем го деген, мына эми тоюп отурат. Таш баканын бир жумурткасы менен бир нече кочуш жер-жемиштен ал өзүн ток сезип калды. Бала кардын тиктеп, анысы дагы эле тартылып турганын көрдү, мурда эки гамбургер менен тондурулган суудан ичкенде эле карды чыгып, челейип калчы эле. Ашказаны кичирейип калса керек. Ачкалыгы дагы эле бар болчу, бирок азыркыдай эмес, ичин бураган жок. Анын ачкалыгы тамак-аш кенен маалда да боло берчи, дайыма бир нерсени издей бере турган, эңсей бере тургандай ачкалык. Аны аңчы кыла турган да ачкалык.

Бул жерде аюу жок экенин текшерип үчүн ал жер-жемиштин арасынан туш тарабын, артын кылчактап карады, анан көлдү көздөй түшүп барды. Шиши алдында сороёт, баскан сайын чачын бетинен алыстатып, суунун боюна жеткенде кайра солго басты. Бала эмне издегенин так билчи эмес, кандай жыгач жаага жарай турганына да көзү жетпейт: ал эч качан жаа жасап көрбөптүр, өмүрүндө жаа атпаптыр, бирок ал көлдүн боюнда, суунун жанында болорун баамдагансыды.

Ал бир топ жаш кайыңды көрдү, алар ийилчээк эле, бирок мажүрүм талдыкындай шамдагайлыгы жоктой. Тез тартылчы эмес.

Көлгө карай жарым жол баскандан кийин анын дөңгөчтөн атташы керек эле, ал бутунун астында жарылган

бир нерседен чочуп кетти. Канаттуу жардыргычка окшогон бир нерсе тарс этип, жалбырактар кулап, гүүлдөй түштү. Коркконунан ал чалкасынан кулап түштү да, бүт бардыгы көзүнө тартыла калды.

Ал кичинекей жөжөдөй чымчык экен, болгону желпигич куйругу, келте канаты бар, анысын денесине чапкылап, катуу ызы-чуу салды. Анын чуусу ошону менен бүттү. Бала бутуна туруп, кагынып тазаланды. Чымчык темгил экен, күрөң-ала, өтө шамдагай эмес, анткени ал уча албай, Брайендин бут алдында кала жаздады. Дагы бир аз болгондо бала аны басып алмак.

Кармап да алмакмын, — деп ойлodu ал, — жеп да коймокмун. Ал чымчыктан бирди кармап же шиши менен сайып да алса болмок. Мүмкүн, — деди ал оюнда, — мүмкүн, анын эти тооктукундайдыр. Мүмкүн, ал бирин кармап же шишке сайып, бышырып көрсө, анда анын эти тооктукундай болоттур. Жөн эле апасы очокко бышырып, сарымсак менен туз кошуп койгондой, үстү алтындай жылтыраган жана кытыраган эт болуп калат...

Ал ойлорун алыс кууп, башын чайкап, жээкти карай жөнөдү. Ал жакта түптүз бутактуу, узун тал өсчү, ал бутактын бирине чыгып, бир бутакты иейин дегенде тигил бутктарга илинип эле болбой койду. Бала түзүрөөк деген бутактардын бирин сөңгөк менен кошулган жеринен балтасы менен кыйды. Жыгач өтө катуу болгондуктан аны жара чабам деп аракеттенген деле жок, ал болгону майда чамындыларды карап, аларга катуу үңүлүп, башка эч нерсени укпай калды.

Курт-кумурскадай тынымсыз зуулдап алыстан бир дабыш угулуп жаткан, бала болсо чапкылап, кыркып, жаа, аны кантип жасап, аны балта менен кандайча чапкылашы кереги жөнүндө ойлоп отура берди, ошол маалда дабыш

талдын бутактарынын арасынан угулуп, ызы-чуу кулагынын кужуруна тийип, жетип келди.

Учак! Бул кыймылдаткычтын үнү, алыстан, бирок улам катуулап келе жатат. Алар аны издеп келди!

Бала бутак менен шишин ылдый ыргытып, балтаны колуна алган бойдон туругун карай чуркады. Ал жалпак ташка от жагып, белги берип түтөтүшү керек. Брайен бүт кубатын бутуна жумшады да, дөңгөчтөн ашып секирди, ал бадалдарды аралап, жеңил арбактай калкып чимирилип, өпкөсүн колуна ала жинигип жөнөдү, тигил үн эми катуураак чыгып, аны карай учуп келе жатты.

Түз эле ага эмес болсо дагы, жакындай берди. Ал эмки боло турган көрүнүштү элестетти. Ал отту жагат, учак түтүндү көрө коёт да, айланып учат, дагы айланат, канаттары менен белги берип чайпалат. Бул сууда сүзө турган учак, ал сууга коно алат, анан көлдү аралап келет, учкуч анын ушунча күндөн бери тирүү экенине таң калат.

Ушунун бардыгын ал туругуна от жакканы чуркап бара жатып элестетти. Алар аны бул жерден алып кетишет, анан ал ушул түндү, дал ушул түндү, атасы менен чогуу тамак ичип отуруп өткөрөт, ошондо ал атасына баарын айтып берет. Аны атасы азыр көрсө болмок. Ооба, ал күндү карай чуркап бара жатканда, анын буттары кебездей жеңил болуп калды. Кыймылдаткычтын күрүлдөгөнүн дагы эле угуп, ал туракты карай чуркап кете берди, оттогу бир жыгач дагы эле жакшы күйүп жатыптыр. Бала ичке кирип барып, жыгачты ала койду да, чуркаган бойдон асканын кырына жөнөдү, ал мышыктай секирип бара жатты, шамал согот да, аз жерден жалынды өчүрүп таштай тургансыйт, кайра күч алат, ал эми дабыш алыстап кете берди.

Учактын кайтышы күмөн эле. Бала көзүн күндөн калкалап, учакты карап көрмөк болду, ал чын эле келди беле көрөйүн деди. Бирок талдар өтө бийик, өтө калың

болчу, дабыш болсо улам узай берди. Бала оттун алдына тизелей калды да, үйлөп, чөп менен чамындыдан таштады, от тутанып чоңоюп барып, боюна чейин жалындаган отко айланды, ал эми дабыш алыстап кете берди. Кайра бар, — деди ал өзүнчө, — кайра барып, түтүндү карап кел, барчы.

— Кайра бар, — деп шыбырады ал, эмелеки көрүнүш көзүнө көрүнбөй узап, аны менен кошо атасынын өңү дагы үнгө кошулуп жоголуп, тарап кеткен түшүндөй, жоготкон акыркы үмүтүндөй көздөн кайым болду. Ий-ей, кайткын, артыңа бар, артыңы кара, түтүндү кара, мени кара...

Бирок ал үндү оюнда болсо да, дилинде болсо да угайын деп, алдыга жыла берди. Кетти. Бала көлдүн үстү жагындагы жалпак ташта турду, анын бети отко какталып, өзү күл менен түтүндүн абага көтөрүлүп жатканын карап, ойлонуп, жок, ойлонгондон да башкача абалда турду, ал ушул жерден кете албай турганын билчи. Азыр да эмес, дегеле эч качан.

Тигил издеген учак болчу. Аны бала жакшы билет. Тигилер болсо керек, алар учагы жете турган жерге чейин учуп келди, анан алар кайтып кетишти. Алар түтүндү көргөн жок, анын бүт дили менен кыйкырганын уккан жок.

Алар кайтпайт. Бала бул жерден кете албайт, эч качан кетпейт. Ал чөгөлөп, түтүн менен күлдүн үстүнө көз жашы тамчылай турганын сизди, жашы таштын үстүнө үнсүз тамчылады.

Кетти, — деп ойлоду ал акырында, — бардыгы кетти. Бардыгы дөдөйчүлүк, кетсин. Жаанын да, шиштин да, балыктын да, жер-жемиштин да кереги жок, бардыгы дөдөй, бардыгы куру оюн, жоголсун. Ал бир күн чыдайт, бирок түбөлүк эмес да, тигилер акыры бир күнү келбесе, анда ал эч нерсе кыла албайт.

Үмүтсүз ал оюн ойной албайт, кыялсыз эч ойной албайт. Алар андан баарын алып кетти, эми алар кайтпас болуп

кетишти, эми анын эч нерсеси калган жок. Учак кетти, атанеси кетти, бүт бардыгы кетти. Алар келбейт. Ал жалгыз, эми анын эч нерсеси жок.

13

Брайен көлдүн кууш тарабынын учундагы сууну карап жыйтап, тыңшап, өзү дагы суу болуп турду.

Балык жылды, ошондо анын көздөрү дагы жыбырдын артынан балыкты ээрчиди, анын бир дагы мүчөсү кыймылдабай, жаасын да мээлебей же белиндеги жаанын огуң албай тура берди. Ал оокатка жарабай турган балык экен, этин жегенге болбойт эле.

Жегенге жарай турган балык жакын жерде, тайыз сууда жүрдү да, жолунан чыкпай, бирде тез, бирде акырын кыймылдап, тамакка жарай тургандай кыймылдай берди. Чоң балыктар буйтап, тереңге чөмүп, колго түшпөй сүзөт. Бирок кеп анда эмес эле. Бүгүн, ушул таңда бала балыкты издеген жок. Балыктын эти жумшак болгон менен андан бала ооруп калчы эле.

Брайен бир кушту издеп жатты, аларды ал айбан куш дечи, көлдүн ичке тарабына жакын учунда ошондой кунитардын бир үйүрү бар эле. Аты эмне экенин билбейт, бирок бир нерсе аны токтотуп ал үн чыгарбайын деп оозун кымтын, акырын дем алып калды, ал болгону көз менен кулактарын гана пайдаланды.

Ушул жолго чыгарда белгисиз бир нерсе ага эскертип жатты, ошондо ал сабыр кылды. Бир жолкусунда ал дагы эле аюу экен. Бала акыркы кожогаттарды терип алган болчу, ошондо бир нерсе оюна келе калып, аны токтотту, анан ал капыс угулган шыбыш жакка караса, мамалактарын

ээрчиткен ургаачы аюу экен. Дагы эки кадам эле алдыга басканда ал аюу эне менен мамалактардын ортосунда калмак, ошондо оңбой калмак эле. Аюу ага бет мандайынан катуу кыйкырганда, анын ачуу үнү Брайенди чочутуп, чоң коркунучтун жакындыгын эскертти.

Бала ошол арада бардык көңүлүн кунт коё тыңшап, алда бир нерсени сезип, белгисиздикти чыдамкайлык менен күтүп калды: ал бир нерсе келе жатканын так билди.

Бурул, жытта, сезгин, анан түшүнүксүз үн, угулар-угулбас дабышты айырмалатасың, бала көлдүн наркы-берки тарабын карап, карышкырды көрө калды. Ал көлдөн дөбөнү карай жарым жолдо башы менен ийинин саал ачык жерден соройтуп, ылдыйдагы баланы алайган сары көздөрү менен тиктеп туруптур. Буга чейин Брайен карышкырды эч качан көргөн эмес, ошондуктан анын карааны таң калтырды: аюудай чоң эмес, бирок кичине да эмес көрүнөт. Карышкыр айланасындагынын баарын олжосу дегендейсүр көрсөттү, Брайен да менин олжом дегендей.

Брайен артын кылчайып карады да бир аз чочуп кетти, анткени карышкыр ушунчалык... ушунчалык чын болучу. Ал Брайенди таанычы, анын ээси болчу, бирок ага азырынча тийбей турду. Бирок баланын сүрү аны чочутту, качырып кире албады, ошондо Брайен карышкырдын эмнеге келгенин түшүндү: ал токойдун башка четинен, бул жердин башка учунан болчу, чоочун. Брайен колундагы шишти бекем кармады, экинчи колуна жаасын алды да, карышкырларга жакындай баштады. Эми ал бул келгиндерди тааныды, карышкыр да аны тааныды, бала ага башын ийкеп, анан жылмайды.

Карышкыр аны дагы бир жолу карады, анын жашоосундагы кадыресе бир гана көрүнүш, анан карышкыр тескери бурулуп, тоо жакты карай жайма-жай басты, ал куурайдын түбүнөн ачыкка чыкканда, аны дагы

үч карышкыр коштой чыкты, үчөө тең килейген, көк жана сүрдүү, бардыгы беркиге окшош, алар нары-бери басышты, Брайен болсо алардын ар бирине тап берди.

Бала мурдагыдай эмес болчу: алыстап бара жаткан карышкырларды тиктеп, аларга баш ийбеген Брайен ушул учурда толугу менен өзгөрүлдү. Мезгил келди, ага өлчөнгөн мезгил келип, анын турмушуна кирип, аны башкача өзгөртүп коюп, кайра кетти.

Ал учактан кулагандан бери толук кырк жети күн өткөн. Ал өлүп, кайра жаңыдан жаралгандан бери кырк эки күн, — деп ойлоду Брайен.

Учак келип, аны жерге кулатып, талкалап, жыгып, анан эч нерсесиз таштап кетти. Ошол биринчи күнү ал төмөндөп-төмөндөп барып караңгылыкка кете берди. Ал баш паансгиндеги отту өчүрүп алды, жумуртканы жегенди да унутуп калды, мээсине келгенди жасап, ал каякка буйруса, ошол жакка кете берди. Ошондо өлүмдөн да кайра тартмак эмес. Ал боз дүмөккө терең-терең батып кете берди, анан караңгыда акыры асканын кырына жакындап, балтасын алып кайрааттанып, ушунун бардыгынын соңуна чыккысы келди.

Жиндилик. Анын мээсине шыбыраган жиндилик бүт тулкусун ээледі. Андан анын эч нерсеси бош калган жок, анын өзү деле эч нерсе болгусу келген жок, өзүн кайрааттандыруу кыйын эле, мүмкүн эмес эле, акырында кангалынан кулап түшүп, анын өлгүсү келди, азаптын баарын бүтүргүсү келди, уйкусу келди, бирок уктаган жок.

Көзүн жумуп, акыл-эсин жыя албай ал, түнү менен зоонун үстүндө жатты, жатып алып баарын жек көрдү, амалсыз абалынын аягына чыкмак болду, ошол дүмөктүү түнү оюна **ЫЛДЫЙДА БУЛУТ, ЫЛДЫЙДА БУЛУТ** деген сөз келе берди. Эсине улам-улам ошол сөздөр келет, ал азыр булуттардын бардыгы ылдый түшүп келсе экен деди, бирок өртөң менен ал дагы эле бийикте, өз ордунда болчу.

Капталынан жата берди, күн да чыкты, бала көзүн ачканда колунун кесилгенин көрдү, кан карайып уюп калыптыр, ал канды көрдү, канды карап аны жек көрдү, өзүнүн эмне кылганын эстегенде өзүн өзү жек көрүп кетти, Брайен өзүн картаң жана алсыздай сизди, анан оюна эки гана нерсе келди: эки чыныгы нерсе.

Ал мурдагыдай эмес болчу. Көрбөстөн өтүп кеткен учак аны өзгөрттү, найүмүт анын шагын биротоло сындырды да, аны башка кылып койду. Ал эми мурдагыдай эмес болчу, анын эч качан мурдагыдай калгысы келбейт. Мына ушул биринчи чыныгы нерсе болчу, жаңы нерсе. Экинчиси, ал эми өлбөйт болчу, ал өзүнө өлүмдү жолотпойт эле.

Ал, жаңыдан жаралды.

Албетте, көптөгөн каталарды кетирди. Эми карышкырлар кеткенден кийин көлдүн жээгине бара жатып ал өзүнчө жылмайды, алгачкы каталарын эстеди, азыр ким болуп калганын түшүнөрдөн мурда өзүнүн кетирген каталарын да эскере кетти.

Бала жаңы от жакты, ага куураган жыгачтан салып кармап турду, анткени чириген отун көпкө түтөп турат да, анан барып тутанат. Бир нерсени туура кылганга бул жакшы себеп болчу. Биринчи жаасы аз жерден анын көзүн чукуп кете тургандай балекеттүү болду.

Ал түнү менен отуруп, чыбыкты ийип жакшынакай бир жаа жасады. Анан дагы эки күнүн ок жасаганга коротту. Шиши мажүрүм талдан болчу, түптүз жана кабыгы сыйрылган, бала отту чоң жагып, найзаныкындай учун ачакей кылып ажыратып жонду. Канаттар жок болгондуктан ал окту жөн койду, балыкты гана атканга бир нече карыш узундукка жарап берсе болду. Зымы да жок болчу, ошондо бала бутундагы теннис пайабзалын карап калды. Анын боолору узун болчу, өтө узун, ошондуктан бут кийимин байлаганга бала анын бирөөнү тең бөлүп,

экинчисин жаага жип катары пайдаланды. Бардыгы жакшы болгонсуду, ошондо ал жааны текшерип атып көрөйүн деди. Бала жипке жебе салды, аны жаагына чейин тартты, зыңылдаган дөбөнү мээлеп калды эле, дал ошол маалда жаанын жыгачы сынып кетип, сынык чамындылар бетине чачырап кетти. Эки сыныгы түз эле маңдайына, көзүнүн үстү жагына барып тийди, бир аз эле ылдыйыраак болгондо аны сокур кылып коймок.

Жаа өтө керилип калыптыр.

Каталар. Мээсиндеги тизмеде бала аларды атасына айтып бермек болуп сактап жүрдү, бүт каталарын да эстеп жатты. Ал дагы бир жаа жасады, эмкиде ничкерээк, суулуу көк чыбыктан, аны акырын тартты, бирок бала суунун ичинде туруп, тегереги бүт жайнаган майда балыкка толуп турганы менен алардын бирине дагы тийгизе албай койду. Анын жини келип чыкты. Ал жааны кайрадан тартып, огун так суунун үстүнө кармап, анан балык бир-эки карыш жакын келгенде окту коё берсе болмок.

Жалаң эле балыктарды качырып жатты. Ага жаанын огу түз эле балыкка барып тийгенсыйт, бирок бирин да өлтүрбөйт. Акырында бир нече сааттан кийин ал жебени сууга малып, балыктан бирөө жакын келеби деп күтүп турганда жебе жарымынан кыйшайып же сынып калгандай көрүнгөнүн байкады.

Албетте, суу жебени кыйшайтып, жарыкты ийрийтип салаарын ал унутуп калган турбайбы. Муну ал бир кезде окуган, канчанчы бир сыныпта, мүмкүн, биология сабагында болуш керек эле, аны эстей албай койду. Жарык сууда кыйшаят, бул деген балыктын сырттан көрүнгөн жеринде эместигин билдирет. Алар төмөнүрөөктө болчу, демек, төмөн жагын мээлеш керек.

Ал биринчи жолу балык атканын унутпайт. Эч качан. Тоголок балык, капталдары алтындай жылтырайт, күнгө

чагылышкан алтындай ал так жебенин тушуна келди, бала төмөнүрөөк мээледи, балыктын асты жагына окту коё берди, бир паска жарк этти, сууда алтын чачырагансыды. Бала жебени кармап, өйдө алып чыкты, балык учунда экен, ал көк асманда тыбырап жатты.

Балыкты ал башынан бийик көтөрүп, тигил тыбыраганын токтоткончо күтүп турду, анан аны колуна алып, өзүнө каратып тиктеп, деми кысылып толкунданып, кылган ишине сыймыктанды.

Ал тамак тапты.

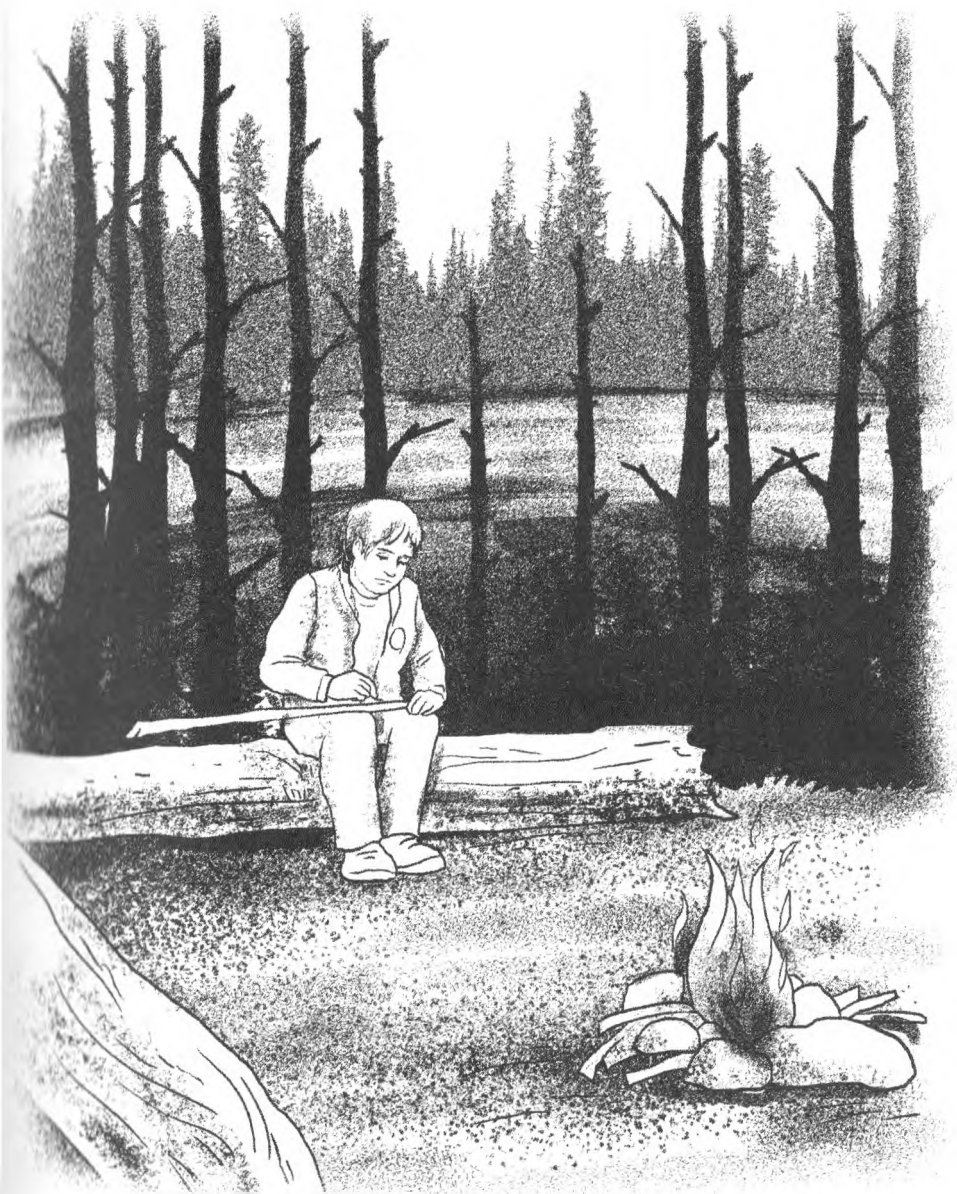
Өз колу менен жасаган жааны, жебени пайдаланып ал өзүнө тамак тапты, жанын бакканды үйрөндү. Ушундай жол менен жашоого ага жаа берилди, бала ага сүйүнүп, жаа, жебе, балык, балта, асманга кубанып жатты. Ал суудан чыгып, колундагы балыгын, жебесин, жаасын кармаган бойдон асманга бийик көтөрүп, тигилерди колунун уландысындай жаңсады.

Ал тамак тапты.

Көк мажүрүм талдан шиш жасап алып бала балыкты отко кармады, анан кызарып бышканда кабыгын сыйрып, этин кабат-кабат ажыратып, жумшак жана назик кууруду. Колу менен акырын эттен үзүп, ар бир майдасын чайнап, тили менен оозундагы балыктын ысык этин суутуп жана жумшартып шимип жатты...

Эч качан балыкка тоюп бүтпөйсүң, — деди ал. Ошол алгачкы күндөрү, кийинки күндөрү да ал убактысын көлдүн боюнда өткөрчү болду, балык атып, отко алып келип бышырып, аны жеп, кайра көлгө барып балык атып, бышырып алып аны жеп, ошентип караңгыга чейин алек.

Кылкан-кабыктарын ал кайра сууга ыргытып, сөөлжандын ордуна жарайбы деп, кийинки жүздөгөн балыктарды чогултчу. Анан алардан тандап алчы. Корго окшош, — деп ойлоду ал, — тим эле кордун өзү, кийин ал

канча балык жегенин эстей албай койду, болжолу менен жыйырмадан ашык болсо керек.

Ошол күнү ага той болду, анын алгачкы тою, ошол салтанат аны жандандырып, жаңыча тамактануу жолуна салды. Ошол күндүн аягында караңгы кирээри менен ал оттун жанына жатып, карды балыкка тоюп, оозу этке майланышып турду, анын дили жаңы үмүткө толгонун сезди. Мурда аны кишилер сактап калат деген үмүтү үзүлгөн эле, анысы тарап кеткен.

Бирок тажрыйбасынан улам жаңы үмүт байлады. Ал өзүнүн үйрөнүүгө, жан сактоого, этият болууга жөндөмү бар экенине ишенди.

Ишенимдүү үмүт, — деп ойлоду ал ошол түнү. — Менин ишенимдүү үмүтүм бар.

14

КАТАЛАР.

Болор-болбос каталар чоң балекеттерди жаратышы мүмкүн, элес албай күлүп койгон майда каталар кардын томологундай чоңоюп отуруп, бир күнү дагы эле күлүп жүргөн сени өлүмгө бетме-бет тиктетип коёт. Шаарда жаңылсаң демейде аны оңдогонго мүмкүнчүлүгүң бар, түздөп коюшуң мүмкүн. Эгерде велосипедден жыгылып, бутун кайрып алса, аны бир аз жатып айыктырса болот; эгер дүкөндө бир нерсени унутуп койсо, муздаткычтан башка тамакты алып жей берет.

Азыр болсо башкача, бардыгы тез аранын ичинде болуп кетти, өтө эле тез. Бул жакта бутун сестентип алса, анда кайрадан турганча ал такыр ачка калат; эгерде ал ууга чыкканда бир нерсесин жоготуп же балыкты качырып

жиберсе, анда да ачка калат. Эгер ооруса, чындап ооруса, анда ал кыймылдай албай ачкадан куруйт.

Каталар.

Азыркы жаңы шарттын башында ал эң маанилүү нерсени үйрөнгөн: токойдогу ар бир тирүү жандын чыныгы эңсегени эле гамак-аш болот. Тамак-аш деген баарын чечет. Токойдогунун бардыгы, курт-кумурскадан баштап балык-аюуларга чейин бүт бардыгынын издегени эле азык-түлүк: бул — жапайы турмуштун улуу, бирден бир жалгыз кыймылдаткычы. Тамактануу. Бардыгы тамактанышы керек.

Бирок тамак табууну үйрөнүш үчүн ал аз жерден өлүп да кала жаздады. Курсагын балыкка тойгузуп, экинчи жаңы түнү ал жай күйгөн оттун түбүндө катуу уктап жатса, бир нерсе аны ойготуп жиберген, кийинчерээк бала аны жыттан эле болсо керек деди.

Оттун жанында, түтөгөн чоктон улам коркпой, Брайенден дагы эч коркпой, баланын жерге көмүп койгон жумурткаларын суусарга окшош бир нерсе казып жатыптыр. Лайдын бир тилкеси ичкери тийип, анын чала жарыгында тигинин барпайган куйругу менен ала-була жолу көрүндү, ошондо бала чала жылмайып койду. Тигил жумурткаларды кантип таап алганын ал билбейт, бир жыты бардыр, балким, кабыгынын бир кичинекей сыныгы түшүп калгандыр, айтор, бир укмуштай көрүнөт экен: тигинин кичинекей башы ылдый карап, кичинекей куйругу өйдө көтөрүлүп, ал улам казылган кумду буттары менен тепкилеп коёт.

Бирок жумурткалар суусардыкы эмес, баланыкы болчу да, ошондуктан жанагы чала жылмайганы оокатынан айрылып калабы деп чочугандыктан сумсая түштү, бала кумдан кочуштап туруп, суусарга чачып жиберди.

— Жогол биерден...

Ал дагы бир нерсе демек, адамдардын кайсы бир доодүрөгөн сөздөрүнөн айтмак, бирок заматтын ичинде

суусар арткы бутун көтөрө коюп, куйругун чойройто бурду да, Брайенди мээлеп туруп, төрт кадамдай жерден түз эле башына заара кылып жиберди.

Башпаанегинин чакан аймагында эми бир укмуш балээ болду. Күкүрт сасыган бир жаман жыт кичинекей бөлмөнү каңырсытып, былгытып, ачытып эле жатып калды. Ачуу бир суюктук бетине чачырап, анын өпкөсүн күйгүзө көздөрүн кошо ачыштырып жиберди.

Бала чыңырган бойдон сыртка октой атып чыкты, башпаанегинин дубалдарына далдаланып, тытмалап качып отуруп, акыры ал көлдү карай чуркады. Чалынып, чуркап ал сууга жетип барды да, башын өйдө-ылдый силкилдетиپ, көздөрүн жууганга аракеттенип, бетин суу менен чапчылай баштады.

Мультфильмдерден ал суусар жөнүндө жүз жолу көргөн. Кызык сүрөттөрдөгү алардын сасыгы тууралуу күлүп-тамашалап көргөзчү, бирок чынында бул күлө турган деле иш эмес экен: ал эки саатча биротоло көрбөй, сокур болуп калды. өмүр бою көрбөөчүдөй. Ал, биротоло сокур болуп же көзү начар көрүп калабы деп коркту, анда иштин бүткөнү. Көзүнүн ооруганы бир топ күн бою кетпей койду да, аны эки аптадай кыйнап жүрдү. Башпаанегиндеги, кийим менен чачындагы жыт алигиче кетпейт, бир жарым айдай сасый берди.

Ошондо ал аргасыз күлдү.

Каталар.

Тамак-ашын коргошу керек. Бала көздөрүн жууп көлдө жүргөн маалда суусар нары казып отуруп, таш баканын жумурткаларын бүт жеп салыптыр. Брайен сууда өлө турган чаар балыктай чалкалап чабак уруп жүргөндө суусар жумурткалардын кабыгынан бери жалап, жеп коюптур. Суусар тамакты таап алып бүт жей бериптир, Брайен болсо тажрыйбасыздыгы үчүн жазасын төлөй бериптир.

Тамак-ашын бекитип, жакшы баш паанек табышы керек. Жалаң эле шамал менен жаандан далдалана турган эмес, жакшылап коргоно турган башпаанек керек. Суусардан кийинки күнү бала жашаганга жакшы жай кура баштады.

Негизги ою жакшы болчу, башпаанекке жерди туура тапкан, бирок ал өтө алыс кеткен жок. Ал жалкоо эле, бирок азыр ал табият тууралуу, аны кыймылдаткан нерсе жөнүндө экинчи эң маанилүү нерсени түшүндү. Тамак-аш биринчиси болчу, бирок ошол тамакты табуу үчүн аракеттер улана берди. Табиятта оной эч нерсе жок. Бала жеңил жолго түшмөк болду да, анысы үчүн таш баканын жумурткаларын берип кутулду, ошол жумурткаларды ал дүкөндөн сатып алчы тооктун уруктарынан да жакшы көрчү. Бул тукумдар кандайдыр бир тогураак жана кубаттуураак болчу.

Башпаанегин жакшыртмак болуп ал, аны буза баштады. Тоодогу куураган кызыл карагайдан чоңураак дөңгөчтөрдү алып келип, алардын бир нечесин оозуна бекитти, шиш жагын үстүнө карматып, түбүн кумга көмдү. Анан узун бутактарын араларына киргизип токуп, чындап байланган дубал жасады, ага дагы алымсынбай ал ничкерээк чырпыктарды биринчи өткөрүлгөн жыгачтын арасынан токуп өттү. Акырында ал баарын бүтүп, чырпыктын арасынан муштуму дагы кирбей тургандай бүтөлгөнүн көрдү. Бардыгы тыгыз токулган себеттей бекем карматылыштыр.

Анын баамдашында ооздогу эшиги бошураактай сезилди, ошондуктан ал ага атайын убактысын бөлүп, мажүрүм галдан каалганы токуп чыкты, эми анысы ушунчалык жыш болгондуктан суусар болобу же ач күсөнбү, — деп ойлоду ал бутундагы тактарын карап, — эч кимиси кире албайт. Анын ашык-машыгы жок эле, бирок кертилген чырпыктарды пайдаланып ал каалганы ордуна илүү жолун тапты, анан тамынын ичинде болуп калгандан кийин гана

өзүн бир аз коркунучсуз сизди. Аюу, башка бир чоң жаныбар дагы эле дубалдарын тытмалап кирип келиши ыктымал, бирок майда айбанаттын бири дагы анын тынчын албайт, курулуштун түзүлүшү үйдү дагы эле үстүнөн жана астынан шамалдатууга мүмкүнчүлүк берчи.

Башпаанекти куруш үчүн ушунун бардыгына үч күн кетти, ал ортодо жаа менен балык атып жеп, күнүнө төрт маал сууга түшүп кирип, суусардын сасык жытын кетирүү аракетинде жүрдү. Тамын салып, акыры жакшылап салгандан кийин анын алдында дагы бир маселе турду: тамактануу.

Анчылык кылып же балык улап тамактанса болмок, бирок ал узакка чейин оозуна наар албай жүргөндө эмне болду эле? Жер-жемиши түгөнүп, же ал сырकोлоп, бир жери ооруп калса, суусарды эстей коюп ойлогону: убактылуу жыгылып калса, анда эмне болмок? Ал тамакташты сактоону үйрөнүшү керек, ага орун табышы керек, сактоо жолдорун үйрөнүшү керек. Каталар.

Ал каталарын ондоого үйрөндү. Азыгын кайрадан жерге көмгөн жок, башпаанегинде да аны калтырган жок, анткени дал ошол маалда аюуга окшогон бирөө келип калышы ыктымал. Кандай гана болбосун, тамак-ашы бийикте болушу керек, бийикте гана коопсуз болот.

Башпаанегинин каалгасынын үстүндө, аска он кадамдай бийикте сороюп чыгып турган жерде азык-түлүк сактаганга ыңгайлуу бир жай бар болчу, айбанат жетпей турган, бирок өзү да жете албаган чакан тектир бар эле.

Албетте, ал үчүн шаты керек. Ага бир шаты жасоо керек. Бирок аны ал жалгыз жасай албайт, бутун коё турган тепкичтерди кармата албайт деген ой аны бир аз алагды кылды, ошондо ал туш тарабынан сороюп турган бутактары бар бир куураган кызыл карагайды тапты. Балтасы менен ал бутактарды төрт-беш эли аралыкта калтырып, калганын

кыркып таштап, акырында он кадамдай узундуктагы дөңгөчтү сүйрөп барып, башпаанегинин алдына жеткирди. Дөңгөч бир аз оор экен, бирок кургак болгондуктан алы жете тургандай болчу, ошондуктан аны өйдө тургузгандан кийин бала тектирчеге оңой эле чыкты, болгону ал чыгып бара жатканда тоголок дөңгөч нары-бери кыйшандап турду.

Анын тамак-аш текчеси, ал муну ушинтип атап алды, куштардын кыгына толо экен, бала аны чыбык менен шашпай тазалап чыкты. Ал бул жерден эч кандай чымчыкты көргөн эмес, бирок от жакканда түтүнү ачык жерден түз эле ушул жерден өтчү, балким, куштар түтүндү жактырбаса керек. Бала байкап отуруп, ага дагы мажүрүм талдын чырпыктарынан жыш кылып каалга токуп чыкты, эми ишти бүтүргөн соң асканын бетин карап: асты өзүнүн башпаанеги, үстү тамак-аш текчеси, эми ал өзүнө өзү ыраазы болду.

Жаман эмес, — деп ойлоду ал, — велосипединин тетиктерин майлагандан башканы билбеген бала үчүн анчалык жаман эмес. Огеле жаман эмес. Каталар.

Ал башпаанек менен тамак-аш текчесин жакшы жасады, бирок алигиче балык менен жер-жемиштин калгандарынан башка оокаты жок. Ал жеп жүргөн балык көп сактаганга жарабайт. Бир жолу апасы бир балыкты унутуп калып, анан алар Кейп-Хесперге туугандарын көрүп келгени баргандан кийин үйүнө кайтса, үйдүн баары бүт балык сасып кетиптир болчу. Балыктарды көп сактаганга болбойт.

Аларды өлгөндө сактаганга болбойт, — деди ал, — бирок курган текчесин карап турганда ага бир ой келди да, бала сууну карай жөнөдү.

Тамактын калдыктарын ал кайра сууга таштады эле, жытына жайнаган башка балыктар келди.

— Кызык...

Алар тамакка тез эле чогулуп келе калгансыды, өзгөчө майда балыктар. Ал оңой эле тигилерди атып, атүгүл пишине сайып алса болмок, бала мурдакыдай эңкейип турду. Ал колу менен сууну чайпап, балыктарды азгырды, ошондо тигилер түз эле ага келишти. Эми ал балыктарды колу менен кармаса да болот. Көлмөк сыяктуу бир нерсе жасайт...

Оңдогу асканын оркойгон жеринде майда таштардан кырка тизилип калыптыр, алар негизинен таштын сыныктары, майдалары, күкүмдөрүнөн чогулуп, айрымдары муштумдай, калгандары кишинин башындай экен. Түштөн кийинки убакыттын баарын ал жээкке таш ташып, балыктар жашай турган бир чоң көлчүктү курчай курду, эки таштан «колду», он беш кадамдай көлдүн боюн айланта тосту. Эки кол бир жерге жакындап келгенде, ага бала эки кадамдай кире турган ачык жерди калтырды, акырында ал жээкте кыйынтыгы кандай болорун күтүп отурду.

Ал алгачкы таштарды кулата баштаганда, балыктын бардыгы туш тарапка качты. Бирок сөөк, кылкан, ичегиден турган балыктын калдыктары көлчүктө болгондуктан тигилер оокаттанганы кайра келишти. Көп өтпөй, бир саат чамасында отуз-кырктай чакан балык курчалган жерге толду, Брайен ал жерге мажүрүм талдан токуган эшикке кошуп келишкен тузак жасап, балыктарды ага камады.

— Тирүүлөй балык! — деп кыйкырып жиберди ал. — мен эми балык сатсам да болот...

Кийинчерээк жегенге тирүүлөй балыкты сактоо бул эң мыкты жеңиш, — деп ойлоду ал. Бул жөн эле жан сактоо эмес, бул алдын-ала ойлонуу, келечекти ойлонуу.

Албетте, ал балыктарды кармоодо күтүүнүн ушунчалык татаал экенин билген эмес.

Күндөр бирине бири кабатталып, бири-бири менен аралашып калды, ошондуктан бала эки-үч аптадан кийин гана күндөрдүн өтүп жатканын билчи, себеби ал баш паанегинин эшигине жакын бир ташка күндөрдү чийип белгилеп турчу. Чыныгы убакытты ал окуяларга байланыштырчы. Окуясыз күндү, эч нерсени эстей албаса, анда жөн эле күн чыгып, кайра батып, анын арасында бир аз жарык эле болчу.

Бирок окуялар, анын эсинде калган окуялар ага убакытты баары бир эстетип турду, алар эмне болгонун билип жана эстеп, эсинде күндөлүк жүргүзүп турушу үчүн керек эле.

Анын биринчи эт жеген күнү болгон. Ал күн башка күндөрдөй эле башталган, күн чыккандан кийин ал айланасын тазалады, дагы бир түнгө отуну жетерин текшерди. Бирок буерде узак убакыт өткөн болчу, балык менен жер-жемишин жеп жүргөнүнө көп болгон, ал эми балага дагы көбүрөөк нерсе керек эле, кубаттуу, оор тамак жеш керек болчу.

Ал этти аябай эңседи. Эми ал түнүндө да этти ойлочу, апасынын эт кууруп бергенин эстеп, күрпүнүн этин сагынчы, анан бир түнү отун жагаардан мурда ойгоно түштү, оозунан шилекейи чууруп, чочконун этинин даамы оозуна келип калыптыр. Ушунчалык даанадаамданат. Бирок мунун бардыгы эстөө гана, ал этке жетүүдөн үмүтүн үзүп койгон.

Отун табуу үчүн ал турагынан улам алыстап кетип жүрдү, айрым учурда эми ал бир чакырымга чейин да кетет, анан ошондой алыс жерден бир күнү көптөгөн майда жаныбарларды көрдү. Ал, тыйын чычкандар болчу, бүт жерде жайнап жүрүшөт, кичинекей, кызыл тыйын

чычкандар аны менен баарлашкансып, урушуп, бир бутактан экинчисине секирип кетип жатышты. Ошондой эле бул жерде коёндор дагы көп эле: алардын чоң, кызгылтым-бозомтуктары, күн батаарда гана көрүп калчы орточолору да бар эле. Чоңураактары кээде бала жакын барганча отура берчи, анан секирип, эки-үч кадам секирчи да, кайра ордунда катып калчы. Баланын оюнда эгер ал бир аз көнүгүп, үйрөнсө, анда ал чоңураак коёндордун бирин жаасы менен атып же шиши менен сайып алмак, бирок эч качан кичинелерине же тыйын чычкандарга тийбейт эле. Алар өтө майда жана тез качышат.

Анан дагы куштар бар болчу. Алар анын эсин оодара турган. Куштар ар жерде жайнап жүрүшөт, беш-алтыдан топтошкон, алардын түстөрү ушунчалык кооз болгондуктан Брайен талга жөлөнүп, эс алып отуруп аларга суктанат, анан ал эки кадамдай жакындаганда так бет мандайдагы мажүрүм талдардын бадалында жашырылган бирөө күтүлбөгөн жерден бапырап учуп чыга калат. Брайен аларды дааналап көрө албай, бир жерге топтоп, эсебин ала албай жүрдү, анткени тигилер ушунчалык тынч, аябагандай жакшы жашырынышчу.

Эң жаманы, алар унчукпас болчу, же алар үн чыгарбоону жакшы билишчи беле, тигилердин тунжурап, бекинип жана бергенинен баланын кыжыры кайнап кетчи. Куштар атырылып учканга чейин бирин кармап калайын деп, Брайен эч жолун таппай койду. Күнүгө эртең менен токойду кыдырып жөнөгөндө бырпырап учкан куштан ал чочуп, секирип кетчи. Эсинде калган бир күнү ал эртең менен токойдунучуна жетип, куураган бир кайыңдын дүмүрүнө барып, манжалары анын бутактарына жаңы эле тийгенде бетине катуу шамал согуп, куш учуп чыккан.

Бирок биринчи этти жеген күнү ал ошол куштардан бирөөнү атып келмек болуп атайын чыккан болчу, эртең

менен жаасын жана шишин алып, кууп жүрүп акыры бирөөнү өлтүрдү да, этинен тоё жеди. Отун үчүн эмес, жержемиши үчүн да эмес, болгону бир паранданын этин жеш үчүн гана барган.

Алгач анын аңчылыгы жакшы болгон жок. Ал көлдүн башын карай бара жатып, тээ бийикте жайнаган куштарды көрдү, ылдыйда да жамырап жүрүшөт, бирок аларды учканда гана көрүүгө болот эле. Тигилерди уча элегинде көрө тургандай бир айласын табуусу керек эле, амал таап аларды жаасы менен атып же шиши менен сайып алышы керек, бирок андай эч айла таппай койду.

Көлдүн боюнан ал жарым жолду басып өттү, жыйырма чакты чымчыкты чочутуп учурду, акырында куштарга жакын барып бир талдын түбүнө отурду. Ал аңчылыкты үйрөнүшү керек, эмнени туура эмес кылып жатканын билиши керек. Тигил жакта куштар бар, алардын көздөрү бар, ал болгону эки буюмду гана өзү менен алып келе алат.

Туура эмес ойлоп жатам, — деди ал. Мен туура эмес жасап жатам. Андан да жаманы — мен туура эмес иш кылып жатам, бардыгы туура эмес. «Кыйраттың, — анын оюна ушул какшык келе калды, — мен аны билем, рахмат. Туура эмес кылып жатканымды да жакшы билем. Бирок туурасы кандай?» Таңкы күн аны ысытып жиберди, денеси бүт бышып калгандай сезилет, талдын түбүнө отура кетти, бирок оюна эч нерсе келбей койду; анан ал ордуна кайра туруп жолуна түштү, эки кадамдай баскыча болбой эле, алдынан бир чымчык учуп чыкты. Ал көптөн бери ошол жерде болсо керек, бала болсо аларды кантип көрөм деп баш катырып отурат, жанында эле турбайбы, көрсө, таптак эле жанында.

Бала кыйкырып жибергени аз калды.

Бирок чымчык учуп чыккан маалда бир нерсе анын көңүлүн бурду: ал сырдуу ачкычтай эле. Чымчык көл тарапка

учуп чыккан болчу, анан сууга коно албай турганын көрүп, артка бурулду да, дөбөдөгү талдарга багыт алды. Куш талдардын арасынан кайып барып бурулганда, ага күндүн нуру тийип, бир маалда Брайен тигини даана байкады: денесинин алды жагы шишик, башынан аркасына чейин семиз денеге жабышкан сүйрү октой көрүнөт экен.

Алмурутка окшош, — деди ал, — бир учу кууш, денеси кичинекей, бирок семиз, учуп бара жаткан эле алмурут.

Анын сыры ошондо болчу. Бала куштардын канатына, өңү-түсүнө, конгонуна жараша айырмалап жүргөн. Канаты менен өңү-түсүнүн ордуна ал сырткы келбетин издеши керек эле, сөөлөтүн кылдат айырмалап карашы керек эле...

Бул телени бурагандай кеп болчу. Бир маалда ал мурда көрө элек нерсени байкап калды. Дал ошондо бала уча элек үч кушту көрдү, алар бири-бирине жакын жай жылып, жаа менен атканга ыңгайлуу аралыкта басып жүрүштү.

Бул жолу ал үлгүрбөй калды, кийин дагы үлгүргөн жок, бирок көрдү, тегеректеги куурайлардын арасында отурган баштары шиш келген кичинекей, бирок семиз караандарды көрүп калды. Ал улам-улам көзүнө элестетип, кайрадан карап, жебенин учканын болжойт, бирок азырынча анда ок үчүн ылайыктуу канаттар жок, канаттар шиштен бир аз чоңураак болчу, аларды атканда кээде четке кетчи. Чымчык жети-сегиз эле кадам алыстыкта болсо да, канатсыз жебе кайып кетет, андан көрө чыбык же шишти пайдаланышы керек. Бир аздан кийин ал жаасына келди. Анысы балыкка жакшы жарайт, алар түз эле октун учуна чейин келишет, бирок алыс аралыкка жарабайт, мына, маселеназыркыдай алыстыкка.

Бирок анын колунда балык үчүн шиш бар эле, эки ачакейлүү бөтөнчө нерсе, бала жаасын сол колуна которду да, шишти оң колуна алды.

Бала шишти ыргытып көрдү, бирок ал анчалык жакшы жана ыкчам машыга элек болчу: куштар укмуштай ылдам

жана тез учуп кетип жатышты. Бирок акыры ал бир нерсени түшүндү: эгер куш конгон жеринен жыла баштаса, анда шишти түз эмес, бир аз кыйгач ыргытыш керек экен; ал жакыныраак барып, шишин чымчыкка мүмкүн болушунча жакындатып, анан алдыга ныктап сайып алса болмок. Бала эки жолу жакын барды, анан көл жакка ылдый түшүп, кемчеттин уясынан алыс эмес жерден өзүнүн биринчи эт азыгын таап алды.

Чымчык уча турган болгон, ошол маалда эки ок аны кайра жерге кулатты да, ошол замат өлтүрдү, бир аз тырпыраганга гана жарады. Брайен аны эки колу менен мыкчый басып, чымчыктын өлгөнүн күттү.

Андан кийин ал шиши менен жаасын колуна алып, көлдү айланып, башпаанегине чуркаган бойдон келди, ал жерде али оттун чогу бүлбүлдөп күйүп турган экен. Бала паранданы эмне кылсам деп саалга ойлоно калды. Куурган балыктын этин го ал толугу менен эле оозуна салып жиберчи. Бул болсо башкача болчу, аны ириде тазалаш керек.

Үйүндө мындай ишти эч элес албаган, өзүнөн өзү эле бүткөндөй көрүнчү. Ал дүкөнгө барып, бир тоокту алчы, анан аны апасы тазалап, жүнүн жулуп, очокко демдечи, ошону менен бүттү, ал жечи. Илгерки апасы, буга чейинки апасы аны бышырып берчи.

Эми анын парандасы бар, бирок ал тазалай албайт, ичиндегилерин алганды толук билбейт, жүнүн, канатын жулганга жарабайт, эмнеден, кантип баштаганды да билбейт. Бирок анын эт жегиси келет, жеши керек, ошонусу аны амалсыз иштетти.

Акыры канаттарын оңой эле жулду. Бала аларды алгач жулмак болгон, бирок териси ушунчалык жумшак экен, канаттары менен кошо сыйрыла баштады, ошентип ал паранданын терисин да кошо сыйрыды. Мандариндин кабыгын аарчыгандай, — деди ал. Терисин сыйрып бүткүчө иче-карды арт жагынан өзү эле түшүп калды.

Ошол замат аны чийки эттин жыты каптады, буу чыккан кыктай болуп чымчыктын ичинен иче-карды чууруп түшүп калды, ошондо анын кускусу келип кетти. Бирок ал жытка дагы бир нерсе кошулуп, кандайдыр бир токчулук даамы ачкалыгы менен жуурулушуп кетти, баланын жүрөгү айланганы токтолду.

Куштун башын бала балтасы менен заматта кесе чапты, буттарын да ошентип ажыратты, ошону менен анын колунда эми тооктун эле майлуу, семиз кара кесеги жана чакан саны калды.

Аны ал башпаанегинин дубалындагы бир нече таякка илип коюп, өзү канаттары менен иче-кардын сууну карай балыктардын көлмөгүнө алып кетти. Балыктар аны жеп салмак, ошондо жайнаган көп балыктар келет. Кийин ойлонуп, ал канаттары менен куйругун бөлүп алды, алары катуу, узун жана татынакай экен: күрөң, боз жана чымкый кызылга боёлуптур. Булардын да бир пайдасы тиер, — деп ойлоду ал, — мүмкүн, жебенин бир жерине жарап кетет.

Калганын ал сууга таштап койду, кичинекей, тегерек бир балык аны тытмалай баштаганын көрдү да, колдорун жууду. Башпаанегинин артында чымындар этти каптап алыптыр, бала аларды жиндене айдады. Акыркы жолу чымындардын келгени кызык, бирок ал от жагып, түтүн чоңойгондо тигилер бир паста жоголуп кетишти. Бала шишин чымчыкка сайып, аны отко кармады.

От аябай ысык болчу. Жалын майды эритип, куштун эти күйүп кете жаздады. Бала аны бийигирээк кармады эле, оттун табы начарлап, акырында этти четкерээк жылдырды да, жакшылап бышырып алгансыды. Анысы аз келгенсип тооктун бир капталын кактаганда эле, майынын баары агып түшүп калгандай болду. Бала этти жай оодарышы керек болчу, андай кылуу өтө оор эле, себеби анда ал колдору менен эки ачакей таякты алып кумга сайып, анын ортосуна

гана шишти илмек. Этти оодарып ал ошону менен бирге паранданы бышыруунун жаңы ыкмасын ойлоп таап жатты.

Бир нече убактан соң эттин сырты бышты, анын жыты апасы очокто тоокту бышыргандагыдай эле каңылжаарын ордөп жатты, бала чыдабай төш этинен кичине үзүп алайын десе, ич жагындагы эти али чийки экен.

Чыдамкайлык керек, — деди ал. Бардык нерсеге чыдамкайлык керек, күтүүгө, ойлонууга, бир нерсени туура жасоого да. Бардыгынын түбү чыдамкайлык, жашоонун баары чыдамкайлык, сабырдын түбү сары алтын.

Ал артына чалкалап, паранданы жай бурады, майын кайра этке агызды, шашпай бышырды, улам жыттап-жыттап коёт, кайра бышырып, анан быштыбы-бышпадыбы баары бир болуп калганда, эттин сырты карайып, оор жана ысык болгондо ал жеп кирди.

Бала куштун төшүн бөлүп, эттен үзүп, аны оозуна салды да, жай чайнады, даамын таткана майда чайнап, ойлонуп кирди.

Эч качан. Бүт тамактар, гамбургер менен угуттун баары, үйдөгү куурдак же бышырылган оокаттар эч качан, бардык шириндиктер же май тоочтор, атүгүл чокко, бууга, сууга бышырылган тамак-аш түгөл, эт менен пицца болсун эч качан, бүт балыктар да, эч-эч — эч качан ушул биринчи таткан бул эттей даамдуу жана ток болгон эмес.

16

Мына эми ал көлдүн башы тарабында турду, ал мурдагы алаңгазар бала эмес болчу, эми эч качан кайра мурдагыдай болбойт.

Биринчи күндөрдөн бери көп убакыт өттү.

Биринчи Жебе күнү: күрмөсүнүн айрылган жерлеринен жип чубап алып чыйратып, дүмүрдүн бир сыныгына такап

алып мажүрүм талдын бутагын ийип, түз ата турган жебе жасаган күн. Таамай атар эмес, андайды бала кайдан жасай алмак, бирок жебеси түз уча турган, анысы менен эгерде бир коён же куш бир кыйла алыс же жакын жерде турса, жетиштүү жебеси болсо, ал аны сөзсүз атып алмак.

Анын артынан биринчи Коён күнү болду: бала чоң бир коёнду атып алды да, баягы паранданы тытмалагандай терисин сыйрып, этин жеш үчүн аны дал ошондой кылып бышырган; паранданыкындай майлуу эмес, бирок жакшы эле; коёндун жонунда гана бир аз майы бар болчу, этти ошонусу даамдуу кылды.

Эми бала коён менен паранданы алмак-салмак атып алып жүрдү, ортодокээде балыктан жеп коёт.

Ошенткен менен ал дайыма ачка боло берчи.

Мен дайыма ачкамын, бирок колуман келгени эле мен өз тамагымы таба алам, ошондуктан мен өзүмдү тың сезем. Мен эмне кылаарды билем.

Ал көлдүн боюндагы жаңгак токоюна жөнөдү. Жоон түптөрдүн алдындажашыл жаңгактарды каптаган жука кабыктары бар экен, бала жаңгактарды жесе болоорун билчи, бирок тигилер азырынча быша элек экенин билди. Ал чынындапарандаларгаууга чыккан болчу, алар жаңгак бадалдарынын калың жерине бекингенди жакшы көрүшчү; бутактары калың жерлерге бекинишет, алар куштарды жакшы коргойт эмеспи.

Бир оокумда куурайлардын арасынан бала паранданы көрүп калды, ага жакындай барды, тигинин башындагы таажысы көтөрүлө калып, кабатырланып, кара чегирткедей чырылдаганда бала ордунда тымтырс катып калды, тигил бир аз тынчтанып, таажысы кайрадан ылдый түшкөндө ал дагы жакыныраак жылды. Бала төрт жолу ошентти, паранданы эч тике караган жок, кыйгачтай басты, ошондо ал кушту байкабай өтүп бара жаткансыды; бул амалды

үйрөнүү үчүн ал көп машыккан, анткени менен ушул ыкмасы жакшы жарачы, ал бир ирет бир паранданы колу менен эле кармап алган; бир пастан кийин бала парандадан үч кадамдай эле аралыкта болуп калды, тигил болсо куурайдын түбүнө бекинип, катып калды.

Бул паранда ага арналган болчу, ошондуктан бала жипке жебесин чалып, канаттуу жебелеринин бирин катуу тартып туруп атып калды. Ок дегеле тийген жок, бала күрмөсүнүн айрык жеңинин түбүн байлап жасап алган белиндеги саадагынан дагы бир жебени алып чыкты. Паранда дагы эле алдында турду, бала аны тике карабай экинчи огун тартып мээледи да, дагы атып тийгизе албай калды.

Бул жолу куш бир аз жыла калды эле, ок анын так түбүнө сайылып, канаттуу жагы төшүнө тийип турду. Брайендин болгону эки жебеси эле калды, бала шишин оң колуна кармап, паранданы ошону менен өлтүрмөккө даярданды. Дагы бир жолу атып көрөйүн, — деди ал, — дагы бир көрөйүн. Ал дагы бир жебени жай алып чыгып, аны жаага чалды, кушту мээлеп туруп атканда анын жүндөрү чачырап кетти, бул — анын огу тийгендигин билдирди.

Паранда канаттарын катуу каккылап, ач айкырып алып тырпырап калды. Брайен секирип барып аны кармады да, заматта жерге бир чаап өлтүрдү. Анан ал бир аз туруп, жебесин тапты да, анын жайында экенин көрүп, кан болгон колун жууганы көлдү карай жөнөдү. Жээкке чөгөлөй калып, ал өлүк куш менен курал-жарагын жерге койду да, колдорун сууга малды.

Бул анын өмүрүндө акыркы жасаган аракети болчу. Кийинчерээк ал эмнеге бурула калганын билбейт: бир жыттанбы же үндөнбү. Күшүлдөгөн бир шектүү үн. Бирок үндөнбү же жыттанбы анын башы бурулуп, жарым-жартылай артына каратты эле, артындагы токойдон жүндөн жасалган бир дубал чыгып, аны карай жүк ташуучу унаадай

зуулап келе жатты. Бала анын багыш экенин байкады, андайды сүрөттөрдөн көргөн, бирок анын ушунчалык чоң болоорун билген да, ойлогон да эмес; тигил жете келип аны сүзүп жиберди. Ал ургаачы экен, ошондуктан мүйүзү жок, бирок маңдайы менен баланы оң капталына сүзүп, сууну карай ыргытты, анан ишин аягына чыгармак болду көрүнөтартынан куба келди.

Бала эсин жыйганга бир гана көз ирмеми бар болду, багыш кайрадан аны баса калып, башы менен сүзгүлөп, көл алдындагы баткакка тепселеп кирди. Кутурган неме го, — деп ойлоду бала. Болгону эле бир сөз оюна келди: кутурган. Көзүнө, кулагына ылай кирип кетти, эч айла кыла албады, мүйүздүн томпогу аны баткакка улам терең матыра берди, анан бир маалда эле баары тынчып калды, бала өзүн жалгыз калганын сезди.

Ал суунун үстүнө түкүрүнүп, абадан аптыга жутуп, какап-чакап чыкты, көздөрүндөгү ылай менен сууну аарчып, бир аз тазалангандан кийин караса, багыш андан четте, он кадамдай алыстыкта туруптур, чөмүч баштын тамырын жайма-жай чайнап жатат. Ал баланы карап да койгон жок, ага көңүл буруп да койгон жок, ошондо Брайен акырын бурулуп, суунун үстүнөн кулач уруп жөнөдү.

Бала кыймылдаганда эле тигинин жүнү тик тура калып, кайрадан ага жетип келди да, башы менен сүзгүлөп, алдыңкы туягы менен тепкилеп, аны сууга чөктүрө баштады, бул жолу жонуна да чыгып алды, ошондо бала абадан чоң дем алды да катуу чанырып жиберди, муштуму менен тигини башка-көзгө ургулап жиберди, оозуна суу толуп кетти, неден экенин ким билет, багыш кайрадан жээкке кетип калды.

Бала дагы бир жолу суунун үстүнө башын чыгарып карады. Бу жолкусунда ал кыйналып чыкты, ичи ооруйт, ичин катуу мыкчып алды, анын өлгүсү да келип кетти.

Багыш болсо кайрадан жай чайнап турат. Брайен тигини бир көзү менен карап, экинчисин жээктен албай бир аз турду, ал бир четинен өзүнүн канчалык жарадарлыгын, бир четинен багыш ага бул жолу тийбейт болду бекен деп байкап жатты.

Кутурган экен бу.

Бала акырын жээкке жыла баштады, багыштын башы менен желкесиндеги жүнү кутурган иттикиндей силкилдейт, аны байкай салган бала бир аз демин басып токтой калды, тигинин жүнү тикчиндеп, оозун кепшеп турду. Бала кыймылдайт, багыштын жүнү желпилдейт, бала токтойт, тигинин жүнүсилкилдейт, баланын ар кыймылы жарым кадамдай, акырында ал суунун жээгине жетти. Колдору менен тизесине таяна чөгөлөй туруп калды, чынында эле ага кыйын болду, ал буту менен баса алабы билбейт, багыш ага макулдай, анын жөрмөлөгөнүнө каршы эмес, анан ал жай гана суудан чыгып өйдөдөгү талдар менен бадалга умтулду.

Бала талдын артына өткөндө гана бутуна акырын турду, күчүн сынап көрдү. Буттары жайындагыдай, бирок кабыргалары катуу ооруйт, бала антигедем алып жатты, анан денеси сайгылашып кетти, ошондо оң ийини кандайдыр бир кайрылгансып кетти. Анын жаасы, шиши менен парандасы дагы сууда жатат.

Жок дегенде ал эптеп басууга жарады, бала бардыгын таштап салып кете берейин деди, ошол маалда багыш терең суудан кечип өтүп, кандай келсе ошондой тез басып, тайыз жеринен көлдү бойлоп, буттарын саздан сууругунда чопулдата соргондой үн чыгарып барып көздөн кайым болду. Карагайдын бутагына асылып алып бала тигинин кетип бара жатканын карады, оюнда багыш кайра келип, аны кубалай тургансыйт. Бирок тигил кетти, акыры ал биротоло көзгө көрүнбөй калганда бала жээкке барып

паранданы тапты, сууну кечип барып жаасы менен шишти алып чыкты. Эч нерсеси сынбаптыр, жебелери да ошол бойдон, кемериндеги саадакта экен, болгону ылай менен сууга чыланган.

Көлдү айланып, кайра артка келгенге бир сааттан ашыгыраак убакыт кетти. Буттары жакшы эле басып жатты, бирок эки-үч кадамды шашыла басып жиберсе деми кыстыгып кетип жатты, кабыргасы ооруганы да аны улам токтото берди, ошондо ал бир талга жөлөнө калып, деми ордуна келгенче туруп калат.

Багыш, бала башында ойлогондон да көп зыян келтириптир, жинди ургаачынын дегеле акылы жок. Тим эле айбанчылык. Башпаанегине жетип бала ичине сойлоп кирди да, чоктун дагы эле бүлбүлдөп турганына ыраазы болду, эртең мененкисин ириде эле отун алып келгени жакшы болгон турбайбы, ал биротоло эки-үч күнгө отун даярдап алганына дагы кубанды, тамак жегиси келгенде жанында балыгы барына курсант болду, анан акырында үргүлөп бара жатып тирүү калганына тобо кылды.

Ушундай айбан экен, багыш, — деди ал көкүрөгү ооруганын унутуп, уйкуга батып бара жатып, айбан гана ушинтип себепсиз эле кол сала берет, ошону менен ал багыштын да кол салганынын бир себеби бардыр деген ой менен уктап калды.

Аны белгисиз бир ызы-чуу ойготуп жиберди.

Ал шамал айдап келип жаткан бир жапыз үн экен, дуулдаган жапыз үн. Дабыштын катуулугунан эмес, бөтөнчөлүгүнөн чочугандан анын көздөрү ачылып кетти. Бала башпаанегинин ичиндеги шамалды сизди, шамал менен кошо жаан жааганын билди, өткөн кырк жети күндө көп жолу күндүн күркүрөгөнүн угуп жүрдү, бирок алар мындай эмес, буга окшош добуш эмес болчу. Күрүлдөгөн, тирүүнүкүндөй, кекиртектен чыккандай үн эле, арылдаган

үн болчу, алыстан чыгып, бирок аны карай келе жаткандай дабыш, анан ал чочулап, биротоло ойгонуп, кабыргасы ооруганынан өңү-башы тырышып, караңгыда отура кетти.

Анын оорусу эми башкача болчу, тырыштырган оору, мурдагыдан азыраак, бирок үн башка. Кызык. Табышмактуу үн. Арбактыкындай үн. Жаман үн. Бала отундан алып, отту күчөтүп койду, жалындын жарыгынан бир аз өзүн ыңгайлуу жана көңүлдүүрөөк сизди, бирок, ошенткен менен бирге ар нерсеге даяр болушу керектигин да сизди. Эмнеге экенин билбейт, бирок даяр болушу керек. Дабыш аны карай эле келе жатат, түз эле ага келе жатат, ошондуктан ал даяр болушу керек. Дабыш аны көздөп келатат.

Ал шиши менен жаасын тапты, алары башпаанегинин дубалындагы түркүктө илинип турган, ошол курал-жарагын ал карагайдын бутагынан жасалган жатагына жеткирди. Кичине тынч алды, бирок от алып келген тынччылыктай эле ал жаңы коркунучтан коргой албайт болчу, себеби анын эмне экенин ушуга чейин түшүнбөй турат.

Жүрөк өйүткөн коркунуч, — деди ал, — анан башпаанегинен алыс отгон четкерээк чыгып, асманды бир аз карады, өтө караңгы болчу. Дабыш ага келе жаткан белгисиз бир нерсе эле, эмне болду экен, тааныштай, аны бир жерден окугандай. Теледен көрдү бекен. Белгисиз нерсе... өх, — деп ойлоду бала. Жок-жок...

Ал шамал болчу, от арабанын үнүнө окшогон шамал, от арабанын дуулдагындай үн. Бул, тагыраагы, бороон болчу. Дал ошондой! От арабанын күрүлдөгөнүнчөлүк катуу шамал, эми ал аны карай келе жатат. Тобо, — деди бала, — багыш келген коркунучтун уландысы ушул болуп жүрбөсүн, андай болбой эле койсун.

Бирок кеч болуп калган, алдын-ала бир нерсе кылуу үчүн эми кеч. Таңгалычтуу тымтырстыкта ал түнкү асманды карап туруп, башпаанегине бурулуп, дубалына бир аз жөлөнүп

турду, анан ачык эшиктен өтмөк болгондо аны бир нерсе келип катуу сокту. Кийин ойлосо, ал сокку багыштын сүзгөнүндөй эле болгон экен. Тим эле ойго келбес, күчтүү. Кандайдыр бир оор күч аны катуу согуп, башпаанегине дегендете түрткөн бойдон карагайдан жасап алган жатак жайына алып ыргытты.

Ошол эле маалда шамал отту да бузуп, кызыл чок менен учкундарды сапырып, баланын тегерегине тумандата чачыратып жиберди. Анан ал кайра кайткандай боло түштү, бир азга күтө түшүп ал арылдап кайра келди да, баланын кулак-мээсин жеп, денесин бүт ээлеп алды.

Аны башпаанегинин жакынкы дубалына чүпүрөктөй эле алып барыпбир чапты, баланын кабыргасы жулунуп кеткендей эле болду, анан аны кайра көтөрүп барып кумдун үстүнө катуу чапкансыды, шамал бүт дубалды, анын жатак жайын, отту, курал-жарагын бүт көл тарапка учуруп барып, аларды жоготчудай болду, биротоло жок кылмак болду. Баланын моюну күйүп кеткенсиди, ал тура калып жанында кызыл чок жатканын көрө салды. Ал чокту күбүп жиберди, шымынан да биртике чок тапты, аларды да күбүдү, ошол кездешамал дагы урду, катуу сокту, ажаанданды. Бала токойдо, асканын тегерегиндеги талдар карсылдап сынып жатканын укту, өзүнүн денеси да ылдый кулап кетпес үчүн дубалга асылып, тырмышып жатты. Анын ойлонгонго чамасы келген жок, болгону тырышып борчук ташты кармап, ичинен келме келтирип жатты, бирок эмне дегенин өзү деле билбейт, болгону аман калсам деди, ошондо шамал көл тарапка жылып кетти.

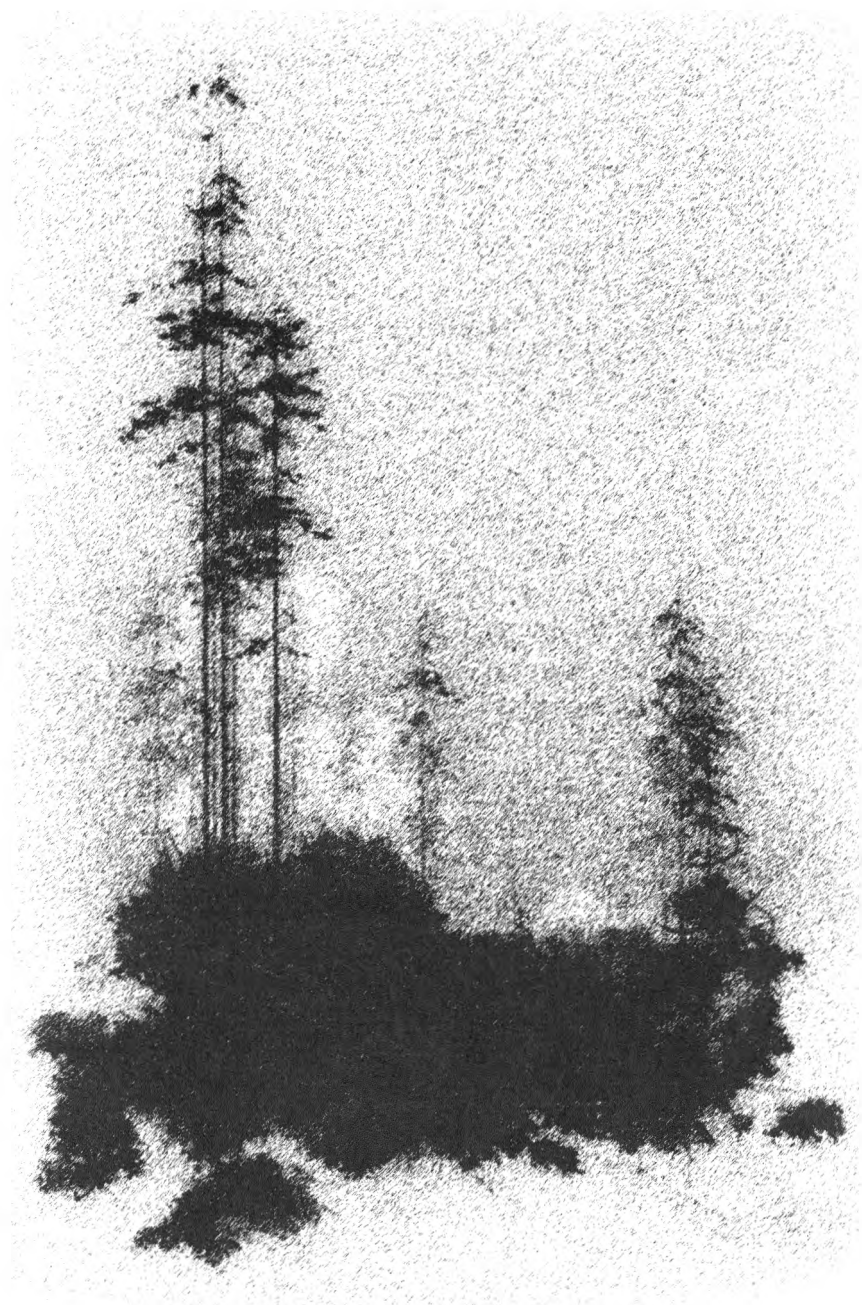
Брайен суунун катуу шуулдаган, шарпылдаган үнүн укту, көздөрүн ачып шамалдын көлдү тытмалап жатканын көрдү, суу туш тарапка чоң толкундарды чачып жатыптыр, анан суу чачырап, түнкү асманды карай жарык түркүктөй көтөрүлүп чыгат. Мунун бардыгы бир эле маалда кооз да, коркунучтуу да көрүнүш эле.

Бороон көлдүн наркы өйүзүндөгү жээкке дагы бир жолу урунду, Брайен талдардын карсылдап сынып кулап жатканын укту, анан бардыгы кандай күтүүсүз башталса, ошондой эле тез өтүп кетти. Бороондон эч нерсе калган жок, Брайен гана караңгыда калды. Ал от турчу жерден эч нерсе тапкан жок, учкун да жок, башпаанеги да жок, курал-жарагы, жатак жайы, атүгүл паранданын эти да жок. Мен кайрадан коколой башым менен калдым, — деп ойлоду ал, — караңгыда көр-жерин издеп жатып, кулаган кезимде кандай болсом, дал ошондой керт башым менен эле калдым. Денем сыздайт, караңгыда калдым, бүт баары жаңы келгендегиме окшош.

Анын ойлорун угуп койгонсуп чиркей-кыпыктар каптап келди, от өчүп, коргоочу түтүн жоголгондон баштап калың топ таноосуна чейин толо каптап кирди. Бардык оокаты жоголуп, жалгыз гана кемериндеги балтасы калды. Анысы дагы эле жанында. Эми жаан жаай баштады, ушул нөшөрдө эми ал от тутандырганга кургак эч нерсе таба албайт. Акыры ал жараланган денесин оркоюп турган борчуктун астына, мурда жатак жайы турган жерге алып кире качты да, колдору менен сыздап жаткан кабыргаларын кармады.

Чиркей-кыпыктар чагып жатканда уйку кайдан келсин, ошондуктан ал түндүн калганын бүт кыпыктарды чапкылоо, ушул күндө болуп өткөн окуяларды оюнан өткөрдү. Ушул танда эле ал ток, кыйла ток жана бактылуу эмес беле, бардыгы жакшы, мыкты курал-жарактары жана азык-түлүктөрү бар болчу, бетине күн тийип, келечегине да дилгир карап жаткан, анан эле бир күндүн ичинде, жалгыз эле бир күндүн ичинде аны багыш да, бороон да кууп жетип келди, эми ал колундагынын бардыгын жоготту, толугу менен баштапкыкейшине келди. Мына ушундай.

Асманга төлгөлөп чоң тыйынды ыргытышты эле, ал жолсуз болуп чыкты.

Бирок азыр баштагысынан анын айырмасы бар, — деди ал, — анысы чындык. Мен деле аларды кайра соксом болмок, бирок мен анткен жокмун. Жарык болгондо мен баарын кайрадан кура баштайм. Дале менин балтам бар, мен биринчи жолу жайгашканда да ушундай болчу.

Ошенткин, караңгыда ал тиштерин кычыратты, ошент. Силердин колунардан келгени ушул элеби? Болгон соккунар ушулбу, багыш менен бороон? Мейли, — деди ал жылмайган бойдон кабыргаларын кармап, анан оозундагы кыпыктарды түкүрүп жиберди. Ушуну менен эле иш бүтпөйт. Мына, айырмасы ушунда. Бала өзгөрүлдү, азыр анын эрки күчтүү болуп калган. Мен күчтүүмүн, айтмакчы, акыл-эсим менен күчтүүмүн.

Аягында, так таң атаарда муздак бир жел урду, башкача экен, бул муздак жел, андан чиркей-кыпыктар кайра саздын чөптөрүнө, жалбырактардын астына кире качышты, ошондо гана ал уктап калды. Же үргүлөй түшкөндөй болду. Анан эртең менен ал көзүн ачып, акыркы ойлогону ушул болду: бороон багышты да соккон болушу керек.

Ал ойгонгон кезде күн анын оозуна тийип, тили таңдайына катып калыптыр. Таң атаарда ал оозун ачкан бойдон катуу уйкуга кириптир, ошондуктан ал түнү менен бутун соруп чыккандай жаман даамданды.

Бала оодарылып, кабыргасы ооругандыктан аз жерден бакырып жибере жаздады. Кабыргалары түнү бою тартылып турган, эми ал кыймылдаганда көкүрөгүн тешип кеткенсиди. Бала жай кыймылдап, өтө катуу чиренбей акырын турду да, суу ичкени көлгө барды. Жээкте ал чөгөлөй калып, акырын жана өтө этияттык менен суудан ичип, оозун чайкады. Оң жагындагы мажүрүм талдан жасалган каалга бузулса да, балык көлчүгү дагы эле аман турганын көрдү, бирок балыктар жок. Алар кайтып келет,

— деп ойлоду ал, — мен жаа менен шишти даярдаганча алар келип калат, ошондо мен кайырмакка бир-экини кармап алам.

Бала башпаанегин караганы бурулду, дубал үчүн орнотулган айрым дөңгөчтөр жээктин боюна чейин чачырап кетиптир, бирок такыр эле жоголуп кетпептир, анан ал суудагы дөңгөчтүн астында жаткан жаасын көрдү, сыныш калыптыр, бирок келишкен жиби дагы эле бар. Жаман эмес, анчалык жаман эмес. Бала жээктин наркы ойүзүнө, дубалынын наркы бетине көз жүгүртүп, капыс көрүнүшкө таң кала карап калды.

Көлдүн кууш тарабында сары-күрөң бир нерсе жерде туйлап, суунун четинен алты-жети карыштай аралыкта тыбырчылап жатат. өңү боз, жер сымал же табигый боёлгон эмес, көргөн көзүнө бала бир паска түшүнө албай турду, анан анын эмне экенин билди.

— Бул учактын куйругу го, — деди ал үнүн катуу чыгарып, бирөө жооп берерине көзү жетпесе да.

Дал ошондой болчу, ал суудан сороюп чыгып турат. Бороон көлдү сапырганда учакты көңтөрүп жиберсе керек, аны ордуна жылдырып, куйругун чыгарып салыптыр. Мейли, — деди ал, — кызык. Анан ошол маалда ага бир ой келди. Ал учкучту эстеди, тигил учактын ичинде эле болсо керек, ошондо эле анын денеси ичиркенип, катуу кайгы каптагансыды, бала маркум учкучка карата бир сөз сүйлөп же ага бир нерсе жасап койсо болмок, бирок ал диний туура сөздөрдү билчи эмес.

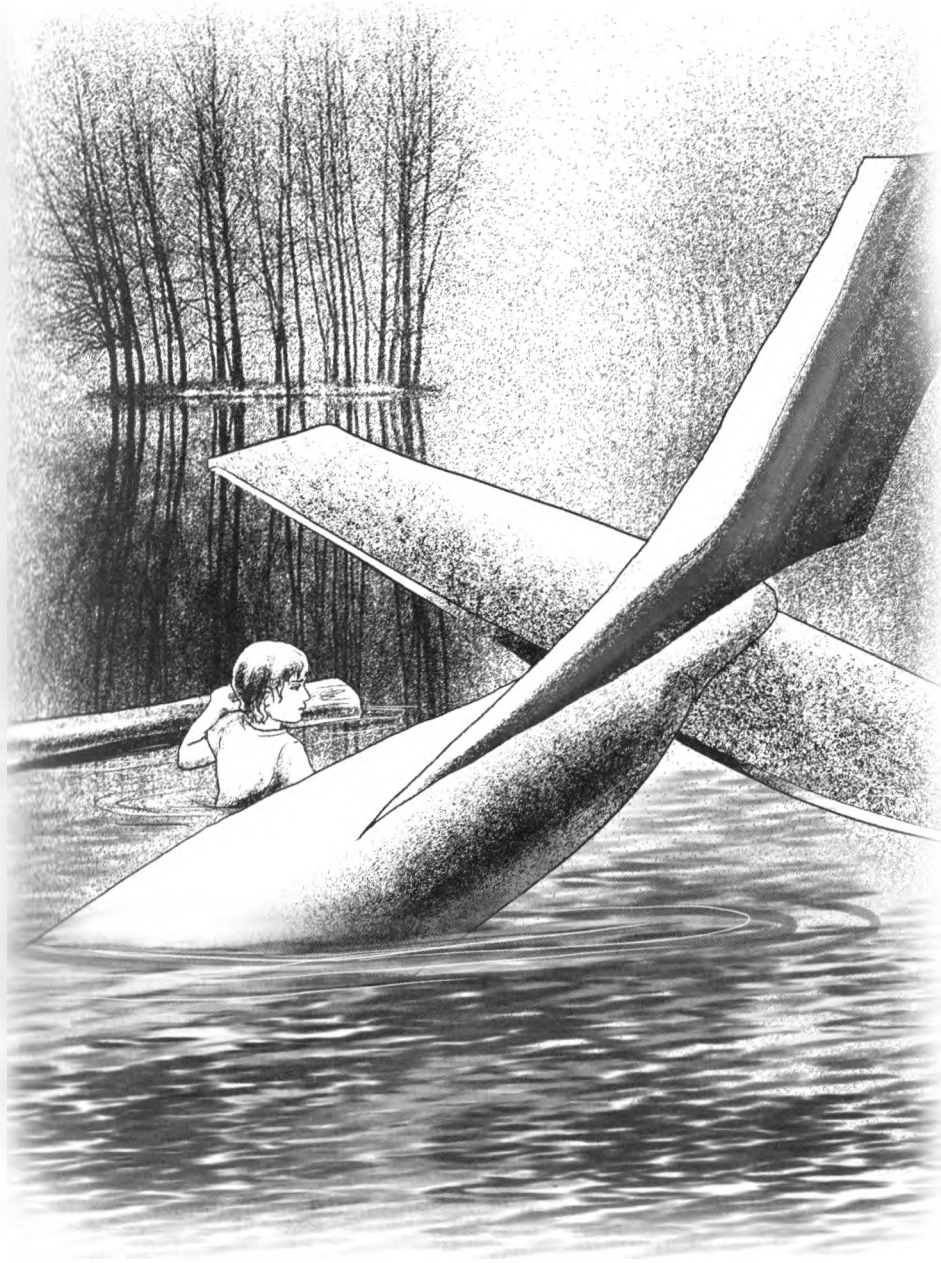
Ошентип бала суу тарапка жөнөдү, учакты карап, парандага ууга чыгып, көңүлүн бир нерсеге бурайын дегендей эмне кылары тууралуу оюн чогултту, учкуч жөнүндө да ойлонду. Жаныңыз жай алсын. Жаткан жайыңыз торко болсун.

Бала турак-жайына кайтып келип анын ойрону чыкканын көрдү. Көп ишти жасашы керек экен: башпаанегин кайрадан куруп, жаңыдан от жагып, азык-түлүк таап же аны даярдаганга белсенип, курал-жарак жасап, ошондо да анын баарын жай жасоосу керек, себеби анын кабыргалары ооруп жатат.

Биринчи иш деген биринчи. Ал кургак чөп менен майда чырпыктапмак болду, анан жакынкы эле кайыңдын кабыгын сыйрып, андан отко ичеги ырастады. Бала жай иштеп жатты, бирок ошондо да бир саатка жетпей ал от жагып алды. Жалын салкын, жаанчыл таңды жылытып, отун чытырап, ушунчалык катуу каңырсыган жытты чыгарды дейсиң, жан койбогон чиркейлер качып кутулушту. Жагылган отко ал кургак отун издеди, жаан дээрлик бүт жыгачты суу кылып коюптур, бала кургак жыгач таппай акыры бир жерде жайгашкан сагаса токоюн аралап, бийик жердеги калың чөптүн астынан кургак сакталган чырпыктарды тапты.

Аларды бала көпкө кыйналып балталап кертти, көкүрөгүнө кучактап же ийинине артып көп көтөрө албайт эле, бирок акырында бир күн таң атканча жага турган отунду эптеп чогултту. Ошону менен ал бир аз эс алды, деминбасты, анан башпаанегин биротоло жыйнаштырды.

Анын алгачкы тосмо жыгачтарынын көпчүлүгү дагы эле кырдын четинде чачылып жатыптыр, бала алардын негизги устундары мурдагы эле калыбында калганын көрдү. Шамал аны бузуп, көтөрө чаап, кырдын башына ыргытып жибериптир. Брайен алар өзүнө тийип, өлтүрүп же катуу жарадар кылып кетпегенине кубанды, ошондой болушу

мүмкүн эле, — деди ал өзүнчө. Эгер ал ууга чыкпаса, анда ачкасынан өлүп калат, эгер катуу жарадар болсо, анда ал ууга чыга албай калат.

Бала күч менен жака-белдеги бир жыгачты сүйрөп жөнөдү, акырында дубал мурдагы калыбына келтирилди, өтө түз эмес, бирок ал кийинчерээк түздөп алат. Жаңы жатар жай ырасташ үчүн ал карагайдын бутактарын оной эле тапты. Бороон-чапкын токойду талкалап кетиптир, өйдөдөгү асканын артында бир дөөнүн жини келип, ал талдарды бүт майдалап, тим эле талкалап салгандай көрүнөт. Килейген карагайлар аңтарылып, тамыры менен жулунуп, кулатылган. Жер тытылып, бутактар менен талдын чокулары каршы терши кулап жаткандыктан аларды аралап өтүү мүмкүн эмес. Жоон бутактардан турагыныничине сүйрөп кирип, жашыл жана жыттуу жатак жайын жасап алды, ошентип отуруп кечинде ал чарчап, ачка болуп, денеси оорлоп, кайрадан жашагангажарактуу турук даярдап алганына ыраазы болду.

Эртең, — деп ойлodu ал, — кайрадан караңгыда жатып, эртең, мүмкүн, балык кайтып келет, ал шиш менен жаңы жаа жасап алат да, биртике тамагын таап алат. Эртең азык-түлүк даярдап, дагы турагын оңдоп, баш ооруткан бир күндүн машакатынан кутулат.

Ал отту беттеп жатты. Денесин бүрүштүрүп алып башын колуна жазданды да, уйкуга кирди, ошондо көз алдына бир элес тартылды. Суудан сороюп чыгып турган учактын куйругу көрүндү. Ошондой болчу, соройгон куйрук. Ал эми учактын ичинде, ошол куйругу жагында жан сактоо баштыгы бар эле. Кулаганда ал калды болуш керек, анткени учактын негизги бөлүгү сынбай, сакталып калыптыр. Соройгон куйрук менен жан сактоо баштыгы ал үргүлөй баштаганда мээсинде жаңырыктап турду. Көздөрү ачык болчу. Мен ошол баштыкка жетсем, — деди ал.

— Эгер мен ошол баштыкка эптеп жетсем, анда тамак-аш, бычак менен ширенке болушу ыктымал. Уктай турган кап да болушу мүмкүн. Балык улоо үчүн шайман болушу ыктымал. Анда далай укмуштуу нерселер болушу мүмкүн. Мен ошол баштыкка жетип, ал буюмдарды алсам экен. Анда эле байыйт элем. Ошол баштыкка жетсем, ушунчалык бай болот элем дейсиң!

Эртең ошентем. Бала жалынды карап өзүнчө жылмайды. Эртең көрөм. Эртең баарын көрөм.

Ал уктап жатты, оюнда учактын соройгон канатын көз алдына элестетип, катуу уктады.

Эртең менен ал жарык түшүп калганда турду. Боз таңда ал от жагып, бир күнгө жарай турган тамак тапты, ал өзүн бир аз жакшы сезип калыптыр, анткени кабыргалары азыр түзүк. Турган жерин тартипке келтиргенден кийин ал көл тарапты карады. Учактын куйругу жоголуп же суунун түбүнө чөгүп кетет дегенге ишенбесе да, ал тигини дагы бир сыйра карап алды: анын деги эле жылгандай түрү жок.

Ал бут жагын караса көлмөсүнө шамалдын алдында таштап койгон биртике жемге балык чогулуп калыптыр. Ал учакка тезирээк барууну ойлоп жаткан, ошентсе да акыл-эсин жыйды, үйрөнгөндөрүн эстеди. Алгач тамак, анткени ал күч-кубат берет, алгач тамак, анан ой, анан аракет. Кол алдында балык турат, ал эми учактан ал эч нерсе таппай калышы мүмкүн. Бардыгы анын тилеги гана болчу.

Балык алдында турду, ал эми ашказаны болсо куру, эмнегедир башкача болуп калган ашказаны дагы тамак керектигин айтып турду.

Бала эки ачакей шиш даярдады, аны бүт ал жонуп отурган жок, учун гана шиш кылып алды. Буга бир саат же ошого жакын короду, ошол маалда ал асманга сороюп турган учактын куйругун улам карай берди, колдору чыбыкты учтайт, акыл-эси болсо учакта.

Шиш даяр болгондо, ал начар жасалса да бала эки ачакейдин ортосуна шынаа кагып, аларды экиге бөлүп, балык көлчүгүнө жөнөдү. Жайнаган балык жок болчу, он чактысы эле жүрөт, ошолордон бирөөнү тандады, алты элидей тегерек балык экен, анан ал шишин бекем кармап сууга малып туруп, колун шилтеп калды. Шиш балыкка таамай сайылды, анан ошондой эле оной жол менен дагы экөөнү кармады, үчөөнү тең отко алып барды. Эми балык үчүн анын тактасы бар болчу, улам шишти кармап тура бербейин деп балтасы менен чаап жасаган жыгач эле, аны оттун жанына кыйшайтып койчу. Бала үч балыкты тактага жаткырды да, учталган шынааны куйругуна сайып, бышыра турган тактанын жаракасына орнотуп, кызарып турган чоктун жанына койду. Балыктын эти оттун табына чырылдаганда, же ал бышканда, болбосо жытынан чыдабай кеткенде бала бууланган эттин терисин сыйрып жиберип, аны жеп кирчи.

Балыкка тойбой калды, тойгузганга жакындаган да жок, себеби балыктын эти өтө жеңил тамак болчу. Бирок ага күч берди, бала аны буту-колунун кубаттуу кыймылынан сезди, ошону менен эми ал учак маселесин ойлонуштура баштады.

Шишти учтап отурганда ал сал жана калак жасамак болгон, анысы учакта иш кылганга аянтча болот. Кандай гана болбосун, ал учактын куйругуна жетиши керек, жарышпы, кесиппи, акыры ичине кирип, бүт аңтарып келиши керек. Сал.

Муну айткандан жасоо абдан эле кыйын экен, деди ал үшкүрүнүп. Тегеректе дөңгөч толтура болчу. Жээкте агызганга даярдалган жыгачтаржайнайт, жаңысы да, эскиси да бар болчу, бороон алардын бардыгын чачып, омкоруп салган. Арасынан бирдей узундуктагы төрт дөңгөчтү тандап, аларды бириктирип койгондон оңою жок.

Аларды бириктирип, карматуу кыйын. Жипсиз же мык менен кайчылаш кагылган жыгачсыз дөңгөчтөр чачырап кетет.

Бала алардын бутактарын бири-бирине илиштирип көрдү, дөңгөчтөрдү кайчылаш да кийгизди, болбой койду. Ишти аягына чыгаруу үчүн туруктуу аянтча керек. Баланын амалы куруп, көңүлү чөктү, не айла кыларын билбей калды, мурда ал баарын таштап салып басып кетмек, ошентмек болчу.

Ошол маалда ал жээкте кайрадан не кыларын ойлонуп отурган. Амал, ал бир амал тапмак болду. Маселени чечүү үчүн ушул эле керек, акыл тегеретүү гана.

Ошондо амал тапты. Тандалган дөңгөчтөр жылмакай, жумуру жана бутаксыз болчу. Ага бутактары жоон дөңгөчтөр керек, ошондо ал бирөөнүн бутактарын экинчисине артып салат да, дубалды, азык текчесин, балыктардын эшигин жасагандай салды да ичке бутактар менен «токуп» алат. Бала жээкти тегерете карап келди да, бороон кулатып кеткен төрт кургак талдын учтарынтапты. Алардын керектүү бутактары бар экен, бала аларды иш кыла турган жерине, суунун боюна сүйрөп келди да, бирине бирин кынады.

Буга бир күндөй убакыт кетти. Бутактар ой келди, чачырап өскөн экен, ошондуктан айрымдарын кертип, анан бири-бирине кынады, ошентип отуруп биринчи дөңгөчтү экинчисине, аны үчүнчүсүнө кийгизип кирди.

Бирок акырында түштөн кыйла өтүп ишин аяктады, көрүнүшүнө окшоштуруп Биринчи Жыгач-Дөбө атап алган салы аны жээктен сууга тартып барганда да чачырап кеткен жок. Ылдый сүзүп көргөндө ал жакшы калкып бара жатты, андан кийин көздөгөн жерине жеткенде бала тырмышып, учакка чыга баштады. Бала анын үстүндө тура алмак эмес, бирок аны бойлоп сүзсө болмок.

Бала төшүнөн өйдө суудан чыгып турду, анткени ал учакка салды байлаганга болбой турганын түшүндү. Салды байлаганга бир айласын табуукерек эле, себеби анын үстүндө туруп иш жасамак.

Ал бир топко айла таппай турду. Анын эч кандай жиби жок болчу, болгону жаасынын жиби, анан теннис тапичкесинин боосу бар эле, бирок тигиниси дагы өлүк кишидей болуп, куйругунун учун соройтуп тура берди. Анан ал күрмөсүн эстей койду да, саадак катары пайдаланып жүргөн анын айрык жерин тапты. Бала аны ичке тилке кылып айрып, аларды бирине-бирин байлап, төрт кадамдай узундуктагы аркан жасап алды. Ал өтө бекем эмес, ага асылып Тарзанчасынан талдан талга секире албайт, бирок салды учакка байлап койсо болот.

Дагы бир жолу ал салын жээктен сууга агызып барып, көкүрөгүнө чейин сууда турду. Теннис тапичкесин ал башпаанегинде калтырып койгон, анан ал ылай аралаш кумга бутунун учу тийгенин сезгенде, ал суунун түбүн буту менен тээп алып, сүзүп жөнөдү.

Салды түртүү, — деп элестетти ал, — учак ташуучуну түрткөндөй эле экен. Бутактардын бардыгы суунун астында калып, ылдый тартып жатты, дөңгөчтөр өзү менен өзү жылып, жыйырма кадамдай бет келди агып барды, ошондо учакка баруу ойлогонунан кыйла оор иш экенине Брайендин эми көзү жетти. Ал токтобостон агып эле бара жатты, эгер минтип отурса, анда учакка ал караңгыда гана жете турган. Ал артына кайтмак болду, түнү уктап алып, эртең менен эрте кайра баштайт, ошондуктан бала салды кумга чейин артка тартып барып, аны колдору менен кырып-сүрүп, кургата тазалады.

Чыдамкайлык керек. Анын иши азыр жакшыраак болчу, бирок ага дагы бир аз чыдамкайлык керек эле, ал көлмөнүн четинен балык улап кирди, кечкиге чейин өлүп калбас үчүн балыктан үчтү кармап, аларды отко бышырып жеди. Андан тышкары, отундан көбүрөөк кылып ичкериге ташып барды, көп эле отун болду, андан кийин ал тоонун кырындагы талдардын артына батып бара жаткан күндү карап эс алып жатты. Батышта, — деди ал ичинен. Мен

батышта кирип бараткан күндү карап турам. Тигил тарапта атасы жашаган түндүк болчу, бул тарапта түштүк, анан ошол түштүк менен чыгыш багытында бир жерде апасы болсо керек. Теледеги кабарлардан ал укса керек. Бала апасынын кыймылдуу келбетин дароо элестетти, анткени, ал атасы жашаган жакты эч көргөн эмес. Ал эми апасынын кандай жашаганын бүт билчи. Апасынын алооканадагы жозусунда турган телевизору бар болушу керек эле, тигил андан жаңылыктарды угуп, Түштүк Африкада кандай кыйынчылыктар болуп жатканын айтып, соода жарнамасындагы бөбөктүн кандай татынакай экенине кубанып, идиш-аякты калдырата берчи.

Бала оюн кайрадан көлгө бурду. Бул жерде абдан кооз болуп турду, ишене албай тургандай кооз болчу. Күн асманды жарк эттирип, тим эле түркүн түскө боёп, анан ал түстөр көлдүн суусуна чагылышып, талдарды жаркыратып таштады. Кооздукка суктанып, анын кубанычын бирөө менен бөлүшкүсү келди да, өзүнчө кобуранды:

— Тээтигини карачы, тигил үстү жакты кара, муну көрсөң...

Айлана кооз болчу, бала түнкү сууктан кутулуш үчүн отту чоң жакты. Мынакей, кайра дагы, — деди ал өзүнчө, — кеч жайдын суугу, күз жыттанат. Бала уктаганы жатып ар кандай суроолорго жооп издеди. Ал бул жерден качандыр бир кезде деги чыга алабы? Чыкканы кандай болоорун ал билбей койду, бирок, эгерде чыгып калса, анын жашоосу кандай болмок? Анда жашоосу дегеле башка болмок да, ыя? Ал телевизор көрүп отурат беле? Бир маалда күн тоонун аркасына батып бара жатканын эстей койду: көл кандай түстүү болуп калды экен?

Укта.

Эртең менен суук күчөп калыптыр, бала дем алганда майда буулар чыга баштаганын байкады. Ал отко жыгачтан

дагы таштап коюп, жалын чонойгонго чейин үйлөдү, анан ичегиден калап коюп, өзү көлдү карай жөнөдү. Балким, аба суук болгондуктанбы, бала сууну кечсе жылуу экен. Ал кемериндеги балтасын кармалап, салдын дөңгөчтөрү чогуу бекен деп текшерди да, салды буту менен түртүп, учактын куйругун көздөй сүзүп жөнөдү.

Мурдагыдай эле салды ордунан жылдыруу оор болчу. Бир жолу куюн болуп, бала ордунда бир аз күтүп турду, кийин ал учакка жакындаганда калайдын жамачыланган жерин таап, буту менен эки сааттан ашык тепкиледи, биротоло шайы кетти, ошондо анын бир-эки балык кармап жегиси келди. Ошондой эле кара өрүктөй бүрүшүп алып, эс алгысы келди.

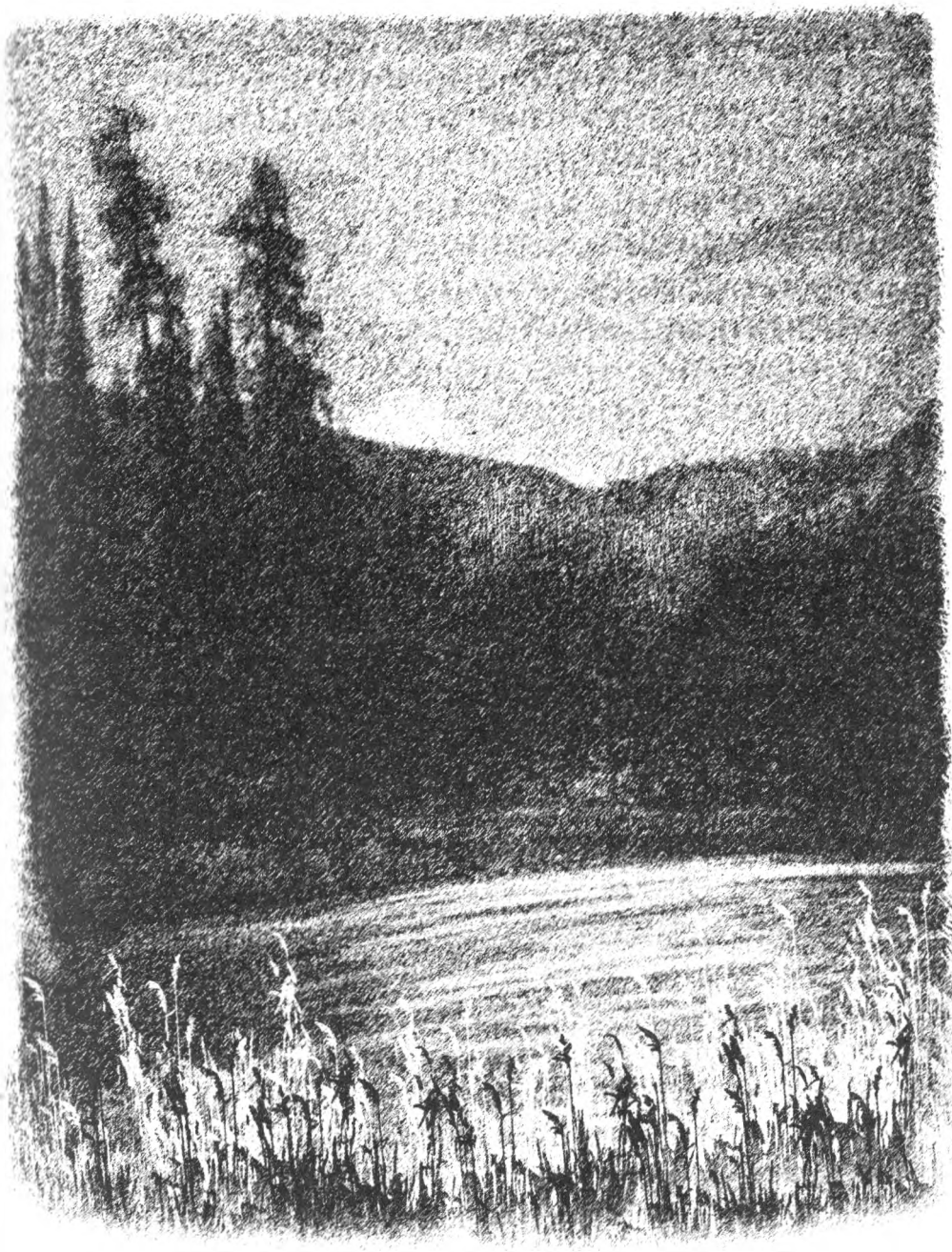
Жакындап барганда учактын куйругу чоңураак көрүндү, тике орнотулган көрсөткүчү менен жүк көтөргүчтүн жарымысы болсо керек, көп жерин ээлейт экен. Учактын үстү жагынын бир аз жери, куйругуна чейинки аралыгы суунун үстүнө чыгып калыптыр, тепкилөөдөн калай жөн гана ийилип калды, бала болсо салды кайсыл жерге байлаганды билбей койду. Бирок ал жүк көтөргүчтү айланып сүзүп барып, уч жагынан бир тешикти тапты да, жипти андан өткөрдү.

Салды карматып алып бала учактын жонуна чыкты да, чейрек сааттай чалкасынан жатып эс алды, алы кетип калган болчу, күнгө бир аз кактанды. Иштегин келбей калат го, — деди ал кобуранып. Ийгиликке жетем десең, анда башынан күчтүү болушуң керек.

Кандай болсо да ал учактын ичине кириши керек. Бүт жабык, атүгүл аркасындагы жүк салуучу оозу да суунун астында калган экен, ошондуктан ал жактан чумуп гана киргенге болмок.

Кайсыл жерден ал камалып калышы ыктымал?

Камалып калууну ойлогондо ал ичиркенип кетти, анан көлдүн тээ түбүндөгү учактын алды жагында эмне бар

экенин эстей койду, ал жакта дагы эле байланган бойдон учкучтун өлүгү бар. Суунун ичинде жүрүп Брайен аны көрдү, чоң кишинин чачтары толкунда жайкалып, көздөрү ачык экен...

Токто, — деди ал. Эми токто. Аны ойлогонду токтот. Бала коркконунан аз жерден сүзүп барган максатын унутуп, кайра жээкти карай качмак болду. Бирок жан сактоо баштыгынын элеси аны коё бербей койду. Эгер ал аны сыртка чыгара алса, же ал жакка кирип, бир нерсени алып чыкса. Шириндиктен бир кесим.

Ошол деле, кадимки эле шириндиктен бир кесим болсо деле жаман эмес.

Бирок учактын ичине ал кантип кирет?

Бала салдан сыйгаланып түшүп, учакты айлана сүздү. Кире турган жер эчкөрүнбөйт. Үч жолу ал бетин сууга малып, көздөрүн чекчейте астын карады. Суу кир экен, бирок ал алты карыштай аралыкты көрүп турду, ошентсе да учакка кире турган жери жок. Жол жок экен.

18

Брайен учактын куйругу тарапта эки эселей күчтөнө иштеди, теңдегич менен жүк көтөргүчтү ичинен аралап, бирок кирүүгө жол таппай койду.

Наадандык, — деп ойлоду ал. Ушул жерден кирип, учактын ичине жетем деп мен наадандык кылыптырмын. Жеңил эчтеме жок. Сыртта да, ичинде да жол жок. Эчтеке жок.

Бала муштуму менен учактын сыртын ургулады, ошондо кызыгы, калайдын сырты оңой эле ичине ийрейип кирип кетти. Ал дагы бир урду, тигил дагы ийилип кетти, ошондо

баланын байкаганы бу болду: ал катуу урбаса деле тигил улам ичине кабырылып кирип кетип жатты. Ал чынында абдан жука калайдан экен, ичиндеги курамаларды каптаган жука темир учактын абада жеңил учушун гана камсыз кылат турбайбы...

Балта. Демек, ал балтасы менен чаап, учактын капталын жара койсо болот турбайбы. Ал кемериндеги балтасын алып чыгып, калайдын ийилген жерин белгилеп, бир уруп, сынап көрдү.

Балта жумшак эжигейди кескенсип калайга кирип кетти. Бала көргөн көзүнө ишенген жок. Дагы үч ирет чапканда, алаканындай үч бурчтук оюлуп калды, андан ал куйругуна алып барган текшергич зымдарга окшош төрт жоон зымды көрдү, ошондо ал капталган тунукени катуу-катуу чапкылап жиберди да, чоңураак эшик кылып ачты, ошол тунукелерди каңтарып ийип жатканда балтасы колунан чыгып кетти.

Ал туура эле эки бутунун астына түштү. Тиги бутуна тийип кеткенин ал анчейин сезген жок, анан бир заматта эле балта суунун түбүнө чөгүп кетти, бала эч нерсе кыла албай калды. Ушуга чейин анын өмүр үчүн күрөшү ушул балта аркылуу жүрүп жаткан, ал аны дайыма алып жүрчү. Балтасы жок, эми ал эч ким эмес болчу, оту жок, куралы жок, эч нерсеси жок. Балтасы анын өзүндөй эле жанбирге болуп калган.

Анан анысын түшүрүп жиберип жатпайбы.

— Ий, и-ий! — деп онтоп, бала сөгүнүп бакырып жиберди өзүнүн кополдугуна жини келип. Кире калайын десе тешик али кичинекей, аспабы болсо эми жок.

— Мунун баары мурдараак болсочу, — деп онтоду ал көлгө, асманга, талдарга кайрылып. — Буерге келгенде эле ушинтсемчи. Эми эмес. Азыр эмес...

Анткени менен кырсык азыр болду, бала салга бир аз асынып, өзүн өзү жемелеп турду. өзүнүн айбанчылыгын.

Бирок мурдагыдай эле өзүн өзү аяганы ага эч жардам берген жок, анын бир гана айласы бар болчу.

Ал балтасын кайрадан алып чыгуусу керек. Сууга чумкуп, аны кайра алып чыгышы керек.

Бирок ал канчалык тереңдикте жатат болду экен? Суу көлмөгүндө ал кыйналбай эле түбүнө чөмүп кирчү, анын тереңдиги он бир кадамдай чыгаарын ал жакшы билчи.

Бул жерде болсо тереңдикти так билип болбойт эле. Учактын баш жагы кыймылдаткычтын салмагы менен суунун түбүнө чейин чөгүп калганы айдан-ачык, бирок ал арты менен өйдө көтөрүлүп, кыйшая сыртка чыгып турат, демек, суунун тереңдиги учактын узундугундай эмес.

Бала суудан өзү эле калкып чыкты, демек, анын көкүрөгү кеңейе түшкөн, ал эки жолу терең дем алып имерилди да, сууга чумуп, буттары менен салдын түбүн тепти.

Биринчи чумкуганында ал сегиз кадамдай терең барды, бирок беш кадамдай эле аралык көрүнүп, бала суунун түбүн эч көрө албай койду. Ал буттарын шилтегилеп алты-жети кадамдай дагы чумкуду, кулагы бүтө түштү, бала мурдун чымчып алды, деми жетип турганда ал дагы тереңдеп көрөйүн деп, дагы төрт кадамдай тереңдеди.

Ал суудан атып чыкты да, жүк көтөргүчтүн четин сүзүп алды, анан абадан аптыга жутуп, тамагындагы какырыкты чакай түкүрдү, абадан дагы кережутту. Бала тереңирээк чумкуса болмок, анткени балта дагы эле суунун түбүндө жатты.

Наадандык, — деди ал дагы бир жолу өзүн өзү сөгүп, тим эле дөдөйлүк. Абадан улам-улам жутуп, көкүрөгүнө батпай калганча дем толтуруп жатты, акырында өпкөсүн толтура абадан терең жутту да, бир тегеренип алып, кайрадан чумкуду.

Ошондо ал колун маңдайына жебедей созуп, буттарын салдын түбүн тепкенге пайдаланды, болгон күчү менен

аны бир тээп, суунун түбүнө умтулду. Анан жайыраак чумкуй баштаганда ал колдорун эки тарапка жайып, калак менен сууда сүзгөндөй шилеп кирди, акырында буттарын баканыкындай жая теминип, ал бети менен түз эле түпкүрдөгү ылайга жетип барды.

Көзү жакшыраак көрүп, эки жагын карана башын бурады. Учак анын алдынан бирде көрүнүп, бирде жоголуп жатты. Анын терезеси көрүнгөндөй болду, ошондо ал кайрадан ичинде отурган учкучту эстей койду, бирок ал жаман оюн бала алыс кууй баштады, бирок балтаны эч көрө албай койду. Бузукаба анын мээсине толуп, эми суунун ичинде саналуу убактысы гана калганын сезип жатты, ошентсе да бир азга чымырканып, ал дагы бир жулкунду да, демин чыгара катуу кыймылдап кирди, анан ал ылайдан чыгып турган балтасынын сабын көрүп калды. Ал дагы бир жүткүнүп барып аны жоготуп, кайра тапты, салаалары сапка тийгенин сизди. Бала балтаны мыкчий калды да, буту менен түбүндөгү ылайды теминип, алы жетишинче жогору жакка жан талашты. Бирок бул жолу өпкөлөрү жарылып кете тургансыды, анын көз алдында учкун жарк эткенсиди, ар түскө боёло түштү, бала аз жерден суу жутуп ала жаздады, жута турган болуп эле оозун ачып калган, ошол маалда суу аны үстүгө тээп, таза абага чыгарып таштады.

— Тарс! — үйлөтүлгөн топ жарылгансыды. Ичиндеги аба оозу-мурдуан атып чыкты, бала улам-улам таза абадан жута берди. Ал салга эптеп жетип барып, аны кармап алды, саамга дем алып турду, эсине келе калып колунда мыкчыган балтасын көрдү, анысы күнгө чагылышып жаркылдайт.

— Болду... эми учакка жетиш керек. Баягы эле учакка...

Бала учактын тешилген жерине кайра барып, аны улам чапкылап-кескилей баштады, калайдын сыртын майдалап сыйрыды. Иш жайыраак жүрдү, анткени ал эми абайлап иштеди, балтаны өтө этияттык менен чаап жатты, бирок

улам ургулап, тарткылап отуруп башы менен ийиндери бата тургандай чоңойто тешип алды да, суунун астын карады. Ичи капкараңгы экен, эч нерсе көрүнбөйт, албетте, жан сактоо баштыгынан да дайын жок. Майда-чүйдө бир нерселер менен кагаздын айрыктары учактын ичине толгон сууда агып жүрдү, учактын түбү да бүт кир болуп калыптыр, бирок пайдалуу эч нерсе көрүнбөйт.

Ии, — деди ал, — оңой болот дедиң беле? Мына ушулбу оңою? Жөн эле муну ача салсаң болду, баары даяр турат да, ээ?

Ал чоңураак ачышы керек эле, абдан чоң, ошондо гана ал ичинде эмне бар экенин көрө алат. Жан сактоо баштыгы сыдырмасы бар нейлон бир баштык эле, балким, матанын эле бир түрү болуш керек, ал кызылбы же бозбу? Мейли, кеп анда эмес. Учак кулаганда баштык ордуан жылып кетсе керек же аны бир нерсе басып калып, ичиндегилери бүт талкаланып калса керек.

Ал кайрадан учакты чапкылай баштады, калайды майдалап кескиледи да, ар бир кесимин салдын үстүнө жыя берди: ал буюмдарды ой келди таштаганды унуткан, анткени ар бир нерсенин пайдасы тийип калышы мүмкүн. Темирдин сыныктары, балык улоого кайырмак же жемдин бир түрү болушу ыктымал. Анан акырында ишин аяктап, суудан чыгып турган учактын арткы тарабы менен баш жагын бүт тазалады, алы жетишинче суунун ичине кирип барып, өзүнүн боюндай тешикти тапты, болгону аны калай менен кайчылаштырып кагып салган экен, же болоттонбу, аны билбейт, жалпак темирденби аябай кынап, зым менен байлап коюптур. Алары аябай чырмалган экен, бирок бирин-экин жерин чаап ачкандан кийин бала бата тургандай бир бөлмө бар экен.

Бала бир аз кетенчиктеди, учактын ичине кирсемби деп өзүн чечкинсизсезди. Куйрук жагы кайрадан суунун

түбүнө түшүп кетип, ал камалып сыртка чыга албай калса эмне болот? Бул ой анын жүрөгүн түшүрдү. Бирок ал кайраданойлоно түштү. Бала буга чейинки эки күнүн эстеди, ал балта менен чапкылап деле жүрдү, үстүнө чыгып деле жаткан, ошондо ал кулаган жок эле го. Бул ой аны ынандырды.

Ал зым менен темир-тезегине илинип, буйтап-туйлап жатып учактын куйрук жагына кирди, анын башы сороюп суудан чыгып турган, буттары болсо кайчыланган темирдин үстүндө. Даярданып туруп терең дем алды да, буттары менен асты жагын тепкиледди, кездемеби, матабы иши кылып бир нерсени издеп, жылаңайлак буттары менен сыйпалады. Жалпак темирден башка эч нерсеге буту тийген жок.

Өйдө чыгып, дагы бир дем алды да, суунун астындагы темир-тезекке жетти, аны тарткылады, буттары менен тээп-тээп жиберди, алдыңкы орундуктардын аркасына жетип баргандай болду, анан акырында учактын сол тарабынан, анын ою боюнча, буту бир кездеме же матага илинди.

Үстү жакка дагы бир терең дем алганы барып, анан дагы бир жолу темир-тезекке сүзүп жетти да, алы жетишинче туйлап отуруп, акыры дагы бир жолу мата же калың бир нейлонго буттары тийди, анан ошол маалда буту тигинин ичиндеги бир нерсени сезип калды, ал катуу экен.

Баштык болсо керек. Кулаганда ал алдыга томолонуп кетип, орундуктун аркасына жабышып, бир нерсеге илинип калса керек. Бала ага жетүүгө аракеттенди да, аны тарткылады, бирок аба жетпей калып, ал дагы бир жолу өйдө чыкты.

Өпкөсүнө толтура дем алып алды да, кайрадан ылдый умтулду, темир-тезекти тарткылап, түбүнө жетип барды, башын алдыга созуп ал кездемеге сүзүп жетти. Тигил жан сактоо баштыгы экен. Бала аны тарткылап, тытмалап, аны

бошотууга аракет кылды, ошондо ал өйдө жагын тиктеп алып жүрөгү чыгып кете жаздады. Капталдан келген жарыкта, суудагы мунарык жарыкта ал учкучтун башын көрдү, болгону эми ал кишинин башына деле окшобой калыптыр.

Балык. Бала бул тууралуу эч качан ойлогон эмес, ал дайыма жеп жүргөн балыктар дагы тамактанат турбайбы. Алар ушул убакыттын ичинде учкучтун ичине кирип алып, эки айга жакын кемирип, үзө жеп отуруп тигинин мүлжүнгөн сөөгүнөн башкасын калтырбай коюшуптур, аны көргөндө баланын жүрөгү айланып кетти.

Оңбогур! Оңбогурлар! Коркконунан анын жаны чыгып, аркасындагы катуу нерсеге урунуп алды, суунун ичинде денеси ооруп, тумчугуп кетти, бир аз суу да жутуп алды, учкучтун өмүрү бүткөн жерде анын да өмүрү бүтмөк беле, бирок анын буттары тыбырай берди. Бул табигый нерсе болчу, бардыгынан жаманы коркконуң экен, корккондон жаманды ал көрө элек. Бирок буттары тыбырап, тебинип жиберди, дагы эле темир-тезек, зымдарга чаташкан бойдон ал үстү жакка атып чыкты.

Анын башы түркүккө урунду, бала ага асылып алып, куйрук жактаээн-эркин, абада саландап турду.

Ошентип, ал бир нече убакыт илинип турду, тумчугуп, демигип аба жута албай, эсиндеги учкучтун элесинен анын кутулгусу келди. Андан толук кутула албастыгын билет, бирок кандай болсо да кутулушу керек, бала жээкти карады: ал жакта талдар менен куштар, батып бара жаткан күн башпаанектин үстүнөн алтынга окшоп турду, ал чакаганын токтоткондо кечки бир назик, тынчтык үнү, куштардын сайраганы менен бак-дарактардын шуудураганы угулду.

Акырында анын жаны жай алды, тегиз дем ала баштады. Анын иштери бүтө элек, дагы көп иш аткарыш керек. Баштык ага жакын жерде калкып жүрдү, бирок аны ал учактан алып салга салып, кайра жээкке алып баруусу керек.

Бала темир-тезектен суурулуп чыкты, киргенинен чыкканы оор болду көрүнөт, акырында ал салды сүйрөп жөнөдү. Баштык тоскоолдук кылып жатты. Анын учактан кеткиси келбей жаткандай сезилди. Бала баштыкты тарткылап, тепкилеп, эч ыңгайлаштыра албай койду, акырында анын көлөмүн өзгөртүшү керек болду, ар тарабынан түрткүлөп-тарткылап, кысып, бир аз ичкертип, ичиндегилерин бүт ныкташы керек эле. Акыры ныктап бүткөндө деле ал ириде анын баш жагын чыгарган менен экинчи жагын бир элидей батыра албай кыйналды.

Ушунун бардыгы топ убакыт алды, анан ал акыры баштыкты чыгарып, салдын башына байлаганда карангы кирейин деп калган, керээли-кечке суудан чыкканча чарчап, үшүп кетти, бирок баары бир салды жээкке түртүп барышы керек.

Мен мунун баарын жасай албайм деп көп ойлогон. Баштыктын салмагы салга кошулганда буту менен тээп жылууга оорураак болуп калат экен, аябай чарчатты, сал арандан зорго жылып жатты. Бала суунун түбүн тепкиледи, салды сүйрөдү, түрткүлөдү, жээкке карай кыскараак жол издеди, эс алганы көп болуп, кайра-кайра алга жүткүнө берди.

Бул эч машакат эч качан түгөнбөстөй сезилди, акыры баланын буттары тайыз жерге бекем тийген менен, ылайдан тайгаланып баса албай, салды жээктеги камыштарга эптеп жеткирип коюп, бутуна тура албай, алсыздыгынан жерге кулап түштү да жөрмөлөп жөнөдү, катуу чарчаганынан чагып жаткан чиркей-кыпыктардын бозала, кыжырланган тобун да элес албай калды.

Ал амал ойлоп тапты.

Анын оюна келгени эле ушул болду. Ал ошентүүгө аргасыз болду.

Ал оодарылып, буттарын сууга малган бойдон жээкте отурду да, баштыкты жээкке тартып алды, аны көтөргөнгө

чамасы жок болчу, узак сүйрөп, башпаанеги жакка жөнөдү. Эки-үч саатка жакын жанталаша сүйрөп бара жатып, карангыда чиркейди айдайм деп чалынып кетти, кээде бутуна туруп басып, көбүнчө тизеси менен сүйрөлүп, акырында баштыгын туш келди ыргытты да, алы калбай калганда, кире бериштеги кумдун үстүнө кулап түшүп, уктап калды.

Ал ошентти.

19

КЕНЧ.

Ишене алгыс байлыктар. Жан сактоо баштыгынын ичиндегилерге ал ишене албай турду.

Мурдагы түнү ушунчалык анын эси оогон экен, ал уктагандан башка эч нерсе кыла албай койду. Кечке сууда жүрүп чарчагандан ал акырында башпаанегинин дубалына жөлөнө чымын-чиркейлердин чакканына, түн экенине да, эч нерсеге карабастан шылк кетиптир. Таң куланөөк салганда ал ойгонуп, ошол замат баштыкты аңтара баштады, ал укмуштай керемет нерселерди тапты.

Бул жерде уктоочу кап бар экен, аны бала сыртка башпаанегинин үстүнө кургасын деп илип койду; анан да барпайган жумшак жаздык жүрөт. Калайдан жасалган очок менен төрт кичинекей идиш жана эки көмөч казан, бул жерде атүгүл чаңгыл, бычак, кашык да кошо жатат. Суу өтпөс кутунун ичинде ширеңкелер менен эки чакан бутан чакмак. Кындуу бычак, сабындагы компасы менен. Эгер компас мага жардам бере ала турган болсо, — деп мыйыгынан күлүп койду ал. Байлап-таңгычтар менен жараатка сүйкөчү майлардын түрү жана кайчылар. CESSNA деп чоң тамгалар

менен жазылган баш кийим. Баш кийимдин эмне кереги бар, — деп таңгалды бала. Аны каалагандай жасап алсаболот экен, ошондуктан ал дароо эле кийип алды. Оролгон төрт түрдүү жиби бар балык улоочу топтом, ондон ашык чакан жем, кайырмак жана оордук үчүн коргошун.

Ишене алгыс чоң байлык. Булардын бардыгы дүйнөдөгү майрамдын, туулган күндүн баарын бир, чогултуп койгондой эле кубаныч болчу. Ал кечинде кулап түшүп, уктап калган кире беришинде күнгө кактанып отурду да, белектерин бирден сууруп, аларды карап ойлоно, ар бирин кунт коё карап жатты, жарыкка салып карайт, колу менен кармалайт, колдору менен да, көздөрү менен да улам сыйпалап өтөт.

Башында аны бир нерсе таңгалдырды. Ал алгач, жайнаган сынык мылтыктарга окшогон бир нерселерди сууруп алды, аларды четке таштап, баштыкта дагы эмне бар болду экен деп силкип көрдү эле тигил калдырап кетти. Аны бир аз аңтаргандан кийин ал курал-жарак таап алды, ичинде мылтыктын оозу менен кундагы жана дагы ок салгычы, ок-дарысы менен элүүдөй ок жатат. Бул 22 — жан сактоочу мылтык болчу, аны ал бир жолу спорт буюмдары дүкөнүнөн велосипед тээп жүрүп көргөн, мылтыктын оозу кундагына буралган болчу. Анын эч качан өз мылтыгы болгон эмес, бир да жолу атып да көргөн эмес, бирок теледен, албетте, көргөн, ошондуктан бир нече убакыттан кийин ал мылтыктын бөлүктөрүн кантип чогултканды, ага кантип ок салганды, ичине кантип окту жибергенди түшүнүп калды.

Мылтыкты кармап туруу бир кызыктай сезимди туудурду. Ал сезим баланы башка нерселерден алыстатып салды. Мылтыксыз ал тегерегиндеги дүйнөгө шайкеш, анын бир бөлүгү болуп жашачы, токойду, бүт бардыгын пайдаландырчы. Мылтык менен анын бир паста эле эч

нерсени билгиси, коркуп же түшүнгүсү келбей калды. Кушту өлтүрүш үчүн ага жакын барышынын, тигинин кандай турганынын, кайсыл жакка жылганын билгенинин деле кереги жок боло түштү.

Мылтык аны өзгөрттү, бир паска аны кармап турду да, өзгөрүүнү анчалык жактыра берген жок. Бала мылтыкты четке койду, акырын дубалга жөлөндү. Ошол сезимине ал кийинчерээк деле кайрылса болмок. От өчүп калган, бала бутан чакмагы менен кайыңдын кабыгы жана майда чырпыктан колдонуп, жаңы от күйгүздү: бул иштин оңойлугу бир укмуш экен, бирок чакмак да аны дароо эле турган жеринен кандайдыр бир обочолонтуп салгансыды, муну анын алдын ала билүүсү керек эле. Даяр от менен анын ичегини тегиздеп жыйып же отту күчөтөм деп кыйналуусунун да кереги жок болчу. Мылтыктыкындай эле мында да ал өзгөрүүнү өтө жактыра берген жок.

Ар кандай, — деди ал. Баштык бир укмуштай болчу, анын ар кандайсезимдерин козгоп салды.

Күйүп жана түтүн булап жаткан от менен чайыр жыттанган чоктун чытыраган үнүнүн алдында ал кийинип, дагы бир сыйра баштыкты аңтарды. Азык-түлүк салынган баштыкты чукулап отуруп, аны ал кийинчерээк ырахаттанып отуруп ачайын деп калтырып койгон, бала толугу менен желимге оролгон кичинекей электрондук шайманды таап чыкты. Ириде ал муну радио же кассета ойноткуч го деп ойлоду, ошондуктан ага чоң үмүт байлады, себеби ал музыка, үндөрдү, башка дабыштарды көптөн бери укпай калган. Бирок бала аны ачып, буюмду колуна алып жакшылап караганда тигинин дегеле радиого окшобогонун түшүндү. Бул бири-бирине оролгон зымдардын түрмөгү экен, андан үч кулачтай узундуктагы антенна чыгып чубалжыды. Сүйлөбөйт да, күйбөйт да, тек гана чокусу менен түбүндө кичинекей баскычтары бар

экинин таап, майда тамгалар менен «Шашылыш кабар бергич» — деп жазылганын окуду.

Мына ушундай экен. Ал баскычын бир нече жолу нары-бери басып көрдү, бирок эч нерсе болгон жок, ал атүгүл мылтыктай болуп тырсылдаган да дабышты уккан жок, бала аны дубалга илип коюп, өзү кайра баштыкка барды. Кулаганда бузулуп калса керек, — деп ойлоду ал.

Эки баш самын.

Бала күнүнкүсүн күндө көлгө барып жуунуп турчу, бирок самын менен эмес, ал чачтарымы жууп алсам жакшы болмок деп жүргөн. Кир менен ыштан булганып, шамал менен күндөн чаташып, балык менен куштун майынан батташып калган чачы өсүп да тикчийип, үрпөйүп өсө берген, башындагысы чач эмес, үксүйгөн эле бир үймөк болуп калган. Алгачкы жардам кутусундагы кайчы менен чачын алып, анан самын менен жууп койсо болмок.

Ошондон кийин гана тамактанмак болду.

Бардыгы тондурулуп, кургатылган, алар ушунчалык көп эле, бала ушулар менен эми түбөлүк жашай алам деди. Ал улам бир баштыкты биринин артынан бирин алып чыга берди: бериңгит менен бышырылган уйдун эти, эжигей менен кесме тамак, тооктун этинен тамак, жумуртка менен бериңгиттен нанүштө, мөмөлөрдүн түрлөрү, суусундуктар, даамдуу таттуулар, эртең мененки жана түшкү тамактарга сан жеткис, ондогон-ондогон түрдүү, бардыгы суу өтпөс өзүнчө баштыкта, бардыгы тыкан оролгон, бала анын бардыгын чыгарып, дубалдын түбүнө катар жыйганда, алардан аттап өтө албай ортосунан аралап өтчү өтмөк болуп калды.

Эгер мен үнөмдөй алсам, — деп ойлоду ал, — анда тамак мага каалашымча... мага керек болгон сайын жетип турат. Эгер үнөмдөсөм... Жок. Эми эмес. Мен үнөмдөп жүрүп бүттүм. Эми алгач бир тойлойм. Ушуерде жана азыр тойлоп, каалашымча жейм да, анан гана үнөмдөй баштайм.

Бала тамактарды аралап жүрүп, тоюна керектүүлөрүн тандады: төрт кишилик уйдун эти менен берингит, көңүлүн ачканга апельсин суусундук жана шириндиктен шабдаалынын ширеси аталган бир нерсе. Жөн эле «суу кошуп кой» деп жазылыптыр сыртында, анан «жарым сааттай кайнатып, бардыгы калыбына келгенде иче бер».

Брайен көлгө барып, калай идиштин бирөөнө суу толтуруп, кайра отко келди. Ушунун өзү эле кызык болчу: сууну оттун жанына идишке куюп келүү. Жөнөкөй эле бир кыймыл, бирок муну ал эки айдан бери жасаганга жараган эмес. Бала өлчөмүн болжоп уйдун эти менен шабдаалы шириндигинен кайнатты, анан кайра көлгө барып, апельсин суусундугун аралаштырыш үчүн суу алып келди.

Ал ширин жана таттуу, өтө шинирээк, бирок шашпай ичкенге абдан жакшы экен, оозунда бир аз кармап турасың да, анан тилиң менен даам татасың. Оозунда ойноп, нары-бери тилиң менен аралаштырып, анан жутуп жибересин.

Бу, — деп ойлоду ал, — бу бир укмуш экен. Жөн эле жыргал! Бала көлдүн суусунан көбүрөөк куюп, ширеден дагы куйду да, күрмөп туруп жутуп жиберди, анан үчүнчүсүн алды да, оттун түбүнө отуруп, бышырып жаткан эттин жыты кандай сонун деп дем алып, көл тарапты маашырлана карады. Оокатта сарымсак жана башка дагы татымал жүрөт, ошондуктан жыты ага жетип, үйүн эстетти, апасынын тамак даярдаганын, алооканадагы ар кандай жыттарды, анан дал ошол учурда ал үйүн эстеп, тамактардын жыттары буруксуп, жыргап жатканында учак пайда болду.

Ал бир паска гана байкаса болмок. Ириде кичине күрүлдөгөн үн чыгып, бирок мурункудай эле ал көңүл бурган эмес, анан бир маалда үстүдөн дарылдаган дабыш чыгып, тоонун кырынан бир чакан учак көрүндү да, баланын турмушуна кирип келди.

Учак түз эле анын үстүнөн өттү, өтө жапыз, канатын кулаган учактын куйругу тарапка чукул буруп бир аз жайлады да, көлдүн кууш жээгине кайып барып конду, анан бурулуп, канатын суунун үстүнө акырын бир-эки серпип, артына кайтып, түз сүзүп жээкке, Брайендин башпаанегинин алдына жетип токтоду.

Бала кыймылдаган жок. Бардыгы тез арада, күтүүсүз болду, ошондуктан ал кыймалдаганга деле үлгүргөн жок. Ал апельсин суусундугу куюлган идишин колунда кармап, эки көзүн учакка кадаган бойдон эмне болуп кеткенин да түшүнбөй, ушуну менен бардыгы аяктаганын да билбей отура берди.

Учкуч кыймылдаткычты өчүрдү, эшигин ачып сыртка чыкты да, колун булгап, алдыга кадам шилтеп, буттарын суу кылгысы келбей кумга секирип түштү. Анын күндөн далдалаган көз айнеги бар экен, учкуч анысын чечип Брайенди тиктеди.

— Мен сенин шашылыш кабар бергичини уктум, андан кийин учуп өтүп баратып, учакты байкадым, — учкуч унчукпай калды, Брайенге тигилип башын эң кейтти. — Кокуй, сен аныкысың да, ыя? Сен кичине бала белең? Алар сени издебей калган, бир, жок, эки айдан бери. Сен аныкысыңбы? Сен ошо баласыңбы?..

Брайен эми ордуна турду, бирок дагы эле унчукпайт, колунда суусундукту дагы эле кармап турат. Тили таңдайына катып калгансыды, кекиртегинен үн чыкпайт. Ал учкучту, учакты, анан кайра өзүн карайт, кир жана кийими жыртылган, күнгө күйгөн, өңүнөн азган жана жүдөгөн бала кекиртегин тазалап жөтөлүп койду.

— Менин атым Брайен Робисон, — деди ал; анан демделген оокаты даяр экенин, шабдаалы ширеси даяр болоюн деп калганын көрүп, колу менен ага жаңсады. — Бирдеме жегиниз келеби?

КОРУТУНДУ

Көлгө кокусунан келип калган учкуч кри уруусунан чыккан жүн-тери сатып алуучу ишканасынын келечекте соода кылганы жол издеп жүргөн өкүлү болчу. Брайен шашылыш кабар бергичи аркылуу күтүлбөгөн жерден байланышып калып, анысын иштеген бойдон калтырып койгон. Кри уруусундагылар күз менен кышкысын аң уулап, бир жерден экинчисине бир багыт менен көчүп турушчу.

Учкуч Брайенди сактап калганда тигинин бир жагы чоюлган көлдүн боюнда жүргөнүнө элүү төрт күн болуп калган. Ошончо убакыттын ичинде бала денесинин салмагынын он жети пайызын жоготуп койгон. Кийинчерээк ал алты пайыз салмагын кайтарып алды, бирок денесинде майы калган эмес, анын денеси ашык баш салмактан арылып, дагы бир нече жылга чейин ал арык жана ийкемдүү бойдон жүрдү.

Өзгөрүүлөрүнүн көпчүлүгү туруктуу болуп чыкты. Брайен эмне болуп жатканын билүүдө кеңири тажрыйбалуу болуп, өмүр бою анысын унутпай алып жүрдү. Ошондой эле ал көбүрөөк ойлончу болуп калды, ошондон бери ал сүйлөөрдөн мурда шашпай ойлончу.

Тамак-аш, бардык тамак-аш, ага жакпагандары деле эч качан өз кереметин жоготпой турган болгон. Сакталгандан көп жылдардан кийин деле азык-түлүк дүкөнүнүн жанынан өтүп бара жатып ал тамак-аш жыйылган текчелерди тиктеп калчы, алардын саны жана түркүндүүлүгүнө суктанчы.

Көргөнү жана уккандары боюнча анын мээсинде көптөгөн суроолор пайда болгон, кайтып келгенден кийин ал жапайы эт менен жер-жемиштерин айырмалатуу боюнча

көп үйрөндү. Ичеги алчасы эми кекиртект алчасы аталып, андан сонун кыям жасалчы. Куштар бекинген жаңгактар эми токой жангактары болуп калды. Коёндун эки түрүнүн бири сур коён, бири ор коён болуп чыга келди; парандалар чил экен (аны макоолугу үчүн аңчылар да дөдөй тоок деп коёт); тамактанган майда балыктары көк бакалоор, күнбалык жана бөркү аталат экен; жумурткалар кайман таш бакаларынын уругу дешти, ошондой эле бөрүлөр токой карышкырлары болсо керек, — деп ойлоду ал, — алардын кишилерге кол салып же тынчын алганы болгон эмес; багыш баягы эле багыш турбайбы.

Ошондой эле анын башка кыялдары да бар болчу, сактап калышкандан кийин анын көлгө байланыштуу көптөгөн кыялдары бар эле. Канада өкмөтү учкучтун өлүгүн алып келүү үчүн атайын топ жөнөткөн, тигилер ошол туракты, баланын башпаанегин, бардыгын сүрөткө, киного тартыш үчүн, албетте, кабарчыларды кошуп алган. Кыска мөөнөткө маалымат каражаттары Брайен жөнүндө гана жазып жатышты, бир нече телерадиолор андан интервью алды, бирок андан кийин кызыгы таркап кетишти. Бир жазуучу, өзү айткандай, «бүт окуяларды толук» баяндаган китеп жазмак болду, бирок ал кыялданганды гана билет экен, сөзүнөн башка эч кандай натыйжа чыккан жок. Брайенге дагы эле сүрөттөрү менен тасмаларды берип жүрүштү, аларды карап берип бала көп түш көрө баштады. Алары коркунучтуу эмес болчу, бири дагы аны коркутчу эмес, болгону ал ошол түштөрүнөн ойгонуп кетчи, жөн эле ойгонуп, отуруп алып көл, токой, түнкү от, түндө сайраган куштар, сууда секирген балыктар жөнүндө эстечи, караңгыда жалгыз олтуруп, ошолорду ойлоп, андан өзүн жаман сезбейт эле, өмүр бою жаман сезген жок.

Божомолдор көпчүлүк учурда көп натыйжа бербейт, бирок эгер Брайен куткарылбай калса эмне болмок деген

суроо кызыгуу туудурат, эгер ал оор күздө, балким, кышта да көлдө калса, ага кыйын эле болмок го. Көл тоңсо, анда ал балыксыз калмак, кар калың жаап койсо, анда ал дегеле баса албайт эле. Күзүндө парандалар, балким, ачык көрүнүп турат эле, жалбырагы жок талдарда бүт көрүнүп турмак, бирок кышында алар азая түшөт, кээде биротоло дайынсыз жоголот, анткени түлкү, сүлөөсүн, карышкыр, үкү, арыс, суусар, айры куйрук сыяктуу жырткычтар тегеректин баарын тазалап, эч нерсе калтырбай шыпырып кетишет. Эң кызыгы, жалгыз эле үкү жергиликтүү чил менен коёндун санын бир-эки айдын ичинде кыскартып салат экен.

Тирүү калганына сүйүнгөн ата-энесинин алгачкы кубанычынан кийин алар кайра чогуу боло тургандай көрүнгөн, бардыгы тез эле кадимки абалына келди. Атасы түндүк мунай тармагына кайтып барды, Брайен ал жерге акыры барып келди, апасы болсо шаарда калып, кыймылсыз мүлк боюнча ишин улантып, баягы пундадагы вагондо жашаган киши менен жолугушуп жүрө берди.

Брайен бир нече жолу аны атасына айтмак болуп, атүгүл ал бир жолу атайылап айтайын деп да калган, бирок кийин тигил киши жөнүндө дегеле айтпай эле коёюн деп чечти, бул өзүнүн Сыры болсун.

АВТОР ТУУРАЛУУ

Гари Жеймс Полсен

(Gary James Paulsen; 1939-ж. туулган.) –

Американын белгилүү жазуучусу, жапан турмуш жөнүндө өспүрүмдөргө арналган китептердин ээси. 200дөн ашык китеп, ошончо эле макала жана аңгемелер, бир нече пьесаны жазган. Дороти Кенфилд Фишер атындагы жана Америка китепканалары ассоциациясынын Маргарет Эдвардс атындагы сыйлыктарынын лауреаты. Балдар адабиятына зор салымы үчүн Жон Ньюберинин медалы менен сыйланган.

Көркөм-адабий басылма

Гари Полсен

БАЛТА

(повесть)

Которгон *Турусбек Мадылбай*

Бишкек, «Турар» басмасы

Кыргыз тилинде

Редактору *Айдарбек Сарманбетов*

Корректору *Жакин Теңирбергенова*

Компьютердик калыпка салган жана
мукабаны көркөмдөгөн *Азат Сарманбетов*

1500.00 m

Басууга 18.03.2016-ж. кол коюлду.

Офсет кагазы. Кагаздын форматы 60x84 $\frac{1}{16}$.
Көлөмү 10,25 б.т. Заказ № 1433. Нускасы 4000.

«Турар» басмасынын басмаканасында басылды.

720031, Бишкек ш., Горький к., 1.

АКШ элчилигинин Китеп которуу программасынын
колдоосу менен чыгарылган